

**Die diskoers van Kerst en andere
liefdesverhalen deur Kristien
Hemmerechts: 'n tekslinguistiese
analise**

W.I. du Plessis

**Aangebied ter voldoening aan die vereistes vir die
graad Magister Artium in die Fakulteit Lettere en
Wysbegeerte**

**Departement Afrikaans en Neerlandistiek
Universiteit Rhodes
Grahamstad
Desember 1997**

Studieleier: Prof. A.B. Bosch

INHOUDSOPGAWE

Erkennings	i
------------	---

Uittreksel	ii
Abstract	

Algemene inleiding	viii
--------------------	------

Hoofstuk Een: Deel I **'n Diachroniese blik**

1.	Inleiding	1
1.1	Tekslinguistiek/diskoerslinguistiek: 'n literatuurteorie?	3
1.1.1	Interdissiplinêre aard	3
1.2	Situering van die tekslinguistiek in die literatuurteorie	4
1.3	Die aard van literêre benaderings	5
1.3.1	Die Mimetiese teorieë	7
1.3.2	Die Pragmatiese teorieë	8
1.3.3	Ekspressiewe teorieë (laat 19e eeu)	8
1.3.4	Objektiewe teorieë	9
1.3.5	Perspektief	10
1.4	Tekssentriese (outonomistiese) benaderings	11
1.4.1	Die Russiese Formalisme (1914-1930)	13
1.4.1.2	Perspektief	13
1.4.2	New Criticism (1930-1940)	14
1.4.2.1	Perspektief	15
1.4.3	Stilistiek op taalkundige grondslag	16
1.5	Linguistiese (taalsentriese) benaderings	18
1.5.1	Die Strukturalisme	19
1.5.2	Poststrukturalisme	22
1.5.3	Semiotiek	23
1.5.3.1	Perspektief	26
1.6	Lesersentriese benaderings	26

1.6.1	Resepsie-estetika (1960+)	27
1.6.2	Referensiële benaderings	29
1.7	Perspektief	30
1.8	Die ontwikkeling van die tekslinguistiek: 'n teoretiese oorsig	31
1.8.1	'n Diachroniese blik op die ontwikkeling van die tekslinguistiek	31
1.8.1.1	Duitse bydrae	32
1.8.1.2	Nederlandse bydrae	32
1.8.1.3	Ander bydraes	33
1.8.1.4	Suid-Afrika	34
1.9	Slotperspektief	34

Hoofstuk Een - Deel II

'n Sinchroniese blik

1.	Tekslinguistiek en diskoerslinguistiek: 'n heroorweging	35
1.1	Inleiding	36
1.1.1	Aard van ondersoek: diskoersanalise	36
1.1.2	Diskoers: poging tot definisie	36
1.2	'n Sinchroniese beskouing van tekslinguistiek	37
1.2.1	Interdissiplinêre aard	39
1.3	Poging tot definisie: Tekslinguistiek	40
1.3.1	Die <i>teks</i> in tekslinguistiek	42
1.3.2	Die studieterrein van teks	43
1.3.2.1	Sintaktiese eenheid	44
1.3.2.1	Semantiese eenheid	44
1.3.2.3	Pragmatiese eenheid	45
1.4	Wat behels 'n tekslinguistiese/diskoerslinguistiese studie?	46
1.4.1	'n Nuwe Perspektief	48
1.5	Voordele van 'n diskoerslinguistiese benadering	50
1.6	Slot	51

Hoofstuk Twee

Kohesie

2.	Kohesie in <i>Kerst en andere liefdesverhalen</i> deur Kristien Hemmerechts	52
2.1	Tegnieke om "long-range" kohesie tot stand te bring	54
2.2	Semantiese/leksikologiese strukture	55
2.2.1	Betekenis en kommunikasie	55
2.2.2	Grammatika	58
2.2.3	Betekenis	59
2.3	Die generiese liefdesverhaal en sprokie	60
2.3.1	Kenmerke van die sprokie	61
2.3.2	Die storiegrammatika van sprokies	64
2.4	Leksikon-items in "Kerst", "Gas" en "Sprookje": 'n globale beskouing	68
2.4.1	'n Kognitief-semantiese perspektief	70
2.4.2	Adjektiewe in (i) "Kerst", (ii) "Gas" en (iii) "Sprookje"	72
2.4.2.1	(i) "Kerst"	72
2.4.2.2	(ii) "Gas"	76
2.4.2.3	(iii) "Sprookje"	78
2.4.3	Saakname	79
2.4.4	Verwysing	79
2.4.4.1	"Kerst"	80
2.4.4.2	"Gas"	81
2.4.4.3	"Sprookje"	81
2.4.5	Deiksis	83
2.4.6	Polisemie	84
2.5	Leksikale betrekkings	87
2.5.1	Sinonimie	87
2.5.2	Teenoorgesteldheid	89
2.5.3	Antonimie	90
2.5.4	Komplementariteit	92
2.5.5	Ruimtelike opposisie	92
2.5.6	Hiponimie	93
2.6	Sintaktiese eenheid	94
2.6.1	Sintaksis en semantiek	94
2.6.2	Ellips	95
2.6.3	Konstituensie	97
2.6.4	Semantiese rolle	98
2.6.5	Rolgrammatika	98
2.6.5.1	Agent/Doener, Pasiënt en Instrument	99
2.7	Tematiese struktuur	101
2.7.1	Grammatiese onderwerp, logiese onderwerp en tematiese onderwerp	102
2.7.2	Tematiese struktuur as kontekstuele verskynsel	103
2.7.3	Tematiese kontinuïteit in <i>Kerst en andere liefdesverhalen</i>	107

2.8	Register as bindingsmiddel in die teks	107
2.9	Slotperspektief	108

Hoofstuk Drie

Koherensie

3.	Koherensie: 'n definisie	110
3.1	'n Definisie en die doelstellings van die pragmatiek	114
3.1.1	Perspektief	118
3.1.1.1	Lae van ekstratekstuele gegewens	118
3.1.2.2	Poging tot definisie: pragmatiek	119
3.2	Buitetalige faktore	120
3.2.1	Vorige diskoerskoördinaat	120
3.2.2	Tydkoördinaat	120
3.2.3	Plekkoördinaat	121
3.2.4	Sprekerskoördinaat	121
3.2.5	Gehoorkoördinaat	121
3.3	Implikasie	122
3.3.1	Die beginsel van samewerking	124
3.3.1.1	Kwantiteit	125
	(i) Implikasie in "Kerst"	126
	(ii) Implikasie in "Gas"	126
	(iii) Implikasie in "Sprookje"	127
3.3.1.2	Kwaliteit	128
	(i) Ironie	129
	(ii) Metafoor	129
	(iii) Eufemisme en disfemisme	130
3.3.1.3	Relevansie	130
3.3.1.4	Wyse	131
3.4	Spraakhandelinge/Taalhandeling	134
3.4.1	Lokutiewe taalhandelinge	134
3.4.2	Illokutiewe taalhandelinge	134
3.4.3	Perlokutiewe taalhandelinge	135
3.4.4	'n Toepassing op die literatuur: tekspragmatiek	135
3.5	Intensionaliteit en aanvaarbaarheid	140
3.5.1	Presupposisie	141
3.5.1.1	Semantiese presupposisie	142
3.5.2	Pragmatiese presupposisie	143

3.5.2.1	Pragmatiese presupposisie I	143
3.5.2.2	Pragmatiese presupposisie II	144
3.5.2.3	Pragmatiese presupposisie III	145
3.6	Informatiwiteit en kontekstualiteit	145
3.6.1	Sosiolinguistiek in <i>Kerst en andere liefdesverhalen</i> : hermafroditiese dominansie deur taal	147
3.6.2	Kenmerke van <i>mannetaal</i>	150
3.7	Intertekstualiteit	151
3.8	Slotperspektief	153

Hoofstuk Vier	153
Slot	

Bibliografie	157
--------------	-----

ERKENNINGS

Finansiële steun vir die skryf van hierdie verhandeling word met dank erken aan die volgende instellings (die opinies uitgespreek in hierdie studie is my eie en nie dié van die genoemde instellings nie):

- * Die **Nederlandse Taalunie** vir die Buitelandse Beurs wat my in staat gestel het om vir sewe maande aan die Universiteit Gent navorsing te kon doen,
- * Die **Sentrum vir Wetenskapsontwikkeling** vir die MA-beurs,
- * Die **Stichting Neerlandia**.

Opregte dank word ook betuig aan:

- * Die Vakgroep Nederlandse Taalkunde van die Universiteit Gent vir die rojale beskikbaarstelling van fasiliteite,
- * Kristien Hemmerechts wat my toegelaat het om 'n stem en manièresmes te voeg by die woorde,
- * Prof. Barbara Bosch wat via e-pos beide akademikus en vriendin was.

Uittreksel

Die doel van hierdie studie was om aan te toon hoe 'n linguistiese beskouing van 'n literêre teks kan meehelp om tot gefundeerde insigte in 'n teks te kom en om langs hierdie weg die beskuldiging dat literatuurstudie grotendeels 'n 'anything-goes-dissipline' is, te omseil. Om hierdie rede is daar van die standpunt uitgegaan dat kennis oor die presiese aard van die tekslinguistiek kan meehelp in die toepassing daarvan. Dit dien as motivering vir die uitgebreide diachroniese situering van die tekslinguistiek van die eerste hoofstuk. Hier word geredeneer dat die tekslinguistiek iets soos 'n pseudo-literatuurteorie is wat kan meehelp in die lees en interpretasie van en kommentaar oor 'n literêre teks. Daar is grotendeels gefokus op dié literêre benaderings wat die ontwikkeling van die tekslinguistiek voorafgegaan en beïnvloed het. Daar was drie hoofstrominge t.o.v. tekstuele benadering, nl. (i) tekssentriese (outonomistiese), (ii) linguistiese (taalsentriese), en (iii) lesersentriese benaderings.

Die vernaamste *tekssentriese (outonomistiese) benaderings* is die *Russiese Formalisme, New Criticism* en *Stilistiek op taalkundige grondslag*. In die bespreking van hierdie benaderings is dit telkens in verband gebring met die bestaande teorie oor die tekslinguistiek ten einde die diachroniese aard van die ontwikkelingsgang daarvan, te karteer.

Die vernaamste eksponente van die *linguistiese (taalsentriese) benaderings* is die Strukturalisme, Poststrukturalisme en die Semiotiek. Daar is in hierdie afdeling duidelik aangestip hoe die standarde van tekstualiteit (De Beaugrande en Dressler, 1981), en spesifiek die standaard *kohesie*, terug te vind is in hierdie benadering tot teksstudie.

Die Resepsie-estetika en Referensiële benadering is bespreek as eksponente van die sg. *lesersentriese benadering*. Die doel hiervan was om aan te dui hoe intertekstualiteit, kontekstualiteit en informatiwiteit as standarde van tekstualiteit, in hierdie benadering terug te vind is.

Met die diachroniese situering in gedagte, is daar in die tweede deel van Hoofstuk Een oorgegaan

tot 'n sinchroniese karakterisering van wat die tekslinguistiek behels. In hierdie hoofstuk is daar voortgegaan met die beredenering dat die term *diskoerslinguistiek* 'n meer akkurate benaming is vir 'n dissipline wat meer as net 'teks' in ag neem. Diskoers kan beskou word as 'n reeks taaluitinge wat 'n taalhandeling vorm. Hoewel *diskoerslinguistiek* die term *tekslinguistiek* in hierdie studie vervang, is daar duidelik aangetoon dat dit nie die doel het om aardskuddend veranderend te wees nie. Die werkswyse wat in hierdie studie gevolg is, is steeds dié van die tekslinguistiek. Om hierdie rede is hierdie gedeelte van die studie grootliks teoreties, dit bespreek die interdisiplinêre aard van tekslinguistiek/diskoerslinguistiek, definieer dit, en identifiseer die studieveld van 'teks'. Hierdie identifisering (sintaktiese eenheid, semantiese eenheid en pragmatiese eenheid) funksioneer breedweg as die hoofuiteensetting van hierdie studie. Tog word daar in hierdie studie aangetoon dat daar verskil word van die De Beaugrande en Dressler-aanname dat daar *sewe* standaarde van tekstualiteit bestaan, en word dit hier gereduseer tot twee superstandaarde, nl. *kohesie* en *koherensie*. Koherensie beskik oor sg. 'voorwaardes', nl. intensionaliteit, aanvaarbaarheid, informatiwiteit, kontekstualiteit en intertekstualiteit. Op hierdie wyse word die meganistiese indeling van die oorspronklike *sewe* standaarde oorkom.

In Hoofstuk Twee word die teorie rondom die superstandaard *kohesie* toegepas op die Nederlandse teks deur Kristien Hemmerechts, *Kerst en andere liefdesverhalen*. Hierdie hoofstuk het die implisiete doel om aan te toon hoe 'n suiwer strukturalistiese ondersoek na 'n tekstuele gegewe kan meehelp in die identifisering van bepaalde linguistiese patrone wat, indien gesitueer in 'n pragmatiese milieu, bepaalde betekeniswaarde verkry. Verskeie aspekte rondom die konsep 'kohesie' word hier bespreek, o.a. 'n bytrek van sg. storiegrammatika van die liefdesverhaal en sprokie ten einde bepaalde taalpatrone te identifiseer wat pragmatiese betekenislading het. Hierbenewens word daar suiwer struktureel met die teks omgegaan met 'n identifisering van bepaalde patrone in die adjektief-aanwending, die gebruik van saakname, verwysing, polisemie, sinonimie, teenoorgesteldheid, antonimie, komplementeerbaarheid, ruimtelike opposisie en hiponimie. Hierbenewens word kohesiewe-bindingspatrone soos ellips, semantiese rolle en sg. tematiese kontinuïteit bespreek.

Die daaropvolgende hoofstuk is 'n byeenbring van die geïdentifiseerde talige patrone van

Hoofstuk Twee en 'n situering daarvan in 'n pragmatiese raamwerk. Koherensie is die somtotaal van eenheid en betekenis soos wat dit in diskoers ervaar word. Dit het betrekking op dit wat bydra dat 'n teks vir taalgebruikers sin maak en samehang vertoon. Aangesien koherensie grootliks steun op die pragmatiek, is die fokus van hierdie afdeling van die studie grootliks pragmaties en word daar aangedui hoe die bestaan van bepaalde koördinate, 'n beginsel van samewerking en 'n spraakhandelingsteorie kan bydra tot gefundeerde insigte in die onderhawige teks.

Abstract

The goal of this study was to illustrate how a *linguistic perspective* on a literary text can contribute in the making of well-grounded assumptions about a text and to prove that the study of literature does not necessarily have to be a so-called ‘anything-goes’ discipline. This is the reason why this study supports the assumption that knowledge about the *precise* nature of text linguistics can assist in the application thereof. This functions as the motivation for the extensive diachronical situating of text linguistics in the first chapter of this study. In this chapter it is argued that text linguistics is a pseudo-literary theory which can assist in the reading and interpretation of a literary text. In this chapter there is a focus on the approaches to literature preceding the development of text linguistics as an independent paradigm and a focus on how they evolved. Globally speaking, three such approaches can be identified, (i) text-centred approaches, (ii) linguistic approaches and (iii) reader-centred approaches.

The most important *text-centred approaches* are the Russian Formalism, New Criticism and Linguistic Stylistics. In the discussion of these paradigms, they were placed in the context of the existing theory of text linguistics in order to ‘map’ the historical development of text linguistics.

The most important exponents of the *linguistic approaches* are the Structuralism, Poststructuralism and Semiotics. In this section there was a deliberate attempt to illustrate how certain of the so-called ‘standards of textuality’ (De Beaugrande and Dressler, 1981), more specifically the standard of cohesion, can be traced back to this approach to textual study.

Reception-aesthetics and the so-called Reference-approach were focussed on as exponents of the so-called *reader-centric approach*. The purpose of this was to illustrate how intertextuality, contextuality and informativeness as ‘standards of textuality’ can be traced back to text linguistics as such.

With the historical situating of text linguistics in mind, the second part of Chapter One focussed on a *synchronic characterisation* of what text linguistics is. In this chapter there is a continuation

of the attempt to rename text linguistics as *discourse linguistics* as this seems to be a discipline that takes more into account than just 'text'. Discourse can be regarded as a series of language utterances which forms a speech act. Although *discourse linguistics* replaces the term text linguistics in this study, it is not this study's aim to be revolutionarily different. The methods used in this study is still that of text linguistics. For this reason the above mentioned section of the study is mainly theoretically based. It discussed the *interdisciplinary* nature of text linguistics/discourse linguistics, defines it and identifies the field of study of the term 'text'.

The identification (in terms of *syntactic*, *semantic* and *pragmatic* units) functions broadly as the main structuring principle of this thesis. This study differentiates itself from the original De Beaugrande and Dressler assumption that there are seven standards of textuality. These standards are reduced to two *super-standards*, i.e. *cohesion* and *coherence*. Coherence is subdivided into so-called conditions of coherence, and they are: intentionality, acceptability, informativeness, contextuality and intertextuality. In doing so, the mechanical division into seven standards of textuality is overcome.

In Chapter Two there is an application of the theory surrounding the standard cohesion, which is done with regard to the Dutch text, *Kerst en andere liefdesverhalen* by Kristien Hemmerechts. This chapter has the implicit goal of indicating how a purely structuralist analysis of a text can assist in the identification of certain linguistic patterns which, when situated within a pragmatic framework, is given added meaning. Certain aspects are discussed which entail the so-called *grammar of stories*. Here the grammar of fairy-tales and love stories are used in order to identify linguistic patterns which can be situated within an pragmatic framework. Other structural aspects on which there is a focus are: the identification of patterns in the use of adjectives, nouns, reference, polysemes, synonyms, oppositeness, antonyms, spacial opposition, and hyponyms. There is also a focus on the formation of a cohesive text via the use of ellipsis, semantic roles and thematic continuity.

Chapter Three focuses on how these identified language patterns (Chapter Two) can be situated within a pragmatic framework. *Coherence* is the sum total of the unit of meaning as it exists within discourse. It stands in relation to how a text makes sense for the readers thereof. As

coherence is mainly achieved through pragmatic concepts, this section of the thesis focussed extensively on pragmatics and how certain co-ordinates, the principle of co-operation and the speech act theory can assist in the making of well-grounded assumptions about a literary text.

ALGEMENE INLEIDING

Om 'n verhandeling oor die linguistiek te begin met 'n anekdote van Albert Einstein is ongehoord, maar omdat ek dit hier het oor die paradokse in akademiese geskrifte, laat ek myself hierdie vryheid toe. Einstein het skynbaar een nag laat na die laboratoriums waar hy gewerk het, teruggekeer en hier 'n navorser aangetref wat besig was met 'n komplekse eksperiment. Einstein het gevra wat hy doen, maar nadat die navorser 'n halfuur verduidelik het, kon Einstein steeds nie verstaan nie. Hy het skynbaar aan die navorser gesê: "Meneer, as jy nie aan die opsigter van hierdie gebou kan verduidelik waarmee jy besig is nie, is jy met niks besig nie."

Die skryf van 'n M.A.-verhandeling is in vele opsigte paradoksaal. Enersyds word daar van die student verwag om 'n voldoende teoretiese begronding te verskaf en andersyds moet hierdie teorie toegepas word op die ondersoekmateriaal. En dit moet in die bestek van 150 bladsye gedoen word. Uit die aard van die saak bring dit teweeg dat die verhandeling só 'dig' is dat dit na aan die onleesbare grens. Alleen die eksaminatore het die onbenydenswaardige taak om deur die netwerke van gegewens te worstel. Aangesien die onderwerp van hierdie verhandeling juis is hoe kennis van *taal* insig in komplekse literêre werke kan verskaf (eweneens *netwerke* soos hierdie verhandeling ook uiteindelik is), het ek my uit die staanspoor gedwonge gevoel om 'n toeganklike akademiese werk daar te stel. Die keuse van primêre teks het geval op die kommersieel suksesvolle Vlaamse skryfster Kristien Hemmerechts se kortverhaalbundel *Kerst en andere liefdesverhalen*. Haar werk kan op twee vlakke getakseer word: enersyds as 'lees'verhale (massamark leesstof) wat haar op die trefferslyste laat beland en andersyds as verhale met 'n komplekse dieptestruktuur. Hemmerechts is een van weinige skrywers wat daarin slaag om die middelmootmark se vereistes te versoen met literêre oorwegings. Ten einde 'n toeganklike verhandeling te skryf, val die fokus dus op 'n toeganklike teks.

'n Aspek waarop daar implisiet in hierdie verhandeling gekonsentreer word, is hoe insigte in 'n literêre werk op 'n genuanseerde wyse gemaak kan word, sonder dat dit 'n *'anything goes-*

dissipline' word. Om hierdie rede word daar in hierdie studie uitvoerige teoretiese begronding verskaf. Hierdie begronding dien, wanneer dit suksesvol toegepas word, as ontsluitingsmeganisme.

Ten einde die teks te ontsluit, word daar op twee wyses met die teks omgegaan: (i) strukturalisties, d.w.s. 'n fokus op die formele grammatiese strukture en (ii) pragmaties, d.w.s. hoe die talige gegewe funksioneer in 'n konkrete konteks. Die strukturalistiese analise van die teks is van so 'n aard dat dit poog om bepaalde patrone van taalaanwending uit te wys wat betekenisimplikasies het. Om hierdie rede word daar in hierdie studie gefokus op die mees dominante strukturalistiese verskynsels in die gekose kortverhale en word daar gepoog om nie bloot beskrywend t.o.v. taalaanwending te wees nie.

Hoewel die primêre teks 'n bundel kortverhale is wat bestaan uit tien tekste, val die klem hier op net drie tekste. Hierdie tekste verteenwoordig die teoretiese aanvang (teksinisiële topiek), middel (teksmediale topiek) en einde (teksfinale topiek) van die groter bundel en daar word van die standpunt uitgegaan dat die identifikasie van tekstuele tendense in hierdie tekste kan dien as ontsluitingsmeganisme vir die res van die bundel.

Benewens die doelstelling om aan te toon hoe die linguistiese bestudering van 'n teks kan bydra tot *gefundeerde uitsprake* daaroor, het hierdie verhandeling ook die doelstelling om 'n *teoretiese raamwerk* daar te stel. Hierdie teoretiese raamwerk impliseer die beskrywing van die *ontwikkelingsgang van tekstuele benadering*; die *diachroniese ontwikkeling* en *synchroniese beskouing* van die tekslinguistiek. Wat gepoog sal word, is om aan te toon hoe die metodes van die tekslinguistiek aangewend kan word om insae in die diskoers van die onderhawige tekste te verkry. Om hierdie rede word daar ook geredeneer dat 'n meer akkurate benaming vir die tekslinguistiek, *diskoerslinguistiek*, sal wees.

Die aanvangstandpunt van hierdie studie is dat daar nie sewe standarde van tekstualiteit bestaan nie. Hierdie indeling (kohesie, koherensie, intensionaliteit, aanvaarbaarheid, kontekstualiteit, informatiwiteit en intertekstualiteit) (De Beaugrande & Dresser, 1981) dien steeds vir tekslinguiste as die basis struktureringsprinsipe van teksstudie. Hierdie studie gaan

van die standpunt uit dat daar twee superstandaarde van tekstualiteit bestaan, nl. kohesie en koherensie. **Kohesie** impliseer die strukturalistiese ordening in 'n teks terwyl **koherensie** die konseptuele samehang impliseer. Konseptuele samehang is van so 'n vernames aard dat dit die ander (oorspronklik volgens De Beaugrande & Dressler (1981)) standaard van tekstualiteit omsluit. Koherensie word dus deur hierdie 'standaarde' teweeg gebring. Die hoofuiteensetting van hierdie verhandeling volg hierdie aanname dat daar bepaalde standaarde van tekstualiteit bestaan: daar is twee toepassingshoofstukke, nl. Hoofstuk Een, *Kohesie* en Hoofstuk Twee, *Koherensie*. Die arbitrariteit van so 'n onderskeiding word eweneens erken aangesien geen dekodeerder in kompartemente dekodeer nie, maar die strukturalistiese en kontekstuele interpretasie/dekodering van talige/nie-talige gegewens gelyktydig plaasvind.

HOOFSTUK EEN

Deel I

'n DIACHRONIESE BLIK

"All history is a current event..."

- anoniem

DOEL:

Die doel van die eerste deel van Hoofstuk Een is om (a) 'n oorsig te verskaf oor die tekstuele benaderings waaruit die tekslinguistiek ontwikkel het, (b) die ontwikkeling van die tekslinguistiek te karteer en om sodoende (c) die tekslinguistiek diachronies te situeer.

1. Inleiding¹

Die gebruik van *diskoers* en *teks* is dikwels dubbelsinnig en daarom is dit nodig om aan die begin van hierdie studie aandag daaraan te skenk. Dit is nie die uitsluitlike doel om 'n klinkklare onderskeiding tussen hierdie twee terme te maak nie. Soos wat die terme ten aansien van die literatuur gebruik word, is daar 'n verskil in *fokus*. Daar kan eerstens onderskei word tussen 'n gesproke teks en 'n geskrewe teks. *Diskoers* (Stubbs, 1983:9) impliseer 'n *interaktiewe diskoers*. *Teks* kan getipeer word as 'n *nie-interaktiewe monoloog*. 'n Tweede onderskeiding tussen teks en diskoers is dat diskoers 'n bepaalde lengte impliseer terwyl 'n teks baie kort kan wees (Halliday & Hasan, 1976). Daar was ook al navorsers wat gepoog het om die onderskeiding tussen *teks* en *diskoers* op 'n meer onderhoudende wyse te maak. Widdowson (1979) meen dat daar in 'n teks *tekstuele kohesie* bestaan, afleibaar uit die aanwending van leksikon-items, die grammatika en ordening van die proposisionele inhoud van die sintaktiese eenhede. *Diskoerskoherensie* bestaan grootliks uit die samehang tussen die taalhandelinge waaruit dit saamgestel is. Dit is egter duidelik dat beide *teks* en *diskoers* se funksionering

¹ Hierdie studie propageer die benaming *diskoerslinguistiek* bo *tekslinguistiek*, 'n aspek wat in Deel II van Hoofstuk Een breedvoerig beredeneer word. Ten einde verwarring te voorkom, word *tekslinguistiek* in hierdie inleidende historiese ontwikkeling van die tekswetenskap as sinonimies met *diskoerslinguistiek* beskou.

bewerkstellig kan word deur oppervlak kohesie en samehang van taalhandelinge. Ook Van Dijk (1977) poog om 'n onderskeid te tref tussen teks en diskoers. Vir hom is 'n teks 'n abstrakte teoretiese konstruk wat gerealiseer word as diskoers.

Die relevansie van *diskoersanalise* spruit voort uit die besef dat taal, handeling en kennis onskeibaar van mekaar is. Belangrik in hierdie opsig is Austin (1962) se beskouing van taaluitinge as taalhandelinge. Dit word toenemend duidelik dat kommunikasie onmoontlik is sonder gedeelde kennis en aanvaarding tussen die dekodeerder en enkodeerder. Taal en situasie is dus onskeibaar. Om hierdie rede is dit nodig dat die tegniek waarmee diskoers ondersoek word, hierdie *tweeledigheid* moet kan akkommodeer. Die aangewese metode vir diskoersanalise is die *tekslinguistiek*.

Die tekslinguistiek is 'n interdisiplinêre benaderingswyse tot teksstudie. In die ontwikkelingsgang daarvan is dit beïnvloed deur verskeie benaderingswyses² tot literatuurstudie wat dit voorafgegaan het. Mettertyd het die tekslinguistiek egter, t.s.v. die grootliks interdisiplinêre aard daarvan, ontwikkel tot 'n selfstandige benaderingswyse. Dit is dus sinvol om die ontwikkelingsgang van die tekslinguistiek, m.a.w. *waaruit* hierdie tekstuele benadering ontwikkel het, te karteer. Literêre benaderingswyses ontwikkel nie lukraak nie; daar is altyd 'n milieu waaruit dit ontwikkel of waarteen *reageer*. Die **interdisiplinêre aard** van die tekslinguistiek is, myns insiens, dié paradigma se reaksie teen oorvereenvoudigde fokusse op *sender/teks/ontvanger*, maar ook die verhouding tussen teks en betekenisgewende konteks. Wanneer daar geredeneer word dat die tekslinguistiek gebruik word vir die ontsluiting van 'n literêre teks, word geïmpliseer dat dit 'n literatuurteoretiese benadering is. Hierdie studie gaan van die standpunt uit dat die tekslinguistiek 'n middeweg volg wanneer dit kom by *literatuurteorieë* as sodanig. Om die vraag of die tekslinguistiek dan 'n literatuurteorie is al dan nie, te beantwoord, is dit nodig om die eienskappe van wat 'n literatuurteorie is, by te haal.

² Hierdie studie poog doelbewus om ditself nie meganisties te struktureer nie. 'n Definiëring van die tekslinguistiek word eers in die tweede deel van Hoofstuk Een gebied. Die doel van hierdie struktureeringsprinsipe is om die historiese ontwikkeling en onstaansmilieu van die tekslinguistiek as benaderingswyse te karteer. Hoewel diachronies omgegaan word met die materiaal, word die arbitrariteit hiervan erken, maar vir die kontinuïteit van hierdie studie word van 'n diachroniese werkswyse gebruik gemaak.

1.1 Tekslinguistiek/diskoerslinguistiek 'n literatuurteorie?

Webster (1990:8-9) meen dat daar twee inherente karakteristieke van 'n literatuurteorie bestaan, nl. (i) dit moet die leser/verbruiker van 'n teks in staat stel om die kriteria vir wat literatuur *per se* is, te kan identifiseer en (ii) dit moet die leser/verbruiker van 'n *metode* voorsien vir die toepassing van literêre kritiek³. Uit die bostaande is dit duidelik dat die tekslinguistiek op grond van die tweedenskap wel as 'n pseudo-literatuurteorie bestempel kan word vanweë die metodiek en sistematiek wat dit vir die "verwerking" van 'n literêre teks verskaf. Die tekslinguistiek verskaf egter nie aan die beoefenaar daarvan 'n klinkklare meganisme vir die onderskeid tussen literêre en nie-literêre tekste nie. Aangesien die tekslinguistiek in hierdie studie primêr m.b.t. die literêre teks aangewend word, te wete Kristien Hemmereichs se *Kerst en andere liefdesverhalen*, word hier geredeneer dat die tekslinguistiek wel 'n literatuurteorie, primêr tekstueel van aard met kontekstuele faktore as sekondêr in die dekoderingsproses, is. Daar word egter erken dat hierdie aspekte in die praktyk moeilik van mekaar te skei is. Die primêre doelwit van die tekslinguistiek is om aan te dui hoe 'n bepaalde teks *beteken* met die implikasie dat daar hierdeur uitgekóm word by die antwoord op die vraag *wat 'n bepaalde teks beteken*.

1.1.1 Interdisiplinêre aard

Daar bestaan 'n noue band tussen die letterkunde en aspekte van die linguistiek (Du Plessis, 1983:157). Van belang vir die situering van die tekslinguistiek in die ontwikkelingsgang van die benaderings tot die ontginning van literatuur, is dat die tekslinguistiek veral in die sewentigerjare van die metodologiese beginsels van die literatuurteorie gebruik gemaak het (Garcia-Berrio, 1979:33). Die tekslinguistiek het sedertdien ontwikkel in 'n paradigma wat nie meer eksklusief interafhanklik is van die aard en metodes van die literatuurteorie nie, maar het ontwikkel tot 'n komplekse en diverse paradigma waarin daar van die standpunt uitgegaan word dat kennis van die linguistiek (volgens Carstens, 1992c:76 die *beginsels* en *metodes* van die linguistiek) kan bydra om meer van die literêre teks self te wete te kom. 'n Kernaspek is dat die tekslinguistiek van die standpunt uitgaan dat die linguistiek wel kan bydra tot literêre kritiek, maar ook dat die literêre kritiek iets tot die tekslinguistiek

³ Literêre kritiek impliseer die lees, interpretasie van en kommentaar oor 'n literêre teks.

kan bydra. Hierdie standpunt word ondersteun deur 'n hele spektrum teoretici waaronder die volgende: Bal (1981), Chapman (1973), Coetzee (1982), Copeland (1984:20-24), Culler (1975), Gräbe (1984), Hubbard (1981), Jakobson (1960), Jefferson en Robey (1982), Leech (1969), Ohlhoff (1983(a), 1983(b), 1985), Ponelis (1975), Renkema (1987), Traugott & Pratt (1980), Van Dijk (1972a:165), Van Luxemburg *et al.* (1983, 1987), Wybenga (1983, 1988).

Die mees resente tekslinguistiese navorsing is beïnvloed deur die verskyning van De Beaugrande en Dressler (1981) se gesaghebbende publikasie *Introduction to Text Linguistics*. Carstens (1994:9) meen dat die navorsing in die terrein van die tekslinguistiek n.a.v. hierdie werk 'n "vaster basis het, hoofsaaklik omdat dit besondere onderskeidende kriteria daarstel vir die bepaal van die aanvaarbaarheid al dan nie van 'n besondere teks." In die bg. werk gaan De Beaugrande en Dressler van die standpunt uit dat 'n teks 'n "kommunikatiewe gebeurtenis" is wat gemeet kan word aan sewe *standaarde van tekstualiteit*⁴. Die uitgangspunt van hierdie studie is, soos wat Carstens (1994:9) dit stel, dat die teks groter is as die stuk papier waarop dit geskryf is. Dit behels ook die bytrek van die pragmatiese dimensie waarvolgens 'n teks aanvaar kan word as 'n kommunikatiewe eenheid.

1.2 Situering van die tekslinguistiek in die literatuurteorie

Op enige gegewe moment in die ontwikkelingsgang van 'n literêre teorie, vertoon dit 'n verwarrende en weersprekende spektrum paradigmas en ook die *grondslae* van die literatuurstudie is die afgelope aantal dekades telkens uit verskillende hoeke bevraagteken. Du Plooy en Viljoen (1992:25) noem dat tekste ondersoek is uit o.a. feministiese, dekonstruktiewe, marxistiese, psigoanalitiese, resepsie-estetiese en strukturalistiese hoeke. Die tekslinguistiek inkorporeer in 'n mindere of meerdere mate al die genoemde benaderingswyses.

Die uiteenlopende tekstuele benaderings kan aan 'n verskeidenheid faktore toegeskryf word, o.a. die ontwikkeling van die teks self, en die filosofiese, sosiale en wetenskaplike omwentelinge van veral

⁴ Hierdie standaarde van tekstualiteit (kohesie, koherensie, intensionaliteit, aanvaarbaarheid, informatiwiteit, kontekstualiteit, en intertekstualiteit) staan, myns insiens, nie bo verdenking nie. Dit is veral 'n 'te maklike' en meganistiese indeling wat tekstuele kommunikasie ooreenvoerdig. Sien Deel II van Hoofstuk Een vir 'n genuanseerde indeling van die standaarde van tekstualiteit.

die 20e eeu. Wat uit die studie van die verskillende benaderingswyses duidelik blyk, is dat hierdie teorieë (ook genoem benaderingswyses), blote 'soekligte' is wat 'n bepaalde studieterrein afbaken, maar ook indirek bepaal *wat* binne hierdie paradigma/studieterrein gevind kan word.

Ten einde die tekslinguistiek te situeer binne die ontwikkelingsgang van tekstuele benaderings, is dit nodig om te verstaan dat literêre teorieë (hier in die wydste sin van die woord aangewend ten einde tekslinguistiek as benaderingswyse ook te akkommodeer) altyd ditself binne 'n bepaalde *rigting* oriënteer. Hierdie rigting word bepaal deur die dominante perspektief t.o.v. die fokus van die benaderingswyse, nl. 'n fokus op die **sender**, die **teks**, of die **ontvanger** daarvan. Omdat daar in hierdie studie gefokus word op die tekslinguistiek, wat 'n redelik onlangse 20e-eeuse benadering is, word hier net in diepte ingegaan op die 20e eeuse ontwikkeling.

1.3 Die aard van literêre benaderings

'n Konsekwente aspek in die ontwikkeling van die literêre teorie is die verskynsel van *aksie* en *reaksie*. Aan die begin van die 19e eeu is die literatuurstudie uit die wurggreep van die positivisme en die *geistesgeschichtliche*⁵ metode bevry. Volgens Du Plooy en Viljoen (1992:26) het hierdie benaderings gelei tot 'n werkswyse wat die identifisering, hantering en verwerking van empiriese gegewens⁶ beklemtoon het. Mouton (1992:389) meen dat die begrippe *positivisme* en logiese *positivisme*, maar ook verwante begrippe soos "neo-positivisme" en "logiese empirisme" nie net verwys na 'n bepaalde standpunt oor kennis (epistemologie) nie, maar spesifiek na wetenskaplike kennis. Volgens Mouton (1992:389) word dit egter meermale gebruik om te verwys na 'n "bepaalde werklikheidsopvatting" (ontologie). In die literatuur vind die positivisme uitdrukking in die literatuurgeskiedskrywing van die 19e eeu. Die groot, omvangryke literatuurgeskiedenis van die 19e eeu kan teruggevoer word na die "neiging om die studie van die literatuur op positiewe feite te baseer" (Mouton, 1992:390). Die kernbegrippe van hierdie benaderings is *race* en *milieu* of *moment* (Taine, 1871) en dit is van belang omdat dit hier gaan oor die outeur en die sosiale ruimte waarbinne die werk

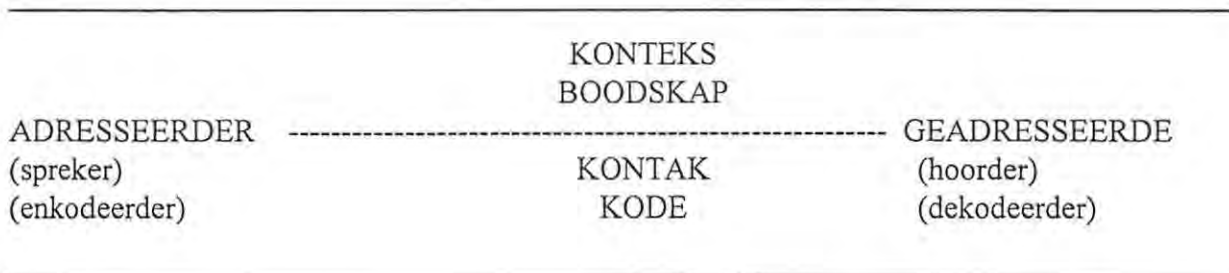
⁵ *Geistesgeschichtliche* stem grootliks ooreen met die positivistiese opvatting waarin taal beskou is as individuele en kulturele uitdrukking.

⁶ Die positivisme stem, taalkundig beskou, ooreen met die histories-filologiese semantiek (Geeraerts, 1986:246) waarin taal beskou is as individuele en kulturele uitdrukking.

ontstaan het. Die kerndoelwit van die positivisme was om die literêre werk volgens 'universele wette' te verklaar. Die literêre teks is binne hierdie paradigma beskou as 'n blote 'dop' wat slegs waarde/betekenis verkry wanneer gegewens soos die outeur se lewende bestaan gebruik is in die interpretasie/dekodering van die teks.

Aan die ander kant was die *geistesgeschichtliche* 'n paradigma waarbinne daar gepoog is om die uniekheid van 'n bepaalde kunswerk te beklemtoon en is daar hiervolgens gepoog om die literêre werk te verstaan d.m.v. intuïtiewe aanvoeling en ook die begrip en belewing van die tydsgees.

Reeds vroeg in die 20e eeu ontstaan daar reaksie teen hierdie literatuurbeskouings. Een van die eerste pogings om die uiteenlopende literêre benaderingswyses van die 20e eeu te sistematiseer, is deur M.H. Abrams in sy werk *The Mirror and the Lamp* (1953). Hy onderskei in hierdie werk vier komponente waaraan die meeste literêre teorieë van die 20e eeu aandag skenk, nl. die *literêre teks* self, die *wêreld/milieu/werklikheid* van die teks, die *outeur* (die enkodeerder/sender) en die *leser* (dekodeerder/ontvanger). Vergelyk in hierdie verband ook Roman Jakobson se kommunikasiemodel (1960):

Jakobson (1960:357) is van mening dat dit van kardinale belang is om taal in al die fasette van sy funksies te ondersoek. In hierdie studie word daar hoofsaaklik gefokus op die sg. 'poëtiese' funksie van taal, d.w.s. literêre aanwending van taal. Dit is egter belangrik om die plek van 'poëtiese' taalaanwending te midde van ander aanwendingsmoontlikhede te situeer: die ADRESSEERDER stuur 'n BOODSKAP na die GEADRESSEERDE. Alvorens hierdie boodskap operatief/betekenisvol kan wees, is dit nodig dat dit binne 'n bepaalde KONTEKS funksioneer, wat deur die GEADRESSEERDE (ontvanger) agtergehaal kan word. Voorts vereis suksesvolle kommunikasie 'n KODE wat geheel en

al of deels gemeenskaplik is vir die ADRESSEERDER en die GEADRESSEERDE. Ten slotte is daar, vir suksesvolle kommunikasie om te kan plaasvind, KONTAK nodig; 'n kanaal waardeur daar gekommunikeer kan word. In die geval van die literêre teks is dit *geskrewe taal*. Jakobson (1960:357) is van mening dat aspekte soos die konteks, die boodskap, die kanaal/kontak en die kode, wel in ag geneem word deur die geadresseerde wanneer die boodskap gedekodeer word.

Op grond van die dominante⁷ (in die bepaalde literatuurteorie), onderverdeel Abrams die ontwikkelingsgang van die literatuurteorie in die volgende vier afdelings: (i) mimetiese teorieë, (ii) pragmatiese teorieë, (iii) ekspressiewe teorieë, en (iv) objektiewe teorieë. Volledigheidshalwe word kortliks na die verskillende ontwikkelingstadia verwys met uitvoeriger besprekings by dié gedeeltes wat m.b.t. hierdie studie relevant is.

1.3.1 Die Mimetiese teorieë

Die kernaspek van hierdie teorieë is die verhouding tussen die kunswerk (in hierdie geval die literêre teks) en die werklikheid wat dit poog om te dupliseer. Hierdie benaderingswyse tot die literatuur kan teruggevoer word na Plato en Aristoteles, maar ook onlangse Marxistiese beskouings van die literatuur (Grenz, 1992:283-285). Sentrale begrippe binne hierdie teorieë is die *uitbeelding*, *reflektering*, *representering*, *nabootsing*, *kopiëring*, *weergee*, en *verdigting* van die werklikheid (Du Plooy en Viljoen, 1992:25). Wat sentraal staan binne hierdie literêre beskouing, is die *werklikheid*⁸ waarbinne die literêre werk ontstaan, dus die konteks⁹. In hierdie opsig is veral die literatuursosiologie van belang aangesien dit as ondersoekterrein navors hoe die taal van gebruikers ooreenstem met demografiese faktore¹⁰.

⁷ Met *dominante* word bedoel die oorheersende fokus binne 'n bepaalde paradigma. In die outonomistiese literatuurteorieë is daar 'n dominante fokus op die talige gegewe.

⁸ Die mimetiese teorie is relevant aangesien alle literêre werke 'n afspieëling van die werklikheid is, maar dat dieselfde beginsels wat geld vir natuurlike taalgebruik ook op literêre taalgebruik toegepas kan word.

⁹ Konteks, of dan die voorwaarde van tekstualiteit, nl. kontekstualiteit ("situationality" - De Beaugrande en Dressler, 1981:9), verwys na daardie faktore wat 'n teks relevant maak in 'n situasie waarin dit voorkom. Dit is, aldus Malmkjaer (ed.) (1991:469), die teks-ontvanger/dekodeerder wat poog om skynbaar irrelevante teks-items se relevansie in die teks op te spoor.

¹⁰ Sien die bespreking van *informatiwiteit* in Hoofstuk Drie.

1.3.2 Die Pragmatiese teorieë

Binne pragmatiese teorieë val die klem grootliks op die uitwerking/effek van die literêre werk op die ontvanger/dekodeerder van daardie teks. Die kunswerk word hier 'n middel tot 'n doel en die sukses van die literêre werk word gemeet aan die sukses van die effek wat by die dekodeerder bewerkstellig word. In die tekslinguistiek is daar 'n element van die pragmatiek aanwesig, maar dit word uitsluitlik aangewend vir die doeltreffende dekodering van die literêre teks. Dié pragmatiek staan as *literêre pragmatiek* bekend. Pratt (1977) dui aan wat die omvattende taak van die *literêre pragmatiek* is, dit ontleed nl. (i) die taalstrukture (taalhandelinge), (ii) sosiale konvensies (samenwerkingsbeginsel, gesprekreëls), (iii) kognitiewe strukture (gespreksimplikasies), en vertelkonvensie. Pragmatiese teorieë het as linguistiese onderbou die kognitiewe semantiek waarvolgens die *gebruik* van leksikon-items medebepalend tot daardie items se betekenis is.¹¹ Die literêre pragmatiek word in Hoofstuk Drie op *Kerst en andere liefdesverhalen* toegepas.

1.3.3 Ekspressiewe teorieë (laat 19e eeu)

By ekspressiewe teorieë staan die verhouding tussen die literêre werk (kunswerk) en die sender/skrywer sentraal. Ekspressiewe teorieë het hul oorsprong in die opbloei van die Romantiek. Wat die Romantiek geïmpliseer het, is dat daar 'n verskuiwing weg van die uitwerking van die kunswerk op die dekodeerder was na 'n fokus op die 'kuns as draer' van 'n kunstenaar se emosie¹². Hierdie teorie het as linguistiese onderbou die histories-filologiese¹³ semantiek.

¹¹ Sien Hoofstuk Twee vir 'n bespreking van kognitiewe semantiek.

¹² Dit is die Romantiese opvatting dat literêre interpretasies op grond van die unieke wese van die mens kan wissel, wat o.a. gelei het tot die 'anything goes'-sindroom wat impliseer dat literêre interpretasies nie beskik oor 'n vaste, wetenskaplike basis nie. Hierteen het veral die teks- en taalsentriese benaderingswyses wat elders in hierdie studie bespreek word, gereageer met o.a. 'n blatante isolasie van die literêre teks ten einde wisselvalligheid in die interpretasie van tekste uit te skakel. Die tekslinguistiek is 'n presieser, meer verantwoorde kommunikasie oor literêre tekste. Dit bewerkstellig o.a. 'n stewiger fundering van die literator se intuitiewe sienings van die teks (Hubbard, 1981:111).

¹³ Geeraerts (1986) is die leier op die gebied van navorsing oor die filologiese semantiek. Waarop hierdie benadering neerkom is dat semantiek diachronies benader word - dus word die outonomie van die taalsisteem ontken met die implikasie dat denotatiewe betekenis met die verloop van tyd kan verander.

1.3.4 Objektiewe teorieë

Die objektiewe teorieë; volgens Abrams se indeling van 1953, is myns insiens die naaste aan die doelstellings van die *tekslinguistiek* aangesien die teks (die literêre werk) self in hierdie paradigma sentraal staan. Die teks word hiervolgens 'n outonome, opsigselfstaande (Du Plooy en Viljoen, 1992:26) geheel. Hierdie tekstuele beskouing was ongewoon vóór die 20e eeu. Dit was eers aan die einde van die 19e eeu wat hierdie benadering groter momentum begin kry het met die werk van veral die simboliste en die Tagtigers (in Nederland) met hul motto van "kuns ter wille van die kuns" (*l'art pour l'art*) (Jonckheere, 1988:279-280).

Die byna eksklusiewe fokus op die literêre teks het vinnig groot aanhang begin geniet, o.a. in die werk van die Amerikaanse *New Critics*, die *Engelse Practical Criticism*, *Russiese Formaliste* en die Duitse *werkimmanente Methode*. Hierdie benaderings het die literêre werk as 'n outonome entiteit, 'n selfregulerende matrys van betekenisvolle strukture, beskou.

Die tekslinguistiek, soos later sal blyk, fokus op die taalkundige werking van die teks (**kohesie**)¹⁴ binne 'n bepaalde konteks wat **koherensie**¹⁵ in die hand werk. Dit is dus so dat die tekslinguistiek aansluiting by sommige literatuurteoretiese benaderings sal vind, maar dat ander literatuurteoretiese benaderings buite die grense van die tekslinguistiek sal val. Hieronder word 'n skematiese uiteensetting gegee van die fokus van elk van die vernaamste literatuurteoretiese benaderings van die 20e eeu:

¹⁴ Kohesie (Halliday & Hasan, 1976) impliseer die bindingspatrone in 'n teks met behulp van sintaktiese, semantiese, morfologiese en fonologiese metodes. In hierdie ondersoekgebied, is die fokus op: verwysing, substitusie, ellips, leksikale kohesie en konjunksie.

¹⁵ Met koherensie word daar verwys na 'n ondersoek na daardie aspekte in die teks wat bydra dat die teks vir taalgebruikers sin maak en samehang vertoon. Konseptuele skakeling staan sentraal hierin. Daar word in hierdie studie verskil van die oorspronklike De Beaugrande en Dressler (1981)-standpunt dat daar sewe standarde van tekstualiteit bestaan, nl. kohesie, koherensie, intensionaliteit, aanvaarbaarheid, informatiwiteit, kontekstualiteit en intertekstualiteit. Daar bestaan, myns insiens, twee superstandarde van tekstualiteit, nl. kohesie en koherensie. Daar word geargumenteer dat koherensie bewerkstellig word deur vyf voorwaardes van koherensie, nl. intensionaliteit, aanvaarbaarheid, informatiwiteit, kontekstualiteit en intertekstualiteit. Hierdie standpunt word in Deel II van Hoofstuk Twee volledig gemotiveer.

New Criticism Russiese Formalisme Duitse <i>werkimmanente Methode</i> Strukturalistiese perspektief	Klem op die teks self
Resepsieteorieë	Klem op dekodeerder
Ekspressiewe teorieë Psigoanalitiese literatuurteorieë	Klem op die enkodeerder
Linguistiese benaderings Semiotiek	Klem op kode/taal
Ideologiese benaderings	Klem op verhouding tussen teks en konteks
Poststrukturalisme	Klem op die leser van die teks
Postmodernisme	Ondergrawing van enige beklemtoning van watter aard ook al - 'n wantroue van taal

Ten einde die tekslinguistiek, wat ek reken 'n amalgaming is van 'n literêre teorie en 'n linguisties-tekstuele benadering, te situeer, is dit nodig om die verskillende benaderings tot literatuurbeskouings onder die loep te neem. Die tekslinguistiek word in die bespreking van die ontwikkelingsgang van die literatuurteorie telkens as templaar gebruik, maar 'n volledige bespreking van die tekslinguistiek word eers in die tweede gedeelte van hierdie hoofstuk verskaf. Die doel van hierdie werkswyse is dat die konteks *waarin* en *waaruit* die tekslinguistiek ontwikkel het, eers na behore geskets en verstaan moet word alvorens die tekslinguistiek as literêre benaderingswyse aan die bod gestel word; gevolglik word daar in hierdie afdeling van die studie vanuit 'n diachroniese perspektief gekyk na die ontwikkeling van die tekslinguistiek.

1.3.5 Perspektief

De Beaugrande (1985:44) noem dat die term *tekslinguistiek* eers so laat as 1955 deur Eugene Coseriu

gebruik is. Hy het dié interdisiplinêre studieterrein 'linguistica del texto' genoem. Hierna het die term in Duitsland begin posvat, as *textlinguistik* (Hartman, 1964, 1968; Weinreich, 1967:109), waarop die Afrikaanse en Engelse tekslinguistiek/text linguistics gebaseer is. Die benaderingswyse van die **tekslinguistiek** het nie in 'n leemte ontwikkel nie, maar is gevorm deur daardie benaderingswyses wat dit voorafgegaan het. Nie net is dit beïnvloed deur die sg. *tekssentriese* (outonomistiese) benaderings nie, maar ook die *linguistiese* (taalsentriese) benaderings. Hierbenewens kan daar, in elk van die kategorieë van die tekslinguistiek, ook gefokus word op aspekte soos bv. literatuursosiologie (informatiwiteit¹⁶), ideologiekritiek (informatiwiteit en kontekstualiteit¹⁷), feministiese literatuurstudie (informatiwiteit, intensionaliteit en aanvaarbaarheid¹⁸).

1.4 Tekssentriese (outonomistiese) benaderings

Die tekssentriese of outonomistiese benaderings het gedurende die eerste kwart van die 20e eeu as 'n teenvoeter vir die Historisisme en die Positivisme ontwikkel. Hierdie twee benaderings was veral die dominante benaderings gedurende die 19e eeu (Mouton, 1992:389-390).

Die term *outonomie* kan omskryf word as selfstandig, onafhanklik of eiewetlik. Die implikasie is dat 'n literêre werk as losstaande van die sy/haar konteks en die totaliteit van gebeurtenisse bestudeer word. Viljoen (1992:363-367) gee 'n uiteensetting van die oorsprong van die begrip *outonomie*. Wat hieruit blyk, is dat daar 'n element van *vryheid* in die konsep outonomie ingebou is. Viljoen (1992:364) meen dat die digter (lees outeur) vir haar-/homself die hoogste moontlike vryheid opeis, veral die vrye spel met fantasie. De Deugd (1966:39) meen dat hoewel daar grense vir die outeur se fantasie moet wees, hy/sy 'n nuwe wêreld in en deur taal skep. Dit is hierdie "wêreld" wat outonoom is. Hierdie geskape wêreld binne die reële wêreld word eweneens beheers deur wette, daardie teks se *eie* wette - volgens Coleridge "the laws which the imagination acts by" (Coleridge, aangehaal in De

¹⁶ *Literatuursosiologie* situeer die aanwending van taal in 'n bepaalde sprekersgemeenskap - so kan die taal van vroue bv. aangewend word om die vrou se posisie in die samelewing te karteer. Die aanwendingswyse van taal word dus informatief vir die dekodeerder van die tekstuele gegewe.

¹⁷ 'n Teks is altyd gesitueer binne 'n bepaalde konteks en die taalaanwending in die teks is vergestaltend van 'n bepaalde ideologie of werklikheidsbeskouing.

¹⁸ Met *intensionaliteit* en *aanvaarbaarheid* word bedoel hoe die taalaanwending in die teks doelbewus aanpas by dié party wat dit gebruik, en ook die gepastheid by 'n bepaalde situasie en in 'n bepaalde konteks.

Deugd, 1966:39). Van verdere belang is dat hierdie talige werklikheid eie "ontologiese status" het (Louw, 1975:124).

Die literêre wêreld vorm, volgens Viljoen (1992:364), 'n alternatiewe moontlike wêreld. Hierdie wêreld kan egter nie los staan van die gewone werklikheid nie. Hy meen voorts dat die moontlike wêreld net gedeeltelik gespesifiseer word, die res moet aangevul word deur die leser se kennis oor die werklikheid. Dit is die sg. *unbestimmtheitstellen* of *oop plekke*¹⁹ in die teks wat die leser moet invul wat die rede is vir die 'soveel hoofde soveel literêre interpretasies'- verskynsel. Dit is vanweë hierdie verskynsel dat die Poststrukuraliste die fokus vanaf die teks na die leser van die teks verskuif het omdat die leser (as interpreterende entiteit), binne hierdie paradigma, sin van die teks maak. Dit is dus die leser/dekodeerder van 'n bepaalde teks wat van die *sjuzet* (die artistieke ordening van die gebeure in die teks self) (Venter, 1992a:459) die *fabula* (die logies-kousale storiesamehang) maak (Venter, 1992a:459). Dit is een van die doelwitte van hierdie studie om aan te toon hoe die tekslinguistiek hierdie proses sistematiseer met 'n vordering vanaf die leksikale tot die semantiese tot die pragmatiese.

Hoewel dit aan die een kant moontlik is om die standpunte van die outonomistiese benadering te verwerp, is dit, paradoksaal beskou, ook moontlik om 'n relatiewe outonomiebeskouing te ondersteun. Teenoor die opvatting dat 'n literêre werk outonoom is, dat dit losstaande is van die sosio-historiese/politiese/kulturele konteks, staan die opvatting dat kuns die ervaring vergestalt van 'n individu binne 'n groter konteks. Wat hieruit blyk, is dat *outonomie* as benaderingswyse genuanseer moet word. Die tekslinguistiek is nie 'n pseudo *New Criticism* of *Russiese Formalisme* nie; dit is eerder die benaderingswyse vir die ervaring van kuns binne 'n groter konteks, met die primêre fokus op die struktuur van die teks.

Die drie vernaamste tekssentriese (outonomistiese) benaderings is (i) Russiese Formalisme, (ii) New Criticism en die (iii) Duitse *werkimmanente Methode*. Volgens Du Plooy en Viljoen (1992:27) het die tekssentriese benadering in Afrikaans en ook in Nederlands vergestalt as *Stilistiek op taalkundige grondslag*. Tekslinguistiek het raakpunte met lg. benadering. Hier word aandag geskenk aan die

¹⁹ Vgl. Iser (1975)

mees prominente van hierdie benaderingswyses.

1.4.1 Die Russiese Formalisme (1914-1930)

Die Russiese Formaliste se benaderingswyse tot die literatuur was 'n beduidende invloed vir 'n kort tydperk, nl. 1914 tot 1930. Die kernagtige karakterisering van die Russiese Formalisme en my eie gepaardgaande in verband bring daarvan met die tekslinguistiek, is 'n sintese uit Ehrlich (1955), Lemon & Reis (1965), Matejka & Pomorska (1971).

- (i) Soos elders in hierdie studie reeds vermeld, het die tekssentriese benaderings ontstaan uit 'n verzet teen die positivistiese en historisistiese benaderings van die 19e eeu. Vir die Formaliste is daar 'n eksklusiewe fokus op die literêre teks. *Kontekstuele* faktore soos die historiese, sosiologiese en biografiese (t.o.v. die outeur) word nie as relevant beskou nie.
- (ii) 'n Eienskap wat ook in die tekslinguistiek teruggevind word, is dat daar in die Russiese Formalisme gepoog word om *die literatuur op 'n wetenskaplik-verantwoorde wyse te ondersoek en die resultate te sistematiseer* (vgl. Hubbard, 1981:112 ; Botha, 1983:1-2).
- (iii) Die Formaliste onderskei tussen 'n literêre werk se *vorm* en *inhoud* wat saam 'n eenheid vorm. In die tekslinguistiek sou hier van *kohesie* gepraat word (vgl. Carstens, 1992c:79). Die objek van die Literatuurwetenskap is volgens die Formaliste nie die individuele werk in eie reg nie, maar literatuurheid (*literturnost*) (Venter, 1992a:458).
- (iv) Vir die Formaliste impliseer wetenskaplikheid dat die literêre proses uit ditself begryp moet word, dus op grond van immanente verskynsels soos perspektief, volgorde, ritme en rym en nie op grond van die outeur se intensie of sy/haar ideologiese lewensuitkyk nie.
- (v) Die teks word deur die Russiese Formaliste beskou as 'n 'hiërargiese sisteem' wat normaalweg deur 'n oorheersende eienskap bepaal word - hierdie eienskap word die **dominant** genoem. Twee sake is in hierdie verband relevant. Eerstens is hierdie 'n omverwerping van die eienskap wat by (i) genoem is deurdat die literêre teks wel hierdeur binne 'n bepaalde konteks geplaas word en tweedens stem hierdie aspek ooreen met De Beaugrande en Dressler (1981) se *kontekstualiteit* as standaard van tekstualiteit, m.a.w. hoe die tekstuele gegewe gesitueer moet word binne 'n bepaalde konteks alvorens sinvolle dekodering kan plaasvind.

1.4.1.2 Perspektief

Ten spyte van die redelik eksakte, opvattinge van die Russiese Formaliste, kan daar wel onderskei word tussen twee fases in die ontwikkeling daarvan. In die eerste fase is die Russiese Formalisme

sterk beïnvloed deur die kennis en waardering vir die nuwe en afwykende poësie van die Russiese futuristiese digters (Ehrlich, 1955:157). Later was daar egter 'n tempering van die formaliste se beskouing van literatuurstudie: die siening word gewysig van die totale andersheid van poëtiese taal tot die opvatting dat die poëtiese funksie van taal 'n literêre werk domineer (Ehrlich, 1955:171). Wat hierdie wysiging impliseer, is dat poëtiese taal ook betekenis kommunikeer en dat dit nie bloot 'n spel met die formulering van die foniese kwaliteite van woorde is nie (Ehrlich, 1955:157). Die Russiese Formaliste gee hiermee te kenne dat die ontwikkeling van 'n literatuur nie afdoende uit die literatuur self beskryfbaar is nie en dat sosio-politiese en ideologiese motiverings ook in ag geneem moet word. Ehrlich is van mening dat die literatuur 'n outonome sisteem is, maar dat dit nie apart van die lewe staan nie (1955:170).

1.4.2 New Criticism (1930-1940)

Die vernaamste teoretici wat hulleself met hierdie benaderingswyse tot die literatuur besig gehou het, was o.a. I.A. Richards, J.C. Ransom, W.K. Wimsatt, M.C. Beardsley, C. Brooks, R. Wellek & A. Warren. Een van die vernaamste werke binne hierdie paradigma is Wellek & Warren se *Theory of Literature* (1949). Brooks & Warren skryf saam *Understanding Poetry* (1938) wat reeds met die titel die groot tekortkoming van die New Criticism aandui. Hulle fokus eksklusief op die poësie, hoofsaaklik omdat die taalintensiteit²⁰ van ander genres nie die doelwit van die New Critics, nl. *wetenskaplikheid*, na behore kan illustreer nie (Bisschoff, 1992:341). Die New Critics konsentreer op die analise van die literêre werk self, die sg. "words on the page"-benadering. Aspekte soos die outeur/enkodeerder se bronne, geestestoestand, politieke en sosiale faktore word nie in ag geneem nie. Rabinowitz (1982:28) meen dat die New Critics primêr fokus op die sg. literêre taalgebruik, "in order to deal with 'the work itself' - intrinsically, in its own terms - they emphasised the verbal artifice of poetry, viewing poetic discourse as a distinctive instance of nonscientific use of language".

Desnieteenstaande die tekortkominge van die New Critics, is ek van mening dat talle van die doelwitte van hierdie benaderingswyse teruggevind kan word in die tekslinguistiek. Die bronne waaruit hierdie

²⁰ Die probleem rondom die taalintensiteit van die teks wat bestudeer word, is ook een van die tekortkominge van die tekslinguistiek: as benaderingswyse is die gebruiksmoontlikhede daarvan dus nie onbeperk nie. Langer prosatekste deel eenvoudig nie die taal-/dekoderingsintensiteit van bv. 'n gedig of 'n kortverhaal nie.

karakterisering kom, is: Brooks (1949), Hyman (1948), Rabinowitz (in Ryan en Van Zyl, 1982), Ransom (1941), Wellek & Warren (1949):

- (i) Die New Critics is hulle terdeë daarvan bewus dat die wetenskap nie alle antwoorde kan verskaf nie. Vir hulle word die literatuur in 'n sekere sin die verwerwing van kennis deur ervaring. Wybenga (1983:110-111) wys daarop dat in gedagte gehou moet word dat 'n letterkundige/literator en 'n linguïst verskillende doelstellings met 'n literêre teks het. Carstens meen dat 'n mens realisties moet wees oor die bydrae van die tekslinguïstiek (1992:80), aangesien die linguïstiek nie al die literator se antwoorde kan verskaf nie, hoofsaaklik omdat die literator en die linguïst verskillende fokusse/doelstellings het. Ek is egter van mening dat die tekslinguïstiek hierdie verskil inkort. Die literator en linguïst word hiervolgens toenemend betrek in 'n simbiotiese verhouding. Traugott & Pratt sê dat "linguistics can contribute a great deal to our understanding of a text..." (1980:20).²¹
- (ii) Die wetenskaplikheid van literêre analise is vir die New Critics van groot belang. Hulle redeneer dat deur die bestudering van die organisasie (in tekslinguïstiese jargon - *kohesie*) van die teks, die waarde en uiteindelik, die *betekenis* van die teks vasgestel kan word.
- (iii) Hoewel dit later 'n tekortkoming word, stel die New Critics "close reading" en "analytical and interpretative reading" voor as plaasvervanger vir die historiese en biografiese benadering van die 20e eeu. Hoewel die psigoanalitiese benadering t.o.v. die literatuur wel meriete inhou, is dit een van die faktore wat veroorsaak het dat die studie van letterkunde 'n 'anything goes'-dissipline geword het en hoewel die kortsigtigheid van 'n eksklusiewe fokus op die teks, sonder die inagneming van bv. die sosiale, politieke en kulturele konteks, erken word, is daar elemente van die New Criticism (n.l. die poging tot 'n presieser, verantwoorde kommunikasie wanneer daar oor 'n kunswerk gepraat word (Hubbard, 1981:112), te bespeur in die tekslinguïstiek.
- (iv) Hoewel dit 'n problematiese aspek is, stem die tekslinguïstiek met die New Criticism t.o.v. die verset teen die sg. "intentional fallacy" ooreen. Albei benaderings verwerp die idee dat die intensie van die outeur sentraal in die teks aanwesig is en maak dit af as onbelangrik (Du Plooy en Viljoen, 1992:28). Vir die New Criticism het die literêre werk intrinsieke waarde (*kohesie*) en word die teks die 'maatstaf' tot beoordeling. Die teks self word 'n self-definiërende, selfonderhoudende matriks van formele strukture, maar in die geval van die tekslinguïstiek word hierdie teks binne 'n groter konteks geplaas en word die prominensie van die teksstruktuur self, gereleveer.

1.4.2.1 Perspektief

Wat uit die bogenoemde kernagtige bespreking van die New Criticism duidelik blyk, is dat dit, wat

²¹ Sien in dié verband die sinchroniese beskouing van die tekslinguïstiek - Deel II van Hoofstuk Een.

spektrum²² betref, nie verder as *kohesie* beweeg nie. Hoewel die tekslinguistiek ooreenstem met die New Critics t.o.v. die bestudering van die grammatiese werking van taalelemente in die teks, gaan die tekslinguistiek ook verder, veral met die inagneming van koherensie, wat o.a. kontekstualiteit in die hand werk.

1.4.3 Stilistiek op taalkundige grondslag

Die rede waarom stilistiek op taalkundige grondslag juis hiér in die konteks van die tekssentriese (outonomistiese) benaderings bespreek word, is omdat dit, baie soos die tekslinguistiek, 'n amalgamering is van verskeie literatuurteoretiese en linguistiese benaderings.

Stilistiek is, volgens Van Rensburg (1992:504), die benaming vir 'n teksgerigte benadering van die literêre teks as 'n "taalgebruikseenheid wat sy eenheid in styl het." Die ontwikkeling van die *stilistiek op taalkundige grondslag* kan teruggevoer word na drie stimuli: (i) die *stilistiek* as globale benaderingswyse, (ii) die reeds bespreekte tekssentriese benaderings, nl. die *New Critics* van die V.S.A. en die Russiese Formalisme, en (iii) die *Strukturaliste* (wat in die volgende afdeling in hierdie hoofstuk aan die bod kom). Die stilistiek se werkswyse en fokus (sien Wybenga, 1988) het veel in gemeen met die tekslinguistiek, hoewel dit 'n nouer fokus het as die tekslinguistiek. Die vernaamste uitgangspunte van die stilistiek word hier aangestip:

- (i) Stilistiek het in die ontwikkeling daarvan gepoog om middele te ontdek wat die filologiese wese van 'n teks, nl. die *styl* probeer belig. Dit het dus ontwikkel vanaf die *positivisme* waarin die teksbetekenis bepaal is deur aspekte buite die teks, bv. die skrywer, die milieu/tyd waarin dit ontstaan, en die taal waarin dit ontstaan het. Uiteindelik het die Stilistiek ontwikkel tot 'n benaderingswyse waarin die teks as beskikkend oor 'n eie styl beskou is. Teksstyl staan volgens Van Rensburg (1992:504) vs. tydstyl of persoonlikheidsstyl. Beide word teruggevind in die tekslinguistiek. Hierdie verskynsel ressorteer onder *intertekstualiteit* van diskoers.
- (ii) Die tweede stimulus, volgens Van Rensburg (1992:504) is die sg. "respect for the words on the page" benadering wat uiting vind in die werk van die Anglo-Amerikaanse *New Critics*, maar ook die werk van die Slawiese Formaliste en Strukturaliste (sien die afdeling oor *taalsentriese benaderings*).

²² Met spektrum word verwys na waarop daar in die New Criticism gefokus is. Dit het 'n eng fokus aangesien dit nie wyer as kohesie strek nie en het om hierdie rede ook 'n klein spektrum.

- (iii) Die derde en laaste stimulus vir die ontwikkeling van die *Stilistiek op taalkundige grondslag* was afkomstig van die taalkundige Strukturalisme - die kernpersoonlikhede van hierdie benadering was De Saussure en Roman Jakobson. Die Strukturaliste het van die standpunt uitgegaan dat taal 'n tekensisteem is en dat elke teken oor 'n eie waarde beskik (Venter, 1992b:510). Dié waarde van die onderskeie tekens van die tekensisteem is afkomstig vanaf die verhouding met die ander lede wat die sisteem en die verskillende subsisteme uitmaak. Samet & Schank (1984:57) is van mening dat *koherensie* o.a. die gladde werking van die submeganismes in die verstaansisteem is. Dus is daar iets van die tekslinguistiek, nl. kohesie en koherensie, in die strukturalisme agterhaalbaar.

In Afrikaans (en ook Nederlands) het die outonomistiese skool vergestaltung gevind in die *Stilistiek op taalkundige grondslag* (Du Plooy en Viljoen, 1992:28). Aangesien die primêre teks waarop daar in hierdie studie gefokus word, Kristien Hemmerechts se Nederlandse teks, *Kerst en andere liefdesverhalen*, is, beskou ek dit sinvol om die ontwikkelingsgeskiedenis van die *Stilistiek op taalkundige grondslag* hier te karteer aangesien dit sterk Nederlandse wortels het en vele raakpunte met die tekslinguistiek vertoon.

Die grondslag van hierdie benaderingswyse/paradigma was die *Amsterdamse skool* (met die Amsterdamse Universiteit as die kern hiervan) en prof. W.G. Hellinga as die inspireerder, kort na die Tweede Wêreldoorlog in ongeveer 1946. Vir Hellinga is die stilistiek "het onderzoek naar wat taalvormen doen in een bepaalde situatie en in hun betrokken zijn op die situatie" (aangehaal deur Van Rensburg, 1992:504). Belangwekkende proefskrifte in hierdie verband is dié van Cloete (1953) en Scholtz (1950).

- (i) Die Stilistiek fokus primêr op die beskrywing van taal in bepaalde taalgebruikssituasies. Wat dit o.a. impliseer, is dat die Stilistiek nie 'n waardebepalende of waarderende dissipline/paradigma is nie, maar bloot beskrywend van aard is. Hierdie karakterisering van die Stilistiek klop met die doelwitte van die tekslinguistiek, nl. (i) om presieser, meer verantwoorde kommunikasie oor 'n bepaalde literêre teks in die hand te werk (Hubbard, 1981:112); (ii) te help om 'n beskrywende houding oor hoe taal in 'n bepaalde konteks aangewend word, te bewerkstellig (Carstens, 1992c:78); (iii) stewiger fundering van die leser van so 'n teks se intuïtiewe aanvoelings (Hubbard, 1981:111) en (iv) die bewusmaking van hoe literêre effekte geskep kan word deurdat die struktuurpatrone van verskillende genres/tekstipes ondersoek word (Coetzee, 1982:49-50). 'n Verdere implikasie binne die Stilistiek, t.o.v. die beskrywing van die teks se taal, is dat daar nie noodwendig gefokus word op bv. literêre taal nie. Die Stilistiek van reklamekopie, 'n alledaagse gesprek of 'n koerantberig kan ook ondersoek word. (Sien Bosch, 1995:1-13.)
- (ii) Wat logies uit die eerste kenmerk van die Stilistiek volg, is dat die ontvanger/dekodeerder

nie deel is van die onderzoekerterrein van die stilistiek nie. Die Stilistiek erken die feit dat 'n leksikon-item funksioneer vanuit 'n *gemeenskap, konvensies* en *tyd*. Hellinga en Scholtz (1955:29) verduidelik dat "alle feitsake wat in taalgebruik gegee word [gekonfronteer moet word] met die in ervaring gekende werklikheid van 'n bepaalde kultuur in 'n bepaalde fase van sy bestaan." Ook meen hulle dat sg. "kultuurmorfolologiese rekonstruksie" nodig is wanneer met 'n ouer teks omgegaan word. Hierdie karakteristiek van die Stilistiek op Taalkundige grondslag stem grootliks ooreen met De Beaugrande en Dressler (1981) se tweede standaard van tekstualiteit, nl. koherensie waarin dit gaan oor veral die konseptuele skakeling tussen dit wat die taalgebruiker weet en dit wat afleibaar is uit die teks, maar ook met twee ander voorwaardes, nl. kontekstualiteit waarin dit gaan oor die invloed wat die (sosiale) kontekste waarin tekste voorkom, op die interpretasie van die teks het (Ohlhoff, 1983(a):176). Intertekstualiteit verwys volgens Carstens (1992c:80) na hoe kennis van een teksstruktuur die interpretasie van ander soortgelyke teksstrukture sal beïnvloed.

- (iii) Die ervaring wat opgedoen is uit die bestudering van een styl, kan toegang verskaf tot ander tekste wat dieselfde styl deel - bv. die toegang tot die oeuvre van 'n outeur. Dus erken dié benadering die bestaan van *intertekstualiteit* as voorwaarde vir tekstualiteit.
- (iv) Volgens Van Rensburg (1992:505) is die ondersoekmetode van die Stilistiek dié van "kreatiewe antipiasie". Hierdie *kreatiewe antipiasie* is myns insiens niks anders nie as De Beaugrande en Dressler (1981) se *kohesie* as standaard van tekstualiteit. Hierdie aspek word in die tweede hoofstuk van hierdie studie volledig bespreek.
- (v) Scholtz (1950:14) meen dat die doel van die *Stilistiek op taalkundige grondslag* is om die taalgebruikssituasie so volledig as moontlik te analiseer. Hy sê dit is die taak van die stilistiek om "alle vormstrukturerende momente (moet) agter [te] haal en dan ten slotte [te] bepaal of, en indien wel, op welke wyse hierdie moment in die situasie funksioneer". Hierdie eienskap van die *Stilistiek op taalkundige grondslag* stem ooreen met die doelwitte van die tekslinguistiek, nl. (a) om die taal van die teks sistematies te ondersoek, en (b) om bewustelik betekenisverhoudings na te gaan (Carstens, 1992c:78).

1.5 Linguistiese (taalsentriese) benaderings

Verwant aan die tekssentriese benaderings hierbo bespreek, is die *linguistiese* of *taalsentriese* literatuurbenaderings. Dis is so dat die linguistiek, dus die taal, nog altyd in die ontwikkelingsgang van die Literatuurwetenskap 'n beduidende rol gespeel het. Taal is die instrument van kommunikasie en hoewel die fokus in die bestudering van tekste mag wissel, is daar nie aan die talige afhanklikheid van teksstudie te ontkom nie. In die tekslinguistiek, een van vele benaderings, is die sentrale bemoëienis die taal en meer spesifiek die taal wat binne die tekstuele grense aanwesig is. Volgens Du Plooy en Viljoen (1992:29) word die linguistiese benadering waarin die insigte van die taalkunde gebruik word vir die analise van literêre tekste, nog druk beoefen. (Vgl. Conte, Petöfi & Sozer

(1989), Fowler (1986), Haynes (1989), en Van Dijk (1985a)).

Wat die linguistiese (taalsentriese) benadering so relevant maak vir hierdie studie, is dat dié benadering deur een van De Beaugrande en Dressler (1981) se standarde van tekstualiteit geakkommodeer word. Hierdie standaard van tekstualiteit word deur De Beaugrande en Dressler (1981) *kohesie* genoem. Kohesie is, volgens Carstens (1992c:79) 'n *ondersoek na die bindingspatrone in 'n teks met behulp van sintaktiese, semantiese, morfologiese en fonologiese metodes*. Hierbinne bestaan daar egter 'n legio benaderingswyses waaronder die Transformasioneel-Generatiewe Grammatika van Chomsky. Die TGG se doelwit is by uitstek om die strukturele patrone van die taal/teks uitvoerig te ontleed. 'n Sentrale begrip binne die TGG is die vind van *patrone*. De Beaugrande (1980:11) definieer taal as 'n potensiële reeks sinne. Die implikasie is dat die taalgebruiker oor kennis beskik van die sintaktiese strukture en van die transformasionele verhoudings. Op hierdie wyse kan die taalgebruiker dus onderskei tussen *grammatikale* en *nie-grammatikale* sinne²³.

Prince (1973, 1982) poog om sg. storiegrammatikas vas te lê as 'n vorm van 'n linguistiese of taalsentriese benadering. Relevant t.o.v. die tekslinguistiek, is die taalkundige pragmatiek (Austin, 1975; Searle, 1974) wat fokus op die invloed/uitwerking van die situasie op die interpretasie van taalgebruik/uitings. Du Plooy en Viljoen (1992:29) meen dat die groot waarde van die pragmatiese perspektief op taal is dat daar hierbinne nie 'n onderskeid getref word tussen literêre taal en 'gewone' taal nie. Hier is 'n poging om aan te dui dat die taal van die literêre teks dieselfde is as sg. 'gewone' taal, iets wat die tekslinguistiek ook in staat is om uit te wys. Die fokus in hierdie studie is egter op die literêre aanwending van taalgebruik en hoe kennis van talige strukture die begrip en waardering daarvan kan verbeter.

1.5.1 Die Strukturalisme

Die Strukturalisme is 'n denkwysie en is nie tot 'n bepaalde vakgebied beperk nie. Die model vir die Strukturalistiese metode is geskep deur Ferdinand de Saussure (1857-1913) met sy werk *Cours de*

²³ Sien ook Petöfi (1990:236) en Chomsky (1965).

linguistique générale (1915: postuum). Hiervolgens word taal beskou as 'n tekensisteem waarin die dele onderling met mekaar verband hou. De Saussure verduidelik dit aan die hand van 'n skaakspel: die materiaal waaruit die skaakstukke gemaak is, is nie van belang nie, wel die konvensies wat die skaakskuiwe bepaal. In die geval van taal, is hierdie stel konvensies, aldus De Saussure, *langue* (die taalsisteem). Die individu se taalgebruik is die sg. *parole*. Die studie van 'n literêre werk sal dus fokus op die *parole* i.t.v. *langue* as templaar. *Langue* is die taal wat ooreenstem met die *standaard*; 'n afwyking hiervan word beskou as nie-standaard en, indien nie korrek deur die dekodeerder daarvan gedekodeer nie, kan dit lei tot die onsuksesvolle dekodering van 'n talige gegewe. Tog bestaan daar 'n beginsel van samewerking²⁴ tussen sender en ontvanger waarvolgens die *parole*, dus die ware taalgebruik van die enkodeerder, gesnap kan word deur die dekodeerder i.t.v. die *langue*.

Waarop daar in die Strukturalisme as benaderingswyse in die literatuur gefokus is, is die vorm, terwyl die inhoud van 'n literêre werk van minder belang gereken is (sien die bespreking van die Russiese Formalisme vir 'n eenderse opvatting oor *vorm* en *inhoud*). Volgens dié benadering word die literatuur beskou as 'n sisteem wat beskik oor eie konvensies wat los van die mens (enkodeerder/outeur en dekodeerder/leser) benader word. De Saussure (1966:89) meen dat menslike vernuf nie nodig is vir die beskrywing van 'n taalsisteem nie. Soos wat taal oor 'n eie taalsisteem (*langue*) beskik waaruit individuele taalgebruik (*parole*) ontstaan, kan in 'n ander sin ook gepraat word van die grammatika of *langue* van bv. 'n volksverhaal (Viljoen, 1992:511). Die implikasie hiervan is dat kennis van 'n bepaalde genrekode die skryf en beskrywing van bv. 'n volksverhaal, kortverhaal, drama, sonnet, ens. moontlik maak. Relevante Strukturalistiese werke in hierdie verband is o.a. Propp (1971) se strukturele poëtikas vir sprokies en Greimas (1971) se aktansiële model. Hierdie werke het in gemeen dat daar 'n eindigende aantal dieptestrukture²⁵ bestaan wat in hul aanwending die generering van 'n x-aantal tekste moontlik maak.

Iets wat relevant t.o.v. die tekslinguistiek is, is dat dit in die Strukturalisme (soos in die tekslinguistiek) nie gaan oor die *interpretasie* en *evaluasie* van tekste nie, maar wel oor die beskrywing van die

²⁴ Die beginsel van samewerking (Grice, 1975) behoort tot die sfeer van die pragmatiek en word in Hoofstuk Drie van hierdie studie bespreek.

²⁵ Sien Hoofstuk Twee vir 'n bespreking van die dieptestrukture van sprokies. Met dieptestrukture word bedoel daardie basiese struktuur wat in verskillende kombinasies aangewend kan word ten einde 'n verhaal te skep.

elemente wat wel, in die geval van die tekslinguistiek (nie die Strukturalisme nie), kan lei tot verdere insigte (Carstens, 1992c). Dit is juis hierdie aspek, nl. dat die Strukturalisme die analise van die struktuur van 'n literêre teks nie beskou as fase in die literêre avontuur nie, dat daar 'n beweging weg daarvan was. Hierdie aspek is later beredder met die Strukturalis Mukařovský (1977) se onderskeiding tussen *artefak* en *estetiese objek*. Die artefak is hiervolgens die teks as materiële teken, as *signifiant*, terwyl die estetiese objek die gekonkretiseerde betekenis of *signifié* is. Die estetiese objek kom tot stand deurdat die veelvuldige verhoudinge tussen die elemente in die teks vir 'n bepaalde leser betekenisvol word. Laasgenoemde bevestig weer eens die rol van die leser in die interpreteringsproses.

Uit die voorafgaande kan afgelei word dat daar drie aspekte is waaroor die Strukturalisme as literêre benaderingswyse gekritiseer kan word: (i) daar is 'n eksklusiewe fokus op die onderliggende taalsisteem, nl. die *langue* ten koste van die werklike taalgebruik en die buite-linguistiese faktore (in tekslinguistiese terme o.a. die *kontekstualiteit* en *intertekstualiteit*), (ii) die klem val hoofsaaklik op die grammatikaliteit van die literêre teks en nie, soos in bv. die tekslinguistiek op die gespreksvoorwaardes waaraan sprekers en hoorders moet voldoen nie (vgl. Grice, 1975), (iii) daar is 'n eksklusiewe fokus op geskrewe tekste wat die bestudering van o.a. dialoog uitskakel met die verdere implikasie dat daar hier ook nie gefokus kan word op o.a. literêre sosiologie (*informatiwiteit*) nie.

Die Strukturaliste se belangrikste bydrae is die sg. *strukkturalistiese narratologie* - 'n benaderingswyse tot die ontleding van narratiewe tekste. Soos in die inleiding reeds aangetoon, meen García-Berrio (1979:33) dat die tekslinguistiek en die literatuurteorie by mekaar 'geleen' het t.o.v. metodiek. Die narratologie slaan die brug in die sienswyse dat die ontleding van 'n literêre werk wel kennis van die linguistiek vereis. Sonder insig in die fynere nuanses in die aanwending van taal, kan die doelwitte van die narratologie nie gerealiseer word nie. Onder die belangrikste teoretici wat die narratologie as voortspruitend uit die Strukturalisme gepropageer het, ressorteer Greimas (1972), Bremond (1977), Todorov (1977), Genette (1980), Bal (1980), Rimmon-Kenan (1983).

Die vernaamste rede waarom daar 'n wegbeweeg was vanaf die Strukturalisme, is dat daar 'n toenemende beweging weg van die taal in die rigting van diskoers was. Taal, op die wyse waarop dit deur die Strukturaliste benader is, is iets wat objektief (wat ook die idee van 'n superleser of 'competent

reader' impliseer) beskou is, terwyl diskoers die verstaan van taal is soos wat dit *ge-uit* word en by implikasie kennis van *linguistiek* en *konteks* vereis.

1.5.2 Poststrukuralisme

Dit is teen die outonemiese dimensies wat die teks in die Strukturalisme inneem wat veral Barthes (1977, 1981) dit het. Hoewel die Poststrukuralisme een van die literatuurteoretiese benaderingswyses is waarvan die tekslinguistiek verskil, ag ek dit nodig om op hierdie stadium in die kartering van die diachroniese ontwikkelingsgeskiedenis van die tekslinguistiek enkele aspekte van die Poststrukuralistiese denkwysse te benadruk, veral aangesien die Poststrukuralisme dit het teen die idee van passiewe betekenis oordraging en die idee van aktiewe betekenisgenerering propageer. Die tekslinguistiek/diskoerslinguistiek verskil egter in dié opsig van die Poststrukuralisme dat hierdie betekenisgenerering nie lukraak plaasvind nie, maar dat daar wel 'n bepaalde kernbetekenis in die tekstuele gegewe bestaan wat deur 'n aktiewe proses van tekstuele interpretasie deur die dekodeerder agtergehaal kan word.

Die Strukturalisme (en streng gesproke ook die tekslinguistiek) propageer 'n meer of mindere mate van vastheid in die verhouding tussen die *signifiant* en die *signifié*. Die werk funksioneer as 'n algemene *signifiant* met 'n duidelike of versteekte *signifié*. Die Poststrukuraliste meen dat die verhouding tussen die signifiant en die signifié arbitrêr van aard is en daar word hiervolgens gekonsentreer op die teks as 'n versameling *signifiante* wat intertekstueel deur 'n oneindige aantal relasies met ander tekste verbind is (Du Plooy en Viljoen, 1992:30). Wat die Poststrukuraliste dus propageer, is dat betekenis diakrities²⁶ van aard is, dat dit berus op sg. *différance* (betekenis word oneindig uitgestel - dit kan nooit vasgepen word nie). Wat meer is, is dat daar 'n opvatting die lig begin sien dat betekenis bepaal word deur die tyd (temporele tydvak) en ruimte en dat dit op grond hiervan dus grootliks onpeilbaar of onvaspenbaar van aard is. Die teks is taal, 'n semiotiese sisteem van betekeniskeppende aktiwiteite (Barthes, 1981:36). Wat duidelik hieruit blyk, is dat daar hier, in teenstelling met die Strukturalisme, 'n wegbeweeg is vanaf die *teks* na die *leser* van die teks. Die gesag van die teks en die outeur word binne hierdie benadering bevraagteken (Viljoen, 1992:366).

²⁶ Diakrities is die term wat dui op die onvaspenbaarheid van woorde/tekste se betekenis.

Die leser word nou 'n aktiewe produseerder van betekenis in die teks en is nou nie meer die passiewe 'soeker' na betekenis nie. Barthes se siening is op 'n ander wyse weer eens 'n radikaliserende van outonomie, hoewel die fokus hier verander het. Viljoen meen dat dit die radikaliserende is van die unieke (estetiese) studieterrrein (1992:366). Dit is veral hierdie aspek gekoppel met die verskeidenheid van standpunte (**Frans**: Kristeva, 1977; Derrida, 1976, 1978; **Amerikaans**: De Man, 1986; Bloom, 1973; Hartman, 1980), wat veroorsaak het dat die ontologiese begronding van die Poststrukturealisme bevraagteken is.

'n Bruikbare werkswyse vir die tekslinguistiek/diskoerslinguistiek wat in die sfeer van die Poststrukturealisme te vinde is, is die bydrae van die Poststrukturealis Julia Kristeva (1977). Sy was een van die Franse eksponente van die Poststrukturealite en 'n teoretikus wat haarself besig gehou het met *intertekstualiteit*. Aangesien intertekstualiteit 'n voorwaarde van tekstualiteit binne die tekslinguistiese sfeer is, is dit duidelik dat selfs iets so radikaals soos die Poststrukturealisme, 'n nadraai het in die tekslinguistiek en dat die tekslinguistiek vanweë die interdisiplinêre aard daarvan enkele aspekte van elk van die benaderingswyses wat dit voorafgegaan het, bevat.

1.5.3 Semiotiek

Volgens Du Plooy en Viljoen (1992:31) is die Semiotiek verwant aan die ontwikkeling van die Strukturealisme. Die Semiotiek (d.i. die wetenskap van tekens (Du Plooy, 1992b:474)), maak dikwels van die metode van die Strukturealisme gebruik. In teenstelling daarmee dat die Strukturealisme primêr 'n metode van ondersoek is, kan die Semiotiek ook 'n terrein van ondersoek aandui. In die Semiotiek staan die Praagse Skool in 'n sentrale posisie. Die Tsjeggiese Strukturealisme vorm nie alleen die skakel tussen die Russiese Formalisme en die Strukturealisme nie, maar dit is ook in die werk van hierdie literatuurwetenskaplikes waarin die Semiotiek en die Strukturealisme aansluiting by mekaar vind.

In die werk van die Praagse skool is daar toenemend 'n ineenvloeiing van die Semiotiek en die Strukturealisme. Waar die Strukturealisme 'n metode van ondersoek aandui, met die implikasie dat dit toegepas kan word op 'n groot aantal studieterreine, dui die studie van die Semiotiek eerder 'n bepaalde studieveld aan - hier is dit die studie van tekens, bv. 'n bundel kortverhale ressorteer in die sfeer van

die Semiotiek as 'n *teken*. Die verdere implikasie is dat die literêre (die Semiotici gebruik die woord 'poetic') teks 'deurweek' ('saturated') is met semantiese lading. Meer inligting as in bv. 'n burleske dialoog word in so 'n klein talige ruimte as moontlik gekondenseer. Daar is dus 'n minimum oortolligheid. Die tekens wat daar in die teks aanwesig is, se funksie is om te kommunikeer eerder as om inligting oor te dra. Elke literêre teks is die somtotaal van 'n verskeidenheid sisteme (bv. leksikaal, grafies, metries, fonologies, ens.). Wat dit impliseer, is dat 'n teks 'n sisteem van sisteme is, die literêre teks is dus die mees komplekse diskoers moontlik. Wat egter in die Semiotiek duidelik blyk, is dat die betekenis van die teks nie net opsigselfstaande van aard is nie, maar afhanklik is van die betekenis van en verhouding met ander tekste, die bestaande kodes en norme en ook die samelewing in die breë. Soos wat later sal blyk, is die betekenis van die teks ook grootliks gesetel in wat bestempel word as die leser se sg. 'horizon of expectations' - die verwagtingshorison²⁷.

Die Semiotiek behels 'n studie van die reëls waarvolgens betekenis deur tekens bewerkstellig word. Wat die Semiotiek verteenwoordig, is in der waarheid 'n literêre kritiek met as onderbou die strukturele linguistiek. Hierdie reëls wat betekenis reguleer, staan as **kodes** bekend. 'n Teken staan in die plek van iets anders - dit staan as die *representatum* bekend. Dit wat deur die teken verteenwoordig word, staan as die *object* (ook designatum en denotatum) bekend. Die *representatum* verwys na die *object* op grond van iets wat die **ground** genoem word. Daar is dus 'n drieledige verhouding aanwesig: daar is die *ground* (wat 'n taal kan wees, bv. Afrikaans of Nederlands), daardie *ground* se *object* en daardie *object* se *interpretant* - iets wat nie noodwendig saamval met daardie woord/teken se woordeboekbetekenis nie - iets wat deur die *konteks* betekenis gegee word.

Die Semiotiek kan nie as apart van die Strukturalisme beskou word nie. Hierdie verbintenis is gesetel in De Saussure se grondslag vir die ondersoek van taal as 'n sisteem van tekens. Die Strukturalisme het die metodiek van die linguistiek gebruik om die struktuur van verskeie verskynsels in verband te bring met taal.

Semiotiek is die ondersoek van tekens, meer spesifiek die ondersoek van die stelsels van tekens, bv. 'n teks. 'n Sisteem van tekens kan geïnterpreteer word op grond van 'n bepaalde reël of stel reëls wat

²⁷ Vgl. Jauss (1978:3)

'n kode vorm. Tekens bewerkstellig kommunikasie wanneer die kode aan sowel die sender as die ontvanger van die teken bekend is. Dit is juis dít wat deur die tekslinguistiek en veral in die superstandaard *kohesie* ondersoek word. Du Plooy (1992b:475) beskryf die Semiotiek as die sistematiese studie van kommunikatiewe gedrag. Daarbenewens is dit een van die doelstellings van die Semiotiek om nie net die tekens, tekenstelsels en kodes te ondersoek nie, maar om die resultaat van die ondersoeke in wetenskaplike beskrywings weer te gee.

Wat verder van belang is in terme van die tekslinguistiek, is dat Mukařovský belemtoon het dat die literêre werk nie slegs opgebou is uit tekens nie, maar dat die teks 'n teken op sigself word (Veltruský, 1980:125). Vir hom is die literêre werk 'n versameling tekens wat deur veelvuldige verhoudinge tussen die tekens onderling en tussen die tekens en die geheel 'n saambindende en hegte netwerk van verhoudinge vertoon. Deur die artistieke manipulasie van hierdie verhoudinge word 'n kerngedagte of sentrale bindende beginsel (die dominant) beklemtoon (Du Plooy, 1992b:475). Die tekslinguistiek poog eweneens om die deursnit-betekenis van 'n teks te ontbloot deur suiwer strukturele analise, maar ook op grond van *pragmatiese dekoderingsmeganismes*. Lotman (1977:23), 'n semiotikus, sluit hierby aan deur die artistieke teks te beskryf as 'n teks wat herhaaldelik gekodeer is. So word 'n hoë betekenisdigtheid bewerkstellig, maar daar is steeds in die kern hiervan 'n *dominante, deursnit-betekenis* wat agtergehaal kan word. Wat duidelik hieruit blyk, is dat die tekslinguistiek, soos wat dit beïnvloed is deur die New Criticism, Russiese Formalisme, Stilistiek, Strukturalisme, Post-Strukturalisme, ook semiotiese wortels het.

Samevattend kan gesê word dat daar in die Semiotiek gefokus word op (i) die aard en die moontlikhede van die teken se betekenende vermoëns in 'n bepaalde teks en (ii) daar word gefokus op die kodes wat 'n invloed uitoefen in die betekening van die tekstuele tekens. Hierdie kodes kan binne- of buitetekstueel van aard wees (Eco, 1979). Lotman (1977) beskou die buitetekstuele verhoudinge van literêre tekste en die kodes van buitetekstuele sisteme²⁸ as uiters belangrik in die interpretasie en kommunikasie van 'n teks.

²⁸ Sien die gedeelte oor Intertekstualiteit in Hoofstuk Drie.

1.5.3.1 Perspektief

Die bydrae van die Semiotiek (met daarby inbegrepe die Strukturalisme) tot 'n tekslinguistiese benadering, kan as volg opgesom word: (i) daar is 'n demistifikasie van die idee dat literêre taalgebruik van normale taalgebruik verskil, (ii) daar is die groter besef dat betekenis nie net 'n private ervaring is nie, maar gesitueer is binne 'n groter konteks, (iii) daar is hier die vestiging van die idee dat wanneer daar gevra word na wat die intensie van 'n bepaalde geskrif is, dit nie noodwendig 'n poging is om insig in die denke van die enkoderende element te verkry nie. Die vraag na wat 'n teks beteken, word hier eerder 'n vraag na *watter effek* die aanwending van taal wil bewerkstellig en **nie** 'n poging om uit te vind watter psigologiese prosesse betrokke was by die dekodering daarvan nie.

1.6 Lesersentriese benaderings

Hoewel dit na 'n totale paradoks klink wanneer lesersentriese benaderings in 'n studie bespreek word waarin daar gefokus word op 'n primêr taalsentriese benadering, die tekslinguistiek, sal die relevansie van hierdie byhaal van die lesersentriese benadering duidelik blyk na afloop van die bespreking van die sg. *Resepsie-estetika* en die sg. *Reader Response Criticism*.

Wanneer die kommunikasiemodel vir verbale kommunikasie (Jakobson, 1960), nl. **sender---literêre teks---leser**²⁹, beskou word, kan aangevoer word dat daar in die afgelope honderd jaar 'n afwisselende fokus op elk van hierdie komponente was. In die latere gedeelte van die 19e eeu was daar 'n eksklusiewe fokus (met die Romantiese fokus) op die *outeur* en sy/haar psige, iets wat voortspruit uit die positivistiese benadering van *oorsaak-en-gevolg*. Elders is daar aangetoon dat die literatuurgeskiedenis gekenmerk word met die verskynsel van aksie en reaksie. Die reaksie teen die positivistiese opvatting oor literatuur was 'n verskuiwing in klem na die teks as dokument; die *teks* as *outonoom*. Hierdie benadering het die eerste 70 jaar van die 20e eeu gedomineer. Die Resepsieteorie is die natuurlike reaksie op die outonomistiese benadering tot literatuurstudie.

²⁹ Sien 1.3

Roussouw (1992:427) meen dat die resepsieteorieë die teks as teken postuleer wat funksioneer binne 'n histories bepaalde kommunikatiewe stelsel. Daar word hier besondere klem geplaas op die ontvanger van die geënkodeerde boodskap.

Jauss (1970) meen dat die sg. terugkeer na die leser die logiese reaksie is op die doodloopstraat waarin die outonomistiese bewegings (New Criticism en die Russiese Formalisme) beland het. Daar ontwikkel gevolglik twee benaderingswyses, een in Europa, die sg. *resepsie-estetika* en 'n teenhanger vir hierdie benaderingswyse in Amerika, die sg. *Reader Response Criticism*³⁰.

1.6.1 Resepsie-estetika (1960+)

Byna in dieselfde tydvak as die Strukturalisme en die Semiotiek (die laat sestigerjare), ontwikkel die *Resepsie-estetika* in Duitsland. Hierdie benaderingswyse is sterk beïnvloed deur die hermeneutiese tradisie, veral die werk van Mukařovský en Vodiccka. Die basis van hierdie paradigma is die fenomenologiese uitgangspunte van Husserl en die estetiese en literêr-teoretiese werk van Ingarden (Du Plooy en Viljoen, 1992:31).

Waarop daar in hierdie benaderingswyse gefokus word, is die resepsie van 'n bepaalde literêre teks deur die leser. Die rol van die leser word dus in hierdie benaderingswyse voorop gestel, maar anders as die Poststrukturalistiese benadering, word daar nie outonomieit aan die unieke estetiese terrein gegee nie. Waarop daar hier gefokus word, is (i) die ontvangs van die teks deur die implisiete leser - m.a.w. hoe die implisiete leser die leë plekke in die teks sal vul (Iser, 1972) en (ii) die kartering van werklike lesersreaksies. Segers (1974:392) definieer die resepsie-estetika as volg: "vanuit de lezersreakties die naar aanleiding van deze tekst gegeven worden. De werkhypothese hierbij luidt, dat de lezer in de eerste (zo men wil laatste) instantie beslist of een bepaalde tekst al dan niet literair is."

In die Resepsie-estetika word die literêre teks beskou as dinamies, dus kan dit meer as een betekenis

³⁰ Hier word net die Resepsie-estetika behandel aangesien dit insigte t.o.v. die tekslinguistiek openbaar.

genereer wat wissel van leser tot leser. Hiervan verskil die tekslinguistiek. Hoewel, soos elders genoem, die tekslinguistiek nie 'n waardebeplating oor 'n bepaalde teks wil uitspreek nie, is een van die primêre doelstellings daarvan om die proses van interpretasie te *sistematiseer*. Die kerngegewe hiervan is dat daar in 'n mindere of meerdere mate 'n *kernbetekenis* in 'n teks bestaan - verskillende interpretasies van 'n enkele literêre teks het 'n kernbetekenis wat met ander beskouings van dieselfde teks ooreenstem. Die oop plekke, wat 'n kernbegrip binne die resepsie-estetika is, vorm die voorwaarde van die leser se aktiewe rol in die leesproses. Dit is eers wanneer die oop plekke deur die individuele leser gevul is, wat die artefak realiseer in 'n unieke estetiese objek³¹. Die idee van sg. oop plekke in die teks word verder gedefinieer deur Iser in sy *Die Appellstruktur der Texte* (1970). Hy meen dat daar geen korrelasie bestaan tussen fenomene wat in die literêre teks beskryf word en objekte in die werklike lewe nie. Gevolglik bestaan daar *Unbestimmtheit* of vaagheid wat realiseer in wat hy noem die sg. *unbestimmtheitsstellen*. In sy latere werk, *Der implisierte Leser* (1972), dui Iser, 'n resepsie-estetik, aan dat fiksie 'n kommunikasiestruktuur is waarin die teks 'n bepaalde werking of effek het, terwyl die betekenis deur die leser tot stand gebring moet word. Hiermee slaan hy 'n brug tussen die resepsie-estetika, die Semiotiek en die taalhandelingssteorie. Daar is dus veel wat die tekslinguistiek en die resepsie-estetika in gemeen het. Ten spyte van die totale verskil in fokus (tekslinguistiek op die *teks* en *konteks* en die resepsie-estetika op die *leser* en *konteks*) is daar in beide hierdie benaderingswyses die ideaal om taalgebruik in 'n bepaalde konteks te interpreteer³².

Hoewel die tekslinguistiek die leser se bydra tot die 'vul' van die sg. *unbestimmtheitsstellen* erken, kan dit binne die tekslinguistiese benadering nie lukraak gedoen word nie - so 'n benadering is een van die faktore wat onwetenskaplikheid in die literatuur in die hand werk. Die tekslinguistiek erken die leser se kreatiewe rol in die vul van hierdie oop plekke in die teks, maar waar die resepsie-estetika dit laat by 'n ongedefinieerde vul van hierdie oop plekke, *sistematiseer* die tekslinguistiek hierdie konkretisering. Die 'invulling' van hierdie oop plekke is nie bloot intuïtief nie, daar is riglyne inherent aan die teks wat bepaal hoe die implisierte leser die betekenis daarvan realiseer ten einde by 'n

³¹ Die onderskeid deur Mukarovsky tussen artefak en estetiese objek is een van die belangrikste insigte van die Resepsie-estetika. Binne die Strukturalisme word hierdie onderskeid ook gehuldig, met die vooronderstelling dat 'n fenomeen nie in isolasie beskryf kan word nie, maar slegs in verhouding tot ander fenomene.

³² Taalhandelingssteorie behoort tot die pragmatiese sfeer (Austin, 1975). Die tekslinguistiek ondersoek drie terreine van eenheid, nl. strukturele eenheid, semantiese (konseptuele) eenheid en pragmatiese eenheid. Met pragmatiese eenheid word verwys na daardie aspekte van die teks wat met taal in gebruik te make het.

kernbetekenis te arriveer. Die leser word tot hierdie kernbetekenis gelei d.m.v. die semantiese manipulasie van die talige gegewe. Die sg. oop plekke wat daar in die teks bestaan, is 'n belangrike manipuleringsmiddel³³ en is ook 'n kategorie waarmee die effek van die werk beskryf kan word (Cloete, 1992b:406).

Van verdere belang in die resepsie-estetiese benaderingswyse, is dat Jauss (1967) meen dat 'n teks geskryf en gelees word met 'n bepaalde verwagtingshorison (vgl. De Jong, 1992:568-569). *Verwagtingshorison* verwys na literêre en histories-kulturele agtergrond waarmee lesers tekste benader. Hieronder is (i) die betrokke *genre*norme, (ii) *intertekstualiteit* (Kristeva, 1969,1980; Jauss, 1970:3) en (iii) *kontekstualiteit*, m.a.w. hoe die intra-tekstuele werklikheid ooreenstem met die ekstratekstuele werklikheid. Dit is nodig dat die bepaalde verwagtingshorison waarin die teks ontstaan het (geskiedkundig of ruimtelik) agtergehaal word alvorens die teks na behore gelees kan word. In die geval van Kristien Hemmerechts se *Kerst en andere liefdesverhalen* is dit dus nodig om die ruimte waarin die verhale ontstaan, nl. die Vlaamse milieu en die tyd waarin dit ontstaan, te *herschep* om die talige werklikheid kontekstueel in die groter werklikheid te situeer. Die tekslinguistiek, soos die resepsie-estetika, gaan dus diachronies³⁴ en sinchronies³⁵ om met die teks.

1.6.2 Referensiële benaderings

Die referensiële benadering t.o.v. teksstudie impliseer die aanvaarding dat die literêre teks op een of ander wyse 'n weerspieëling is van die werlikheid. Aangesien die fokus van hierdie studie inherent taalsentries is, word hier nie in besonderhede ingegaan op die verskeie referensiële benaderings, nl. die literatuursosiologie, Marxisme en Ideologiekritiek nie. Van hierdie drie benaderings is veral die *literatuursosiologie* vir die tekslinguistiek van belang aangesien daar hier 'n empiriese ondersoek geloods word na die raakpunte tussen die literatuur en die samelewing. Du Plooy en Viljoen (1992:32)

³³ In Hoofstuk Drie word die oop plekke in *Kerst en andere liefdesverhalen* op hierdie sistematiese wyse gevul.

³⁴ Met *diachronies* word daar verwys na die situering van die bepaalde literêre teks binne die sg. resepsiehistoriese reeks waarin dit tuis behoort en benader moet word. In die geval van *Kerst en andere liefdesverhalen* is dit grootliks, wat diachronie betref, die postmodernistiese benaderingswyse met feministiese ondertone.

³⁵ Met *sinchroniese* plasing word verwys na die situering van die teks in sy ontstaanstyd ten einde die komplekse literêre sisteem wat op daardie tydstip gegeld het, te kan beskryf (Roussouw, 1992:428).

meen dat dit aansny by die terrein van die sosiologie en produksieprosesse, asook die verspreiding en die resepsie van literêre tekste. Ingebed in die literatuursosiologie, t.o.v. die taalaanwending, is die feministiese literatuurstudie. In die tekslinguistiek word daar o.a. gefokus op *intensionaliteit* en *kontekstualiteit* ten einde die aanwending van taal te situeer. Op een vlak is dit die plasing van taal in 'n konteks sodat die pragmatiese dekodeering daarvan suksesvol kan plaasvind en op 'n ander vlak is dit 'n soort literatuursosiologiese benaderingswyse aangesien ondersoekte geloods kan word na die raakpunte wat daar bestaan tussen die aanwending van taal soos wat dit in die teks aangetref word en empiriese ondersoekte na werklike taalgebruik. Waarop daar in 'n latere hoofstuk in hierdie studie gefokus sal word, is die feministiese gebruikspatrone wat daar in die kortverhale van *Kerst en andere liefdesverhalen* aangetref word en die implikasie daarvan.

1.7 Perspektief

Ten slotte verskaf ek in hierdie inleidende hoofstuk 'n oorsig oor die fokusse van die afgelope eeu. Die fokus van hierdie oorsig is veral die semantiese aangesien dit in hierdie studie primêr gaan oor die betekening van 'n teks/diskoers.

Bloei-periode	Teorie	Fokus	Empiriese Domein	Verduidelikende Beginsel
1850-1930	Histories-filologiese semantiek	Taal as individuele uitdrukking	Onvastheid van betekenis	Ekspressiwiteit
1930-1975	Strukturele Semantiek	Taal as outonoom	Paradigmatiese en sintagmatiese verhoudings	Leksikale analise
1970-	Logiese Semantiek	Taal as Verwysing	Waarheidsvoorwaardes van uitdrukkings	Algoritmiese ³⁶ samestelling
1975-	Kognitiewe Semantiek	Taal as kennis-	Wisselinge, kohe-sie, eksperimen-	Prototipiese en kognitiewe strategieë

³⁶ Algoritme is die meganistiese metode vir die berekening/vasstelling van 'n eindigende aantal patrone.

Wat duidelik blyk uit bg. oorsig oor die verskeie fokusse in taal, is dat dit ooreenstem met die diachroniese uiteensetting van die literêr-teoretiese bewegings wat in die hierdie hoofstuk gekarteer is. In die Romantiek was daar hoofsaaklik 'n fokus op die *histories-filologiese semantiek*, in die Russiese Formalisme, New Criticism en die Stilistiek op Taalkundige grondslag is die fokus hoofsaaklik op die *strukturele semantiek* en in die semiotiek is die fokus hoofsaaklik op die *logiese semantiek*. Die fokus in die tekslinguistiek/diskoerslinguistiek is op die *kognitiewe semantiek*. Die aard van die kognitiewe semantiek word in Hoofstuk Twee, die hoofstuk oor **kohesie**, volledig aan die bod gestel.

1.8 Die ontwikkeling van die tekslinguistiek: 'n teoretiese oorsig

Die presiese ontwikkeling van 'n vakterrein kan nie presies aangestip word nie. Die impetus vir die ontwikkeling van die tekslinguistiek is, soos blyk uit bg., die verskuiwing in fokus vanaf 'n aanvanklike fokus op die outeur, na 'n fokus op die teks. Ook is die ontwikkeling van die tekslinguistiek gestimuleer deur 'n groter bewustheid dat taal meer is as die blote sin wat hoofsaaklik die onderwerp van linguistiese ondersoek was (vgl. die Amerikaanse tradisie van Bloomfield en Chomsky) en 'n groter besef van die voordele daarvan om interdisiplinêr met die linguistiek om te gaan. Tekslinguistiek het die studie van taal uitgebrei na eenhede groter as die sin.

1.8.1 'n Diachroniese blik op die ontwikkeling van die tekslinguistiek

Carstens (1997) verskaf 'n uiteensetting van die diachroniese ontwikkeling van die tekslinguistiek. Volgens hom is die eerste poging om opeenvolgende sinsekwensies aan te dui, gedoen deur Nye (1912). Jare daarna het Hjelmslev (1943) die standpunt begin huldig dat die studie-objek van taalkunde nie noodwendig die *sin* is nie, maar eerder *tekste*. Harris (1952) se artikel "Discourse analysis" kan beskou word as die volgende fase in die ontwikkeling van die tekslinguistiek. Hy poog

wel om eenhede groter as die sin te beskryf, maar dit bly 'n blote beskrywing van taalelemente.

Pike (1954[1967]) se bydrae was van groter belang. Hy poog o.a. om 'n sisteem uit te werk waarmee gapings³⁷ in 'n diskoers gevul kan word deur die talige gegewe in 'n bepaalde konteks te plaas. Hiermee gee hy te kenne dat die studie van tekste nie gereduseer moet word tot die blote ondersoek van grammatikale strukture en patrone nie, maar dat daar buite die grense van die sin beweeg moet word. Ook Longacre (1964, 1976, 1979, 1983) volg hierdie werkswyse. In sy boek *The Grammar of Discourse* (1983) poog hy om aan te dui hoe belangrik konteks is vir die *oplos van taalkundige probleme*.

Van verdere belang is o.a. Lamb (1966) se stratifikasionele teorie en ook die Praagse Skool se *informasiestrukture*. Laasgenoemde het te make met die informatiwiteit van opeenvolgende sinne in die teks. Hierdie aspek word in die afdeling *informatiwiteit* in Hoofstuk Drie bespreek.

1.8.1.1 Duitse bydrae

Die navorsing wat in Duitsland vanaf die sestigerjare gedoen is, is onmisbaar vir die verdere ontwikkeling van die tekslinguistiek. Hartmann (1964, 1968) formuleer basiese beginsels van teksnavorsing. Volgens Carstens (1997) skenk Hartmann aandag aan (i) die metodologiese kriteria, (ii) die analitiese instrumente, (iii) die verhoudings en (iv) die kategorieë waarmee tekste beskryf moet word. Hierdie bydrae van Hartmann het gelei tot verdere ondersoek³⁸ na (i) grammatiese verhoudings buite sinsgrense, (ii) kontekstuele betekenismoontlikhede en (iii) ondersoeke na genretipes.

1.8.1.2 Nederlandse bydrae

Van Dijk³⁹ lewer van die vernaamste bydraes tot die ontwikkeling van die tekslinguistiek. In sy

³⁷ Hierdie metodiek stem ooreen met die oop plekke van Iser (1975). Sien Hoofstuk Drie vir 'n toepassing hiervan op *Kerst en andere liefdesverhalen*.

³⁸ Sien o.a. die bydraes van Bense (1962), Schmidt (1968), Kloepfer (1975), Kummer (1975), Beisbart (1976), Weinreich (1976), Rieser (1977), Dressler (1978).

³⁹ Sien Van Dijk (1971, 1972a, 1972b, 1973, 1977a, 1978, 1979a, 1979b, 1980, 1981, 1985).

publikasies fokus hy die aandag op (i) die ontwikkeling van 'teksgrammatika', (ii) die belang van pragmatiek vir teksstudie, en (iii) interdisiplinêre benaderings tot teksstudie.

1.8.1.3 Ander bydraes

Ek verskaf hier 'n oorsig van die prominentste bydraes t.o.v. die tekslinguistiek deur teoretici uit ander wêrelddele:

- * Frankryk: Derrida (1976), Greimas (1966), Kristeva (1968), Levi-Strauss (1958)
- * Skandinavië: Enkvist (1973, 1978, 1985)
- * Italië: Bertinetto (1979), Coseriu (1955), Eco (1976, 1979, 1984, 1991), Vitacolona (1988)
- * Spanje: Garcia-Berrio (1979)

In Brittanje word die tekslinguistiese navorsing oorheers deur Halliday (1973, 1977, 1978) en Halliday & Hasan (1985) waarvolgens taal beskou word as 'n sisteem wat aan taalelemente bepaalde funksies toeken. Die onderskeie bydraes van Halliday & Hasan lei in 1976 tot die standaardwerk oor kohesie, nl. *Cohesion in English*. Hiervolgens bestaan kohesie uit vyf komponente, nl. verwysing, substitusie, ellipsis, leksikale kohesie, konjunksie⁴⁰. Ander belanghebbende publikasies t.o.v. die ontwikkeling van tekslinguistiek in Brittanje, is: Cook (1989), Hoey (1983, 1991), Levinson (1982), Stubbs (1983), Widdowson (1979, 1984, 1992).

Vanaf die middel sewentigerjare was dit duidelik dat die eng fokus op die sin as primêre ondersoekterrein iets van die verlede was. Daar was 'n vergrote fokus op aspekte wat ook buite die grense van die teks geval het: Sosiologie⁴¹, antropologie⁴², psigologie, storiegrammatika⁴³, stilistiek, literêre teorie.

⁴⁰ Sien Hoofstuk Twee vir 'n breedvoerige bespreking van kohesie.

⁴¹ Hiervolgens is daar gefokus op die wyse waarop mense taal as sosiale instrument gebruik. Sien o.a. Labov (1972).

⁴² Hiervolgens kan meer oor die kultuur van die gebruikers van taal agtergekom word. Sien o.a. Malinowski (1923) en Propp (1958).

⁴³ Volgens hierdie aanname is daar gepoog om 'n grammatika vir verhale op te stel sodat die grammatika die verhalende element kon beskryf - sien Prince (1973) en Renkema (1993).

1.8.1.4 Suid-Afrika

Die eerste werklike poging om tekslinguisties om te gaan met tekste in Suid-Afrika, is deur Hellinga & Scholtz (1955)⁴⁴. Vanaf die begin van die tagtigerjare⁴⁵ is daar 'n toenemende belangstelling in verskeie fasette van die tekslinguistiek en verskyn daar verskeie artikels en verhandelinge/proefskrifte oor die onderwerp.

1.9 Slotperspektief

In hierdie hoofstuk is daar getrag om die diachroniese ontwikkelingsgeskiedenis van die tekslinguistiek aan te stip. Daar is (i) gefokus op die situering van die tekslinguistiek in die ontwikkeling van teksstudies, (ii) 'n aanduiding is verskaf van watter elemente van die voorafgaande tekstuele perspektiewe in die tekslinguistiek terug te vind is en (iii) 'n kernagtige oorsig is verskaf van die ontwikkeling van die tekslinguistiek *per se*. Met hierdie gedeelte van Hoofstuk Een is nie gepoog om 'n volledige uiteensetting van die diachroniese ontwikkeling van die tekslinguistiek te verskaf nie aangesien ruimte daarvoor ontbreek. Carstens (1997) verskaf só 'n oorsig in sy teoretiese publikasie oor die tekslinguistiek. In Deel II word 'n sinchroniese studie van die tekslinguistiek verskaf.

⁴⁴ Sien die bespreking van die Stilistiek op Taalkundige grondslag elders in hierdie hoofstuk.

⁴⁵ Sien Deel II van Hoofstuk Een vir 'n uiteensetting van die verskillende teoretici wat oor verskeie fasette van die tekslinguistiek geskryf het. In dié teoretici se werk is daar o.a. 'n fokus op (i) kohesie, (ii) kontekstualiteit, (iii) intertekstualiteit, (iv) informatiwiteit, (v) intensionaliteit en aanvaarbaarheid.

HOOFSTUK EEN

Deel II

'n SINCHRONIESE BLIK

DOEL:

Die doel van Deel II is om (a) 'n motivering te verskaf vir die benaming *diskoerslinguistiek* bo *tekslinguistiek*, (b) 'n afbakening van die studieveld van tekslinguistiek/diskoerlinguistiek te verskaf, (c) 'n genuanseerder indeling van De Beaugrande & Dressler (1981) se standaard van tekstualiteit te verskaf en (d) die voordele van 'n tekslinguistiese/diskoerslinguistiese werkswyse aan te stip.

1. Tekslinguistiek en diskoerslinguistiek: 'n heroorweging

1.1 Inleiding

Die voorstel om *Tekslinguistiek* te vervang met die term *diskoerslinguistiek* het nie die doel om aardskuddend veranderend te wees nie. Dit blyk bloot 'n meer gepaste benaming te wees vir 'n snel-uitbreidende dissipline wat anders as wat die woord *teks* van Tekslinguistiek impliseer, ook betekenisgewende kontekstuele faktore in ag neem. Uit die aard van die saak word die beginsels en werkswyse van die tekslinguistiek steeds onderskraag en gebruik as metodiek vir die ondersoek van die onderhawige teks.

Diskoersanalise word soms as komplementêre term vir *tekslinguistiek* gesien. In die lig hiervan is dit nodig om ondersoek in te stel of daar wel 'n onderskeid tussen die twee terme is. Daar moet op twee aspekte gefokus word, nl. (i) die aard van 'n diskoersanalitiese ondersoek en (ii) aan te dui hoe diskoersanalise van *diskoerslinguistiek* sal verskil al dan nie.

1.1.1 Aard van ondersoek: diskoersanalise

Daar bestaan vele perspektiewe¹ van wat diskoersanalise is. Diskoersanalise is beslis, in die woorde van Prince (1988:164) "...one of the most widely used and loosely defined terms in the entire field of linguistics". Die toepassing daarvan word op drie maniere beskou, nl. (i) ten aansien van gesprekke, dus werklike taalsituasies (vgl. Polanyi, 1986; Polanyi (ed.), 1989), (ii) in die breër raamwerk van hoe kommunikasie moontlik is (vgl. Brown & Yule, 1983; Cook, 1989; Renkema, 1993), en (iii) *diskoers* gesien as *sinoniem* vir teks (vgl. De Beaugrande, 1985; Bell (1991), Hoey (1991).

Daar bestaan egter 'n verskil tussen *teks* en *diskoers*. Prince (1988:164) som hierdie verskil as volg op:

- "'Discourse analysis' denotes many fields: the term has been and no doubt will continue to be used in different ways by sociologists, ethnomethodologists, ethnolinguists, psycholinguists, literary theorists, and computational linguists, among others, as long as they find to study of stretches of language relevant."

Studies dui daarop dat diskoersanalise konsentreer op breër kommunikasiebeginsels (Bell, 1991:162) terwyl daar in die tekslinguistiek gekonsentreer word op die voorwaardes van tekstualiteit. Hierdie studie propageer egter die benaming *diskoerslinguistiek* bo diskoersanalise of tekslinguistiek. Met diskoerslinguistiek word twee sake geïmpliseer: (i) daar is 'n fokus op die talige aard van 'n bepaalde gegewe (vlgs. *-linguistiek*) en (ii) daar word gekonsentreer op die breër kommunikasiebeginsels, m.a.w. 'n kontekstuele betragting van die talige gegewe (vlgs. *diskoers*-).

1.1.2 Diskoers: poging tot definisie

In die moderne linguistiek word die term diskoers gebruik om 'n taalkonstruksie wat langer as 'n sin is, aan te dui. Diskoers is 'n reeks taaluitinge wat 'n taalhandeling vorm. Daar word aanvaar dat die sinne in 'n diskoers interafhanklik is. Du Plooy (1992a:79) meen dat die term diskoers algemeen gebruik word in die linguistiese ondersoek van die literatuur en in die linguistiese literêre

¹ Cook (1989), Crystal (1988), Enkvist (1989), Grimes (1975), Levinson (1983), Longacre (1983), Malmkjaer (ed.) (1991), Prince (1987), e.a.

kritiek. Daar is nie eenstemmigheid oor presies wat *diskoers* is nie. Uit die navorsing oor diskoers wat tot dusver gedoen is (sien noot 1), blyk dit dat daar met diskoersanalise verwys word na die breër kommunikasiebeginsels en dat die tekslinguistiek, daarenteen, konsentreer op aspekte wat die linguistiese struktuur van stukke taalgebruik bepaal (Carstens, 1994:8).

Verhalende tekste word beskou as 'n soort diskoers waarin verskillende proposisies voorkom. Omdat die verhalende teks as 'n referensiële teks beskou word, word daar onderskei tussen die geskiedenis/storie waarna die teks verwys en die artistiek geordende reeks elemente wat in die verhaal vorm. Hierdie onderskeid stem ook ooreen met die *fabula* en die *sjuzet* wat in die Russiese Formalisme aangetref word met die implikasie dat die dekodeerder die taak het om van die *sjuzet* die *fabula* te maak. Hierdie proses word deur die tekslinguistiek gesistematiseer. Du Plooy (1992a:79) stel dat die term *diskoers* algemeen gebruik word in die linguistiese ondersoek van die literêre kritiek. Laasgenoemde is ten slotte ook 'n poging om insigte te sistematiseer.

1.2 'n Sinchroniese beskouing van tekslinguistiek

Die vroegste vorme van linguistiek het grotendeels gefokus op die ontdekking en beskrywing van minimale linguistiese eenhede op die basis van klank, vorm, sintaksis en semantiek. In hierdie studies was daar egter nie voorsiening gemaak vir die bestudering van langer stukke of sg. "stretches" (Malmkjaer (ed.), 1991:461) taalgebruik nie: tradisionele grammatikale analise het op die vlak van die sin opgehou. Aanvanklike studies oor teksorganisasie het grotendeels deskriptief en strukturalisties van aard gebly. Teks is op hierdie stadium bestempel as "a unit larger than the sentence" (Malmkjaer (ed.), 1991:461). Navorsing, soos blyk uit die diachroniese ontwikkelingsgang van teksstuele benaderings, was hoofsaaklik georiënteer t.o.v. die ontdekking en klassifisering van tipes teksstrukture (Bremond, 1977; Propp, 1971; Todorov, 1977; Van Dijk, 1976a, 1976b). In die sfeer van die outonomistiese benaderingswyses is die struktuur beskou as 'n (passiewe) gegewe eerder as iets wat deur die leser van die teks (aktief) agtergehaal moes word.

Die deskriptiewe metode is egter in die wiele gery deur die feit dat taal te kompleks is om na behore te beskryf en dat dit meer is as die woorde op die bladsy. Die nuwer beskouing van transformasies het ruimte gelaat vir 'n nuwe benadering tot teksstudie wat ook direk gelei het tot die opbloeï van

tekslinguistiek in veral die sewentigerjare. In die transformasionele grammatika is die basis-aanname dat 'n oneindige aantal sinne gegenereer kan word d.m.v. onderliggende patrone en 'n stel reëls vir die transformasie van hierdie patrone. Hierdie benadering, die taalsentriese (linguistiese) benadering, het die groot tekortkoming dat dit die sender se kennis en motiewe nie in berekening bring nie. De Beaugrande en Dressler (1981:24) meen dat hierdie benadering "ignores the fact that factors of accent, intonation, and word-order within a sentence depend on the organization of other sentences in the vicinity". Daar was dus 'n groter wordende bewustheid om te fokus op 'n grammatikale eenheid groter as die sin - t.w. die *teks* (Grimes, 1975).

Hierdie benadering het gelei tot die totstandkoming van die *Konstanz-projek*. Die doel hiervan was dat die navorsers Rieser, Hartmann, Petöfi, Van Dijk, Ihwe, Köck e.a. gepoog het om 'n grammatika daar te stel wat in staat sou wees om 'n Brecht-tekst te genereer. Een van die gevolge van hierdie projek was dat daar die besef was dat die generering van 'n tekst eerder vooronderstel ("presupposed") was deur die *navorsers* eerder as uitgevoer deur die grammatika wat hulle gepoog het om daar te stel (De Beaugrande & Dressler, 1981:25). Hierna het Petöfi, in teenstelling met die grammatikale metode van die *Konstanz-groep* 'n "**text-structure/world-structure**"-teorie geformuleer waarin elemente saamgevat is waar daar ook na die teksverbruiker verwys is en nie net na die tekst as geïsoleerde eenheid nie. Deur die idee van die *tekstgrammatika* te behou vir daardie aspekte waarvoor 'n *sinsgrammatika* onvoldoende was, het Van Dijk (1972) die beginsel van die makrostruktuur bekendgestel. De Beaugrande en Dressler (1981:27) noem die volgende in hierdie verband:

"Van Dijk reasoned that the generating of a text must begin with a main idea which gradually evolves into the detailed meanings that enter individual sentence-length stretches." The typical summary for a text ought to be based on its macro-structure...However, research showed that the actual outcome involves both the macro-structure of the text and previously stored macro-structures based on *knowledge of the events and situations in the real world*" (my kursivering).

Waarop dit neerkom, is dat die tekslinguistiek gebaseer is op twee soorte *kennis* wat verwerf moet word alvorens tekste gedekodeer kan word, nl. mikro- en makrokennis. Mikro-strukturele kennis verwys na die teksinherente werking en betekenis, dus intratekstuele gegewens, terwyl makro-strukturele kennis verwys na kennis wat in die leser van daardie tekst gesetel is - ekstratekstuele gegewens wat meehelp dat die leser die tekst as sinvol ervaar (i.t.v. die De Beaugrande en Dressler-indeling dus *koherensie*).

1.2.1 Interdisiplinêre aard

In die vakterrein van letterkunde-studies is daar deesdae 'n toenemende poging om interdisiplinêr om te gaan met die studie van tekste. Volgens die WAT (Deel II, 1974:205) is 'n 'dissipline' "enige onderdeel van 'n wetenskap wat deur 'n eie onderwerp begrens word: Die dissiplines van die filosofiese wetenskap, soos die logika, etiek en sielkunde." Die *Nasionale Woordeboek* (1987:105) omskryf dit as die "vertakking van die wetenskap met ('n) eie navorsingsterrein en metodes." 'Inter-' word deur die *Nasionale Woordeboek* verklaar as "tussen; tussen die dele van; onderling, wederkerig" (*Nasionale Woordeboek*, 1987:224). In terme van hierdie verklarings kan *interdisiplinêr* omskryf word as 'die wisselwerking tussen wetenskappe met eiesoortige navorsingsterreine en -metodes' - met die implikasie dat die betrokke wetenskapsterreine by mekaar kan baat in terme van inhoude en metodes (Carstens, 1993:94). Interdisiplinêre navorsing impliseer 'n deel van gemene kennis en 'n groter interaksie tussen sg. departemente (Swanepoel, 1991:35) wat tot voordeel strek van beide, dus 'n simbiotiese verhouding.

Dit wil voorkom of die groter bewustheid van die voordele om interdisiplinêr met tekste om te gaan, voortspruit uit die lesse wat uit die afwisselende eksklusiewe fokus (*outeur, teks, leser*²) van die afgelope eeu geleer is. 'n Eksklusiewe fokus laat telkens 'n ander kardinale aspek in die kommunikasieproses buite rekening: 'n eksklusiewe fokus op die **outeur** laat die talige eienskap van die teks buite rekening: m.a.w. die betekenis wat deur die leksikon (morfologies, foneties en semanties) gegenereer word. 'n Fokus op die **teks** laat konteks buite rekening wat probleme vir die dekodering daarvan skep en 'n fokus op die **leser** lei tot 'n onbepaalde onbepaaldheid van betekenis (hier in die wydste sin van die woord aangewend) wat implisiet bydra tot die wordende onwetenskaplikheid van literatuurstudie.

Daar is die afgelope aantal dekades 'n toenemende bewustheid van die simbiotiese verhouding tussen die linguistiek en die letterkunde. Du Plessis (1983:157) meen dat daar nog altyd 'n noue verband was tussen aspekte van die linguistiek en aspekte van die letterkunde. Dit is, volgens Garcia-Berrio (1979:33), ook so dat die twee dissiplines by mekaar geleen het, onder andere die linguistiek by die

2 Die Romantiek is veral gekenmerk met 'n fokus op die outeur. Die Russiese Formalisme, New Criticism en Stilistiek op Taalkundige grondslag word gekenmerk deur 'n fokus op die teks en die Poststrukturealisme word gekenmerk deur 'n fokus op die leser.

metodologie van literêre teorie. Daar was 'n groter besef dat kennis van die linguistiek (beginsels en metodes) wel kan bydra om meer van die literêre teks self te wete te kom (Carstens, 1992c:76).

Indien die ontwikkelingsgeskiedenis van die term 'tekslinguistiek' nagespeur word, word dit duidelik dat die belangstelling in die verhouding tussen linguistiek en letterkunde nie 'n nuwe interdisiplinêre vakgebied is nie. De Beaugrande (1985:44) noem dat die term reeds in 1955 vir die eerste keer deur Eugene Coseriu gebruik is. Hy het dié interdisiplinêre studieterrein 'linguistica del texto' genoem. Later het die term *textlinguistik* in Duitsland bekend geraak n.a.v. die werk van Hartman (1964, 1968) en ook Weinreich (1967:109). Reeds in die middel sewentigerjare was daar teoretici, soos o.a. Widdowson (1975:1) wat van mening was dat "linguistics does have something to contribute to literary criticism" en dat die letterkunde ook kon bydra tot die linguistiek.³

Sedertdien het die tekslinguistiek 'n uitgebreide studieterrein geword. As gevolg van hierdie uitgebreidheid van die studieterrein van die tekslinguistiek bestaan daar 'n magdom definisies vir hierdie benaderingwyse. Sien o.a. Enkvist (1978:180), Van Dijk (1979a:509), De Beaugrande & Dressler (1981:14), Sowinski (1983:9), De Beaugrande (1985:48), Reddick (1986:32), Crystal (1987:116) en Hubbard (1989:2).

1.3 Poging tot definiëring: Tekslinguistiek

Binne die kader van die tekslinguistiek val die klem baie sterk op die linguistiese struktuur van tekste wat aan die hand van linguistiese middele ondersoek word (Carstens, 1993:7). **'n Tekslinguistiese ondersoek streef dus in wese daarna om die beginsels onderliggend aan die produksie en interpretasie van die gegewe linguistiese struktuur te ondersoek.** Met die term diskoerslinguistiek word geïmpliseer dat, soos in die geval van die tekslinguistiek, daar 'n fokus is op die talige gegewe van 'n teks, maar dat ondersoek nie net beperk word tot die teks nie, maar dat daar ook gefokus word op die konteks waarin die teks funksioneer.

Binne hierdie omskrywing van die tekslinguistiek is daar 'n aantal aspekte ingebed: eerstens word die problematiek van die entiteit 'teks' aangesny. De Beaugrande (1980:15) is van mening dat wat *teks*

³ Sien die gedeelte oor die voordele van 'n tekslinguistiese/diskoerslinguistiese benadering vir 'n uiteensetting van hoe kennis van die linguistiek 'n voordeel kan wees by die studie van letterkunde.

impliseer net beantwoord kan word wanneer taalgebruik in al sy vorme ondersoek word. De Beaugrande & Dressler (1981:3) beweer dat (i) die standaard wat 'n teks vervul, (ii) hoe die teks produseer en ontvang word, en (iii) die funksie wat die teks moet vervul, geëkstrapoleer moet word alvorens die term 'teks' verklaar kan word.

Twee verdere aspekte is in die bostaande definisie van tekslinguistiek ingebed, nl. die ondersoek wat geloods word na (i) die produksie en (ii) die interpretasie van die bepaalde teks. Albei hierdie aspekte kan oor dieselfde kam geskeer word aangesien beide sake te make het met die *kontekstualiteit* van die teks. 'n Teks *ontstaan* in 'n bepaalde milieu wat tydsgebonde is. Alvorens so 'n teks *ervaar* kan word as koherent, is dit nodig dat die kontekstualiteit van daardie teks nagespeur moet word: dus moet die milieu van produksie geherkonstrueer word. Die tekslinguistiek sistematiseer nie net die proses van interpretasie van tekste nie, maar is ook 'n ontsluitende meganisme. Min tekslinguiste gaan ná tekslinguistiese analyses oor na 'n volledige literêre analise.

Carstens (1993:7) beweer dat tekslinguistiek die metode van taalkundige ondersoek is wat die tekstualiteit van talige strukture wil vasstel met behulp van alle linguistiese middele wat die ondersoeker tot sy/haar beskikking het. Wat ter sake is binne 'n tekslinguistiese ondersoek, is volgens De Beaugrande (1984:40)⁴, die **vorm en struktuur**, maar volgens Carstens (1984:40), ook die **spreker/skrywer/sender** wat die bedoeling het om inligting te kommunikeer. Voorts is daar die **aangesprokene** of die **ontvanger** van die inligting, die **sosiale konteks** waarbinne die kommunikasie plaasvind, die **kennis van soortgelyke tekste** (intertekstualiteit) wat inligtingsoordrag vergemaklik - wat alles faktore is wat in ag geneem moet word voordat die inhoudelike samehang (koherensie) van die 'teks' duidelik gesnap sal kan word. Wanneer daar die bytrek is van 'n entiteit soos die bedoeling van die **sender**, word terugverwys na die positivistiese opvatting van voor die 19e eeu; 'n fokus op die **vorm/struktuur** is 'n bytrek van die werkswyse van die taal- en tekssentriese benaderingswyses van die Russiese Formaliste, New Critics en Stilistiek, en 'n fokus op die **ontvanger/leser** is 'n implisiete bytrek van die doelstellings en standpunte van die Poststrukturealisme met die meegaande aspek intertekstualiteit⁵. Wat hieruit blyk, is dat die tekslinguistiek, as interdisiplinêre

4 De Beaugrande (1984) se indeling stem grootliks ooreen met die indeling wat reeds in die sestigerjare deur Roman Jakobson gemaak is (1960).

5 Intertekstualiteit is volgens Kristeva (1980:36) die verskynsel wanneer daar 'n permutasie van tekste plaasvind. Sy noem hierdie permutasie **intertekstualiteit**. Uit hierdie aanname blyk dit dat hierdie verbondenheid met ander tekste die sosiaal-kulturele konteks van die literêre teks bewerkstellig (Malan, 1992:187).

benaderingswyse, uitstyg bo die benaderings waaruit dit ontstaan het, en dus 'n soort sambreelterm word wat 'leen' by die benaderings waaruit dit ontspring het. Tog blyk die benaming tekslinguistiek problematies te wees. Die aspekte wat reeds genoem is, nl. sender, konteks, vorm/struktuur ens. dui op die konstituerende elemente van diskoers en daarom ontstaan die vermoede dat wat tot dusver tekslinguistiek genoem is eerder diskoerslinguistiek genoem behoort te word. Hierdie aspek sal in gedagte gehou word in die verdere bespreking in hierdie studie.

1.3.1 Die teks in tekslinguistiek

Carstens (1991a:85) meen dat die interdisiplinêre aard van die studie van tekstuele aspekte 'n belemmering is vir die verskaf van 'n "eenvoudige en direk verstaanbare" antwoord op wat 'n 'teks' in wese is. Berruto (1979:496) en Vitacolona (1988:434) vind albei in hul onderskeie pogings om 'teks' te definieer dat navorsers se verskille oor 'n gepaste definisie grootliks berus op hul onderskeie teoretiese en metodologiese benaderings. Berruto (1979:499) kom self met 'n oplossing vir hierdie oënskynlike onbepaaldheid vorendag en stel voor dat 'teks' as gebruikskonsep beskou moet word wat slegs binne 'n besondere vakgebied gebruikswaarde sal hê. "Teks" word dus, om die onduidelikheid daarrondom uit te wis, 'n *preteoretiese entiteit*. Carstens (1991a:86) meen dat hierdie ongebonde beskouing van teks daartoe kan bydra dat daar groter teoretiese objektiwiteit by navorsers in die hand gewerk word wat hulle in staat stel om groter duidelikheid te verkry oor presies wat hul objek van studie is.

Teks word, onder invloed van die Peirceaanse Semiotiek, beskou as 'n stuk taalgebruik wat sintakties, semanties en pragmaties 'n eenheid vertoon. Juhl (1992:530) meen dat daar in die semiotiese kontekste verskillende soorte tekste bestaan, bv. reklamekopie, joernalistieke tekste, wetenskaplike tekste, ens. Oor wat die sg. literêre teks (die onderwerp van hierdie studie) is, is daar egter nie eensgesindheid nie. Uit 'n diachroniese kartering van die ontwikkelingsgeskiedenis van die tekslinguistiek is dit duidelik dat daar hoofsaaklik twee strominge is t.o.v. tekstuele benadering. Die een stroming beskou die literêre teks as outonomisties,⁶ terwyl die ander hoofstroming die literêre teks beskou as 'n funksie van 'n buitetekstuele konteks. Dit behoort reeds duidelik te wees dat die tekslinguistiek/diskoerslinguistiek op interdisiplinêre wyse komponente uit beide hierdie benaderings

6 Die Russiese Formalisme, New Criticism en Stilistiek op taalkundige/linguistiese grondslag ressorteer onder die outonomistiese benaderings.

ekstrapoleer en 'n onafhanklike dissipline word.

Om bloot linguisties te poog om die term 'teks' te omskryf, is nie voldoende nie. So is Van Luxemburg, Bal & Weststeijn (1983:434) van mening dat die standpunt wat die navorser inneem die omskrywing van 'teks' sal beïnvloed. Om hierdie probleem die hoof te bied, is dit nodig om eklekties te werk te gaan en die bepaalde fokusse van afsonderlike vakdissiplines te oorstyg. Die aspekte waarop daar gefokus moet word om uiteindelik by 'n definisie van 'teks' uit te kom, is volgens De Beaugrande & Dressler (1981) en Halliday & Hasan (1976, 1985) die volgende: (i) die produksie, (ii) interpretasie, (iii) lengte, (iv) bou en struktuur, (v) konteks, (vi) tipes, (vii) verwagtinge en effektiwiteit van tekste.

Carstens (1991a:86) gaan eklekties⁷ te werk met 'n wye spektrum definisies wat daar in die literatuur verskaf word vir 'teks' en ekstrapoleer die volgende kenmerke wat 'n 'teks' openbaar: tekste vertoon (i) 'n eenheidstruktuur, (ii) hierdie eenheidstruktuur is semanties van aard, (iii) tekste vorm 'n geheel, (iv) tekste is kommunikatiewe eenhede, (v) tekste het bepaalde funksies, (vi) tekste vertoon 'n bepaalde tekstuur (wat ontbreek by nie-tekste), (vii) tekste toon 'n sintaktiese en morfofonologiese struktuur, (viii) dit is die resultaat van menslike aktiwiteit, (ix) dit word binne 'n bepaalde konteks gevorm en (x) vertoon koherensie.

1.3.2 Die studieterrein van teks

Van Luxemburg, Bal & Weststeijn (1983:134) en Schmidt (1976:150) formuleer 'n aantal vertrekpunte vir ondersoek oor die aard en studie van tekstualiteit. Hierdie skrywers lê groot klem op die eenheidskarakter wat 'n teks moet vertoon, maar lê verder klem daarop dat hierdie eenheidskarakter afhang van sintaktiese, semantiese en pragmatiese samehang.

7 Koch (1965:16), Dressler (1972:1), Van Dijk (1972a:3), Petöfi (1973:205), Kallmeyer e.a. (1974:45), Ponelis (1975:91), Halliday en Hasan (1976:1), Schmidt (1976:146), Werlich (1976:23), Gülich & Raible, (1977:40), Lyons (1977:631), Bertinetto (1979:154), Ducrot & Todorov (1979:294), Eco (1979:5), Longacre (1979:258), Oomen (1979:273), Bal (1980:13), De Beaugrande (1980:1), Schmidt ((1980:532), De Beaugrande & Dressler (1981:3), Edmundson (1981:4), Brown & Yule (1983:6), Van Luxemburg e.a. (1983:134), De Beaugrande (1984:36), Sgall (1984b:123), Van Gorp e.a. (1984:304), Cloete e.a. (1985:14), Crystal (1985:307), De Beaugrande (1985), Fillmore (1985:11), Halliday & Hasan (1985), Renkema (1987), Van Luxemburg e.a. (1987:57), Wybenga (1988 en 1989).

1.3.2.1 Sintaktiese eenheid

Halliday & Hasan (1976) stel dat die sintaktiese eenheid van 'n teks berus op die samehang wat die verbande tussen die leksiko-grammatiese elemente van die taal bepaal. Hierbinne is veral die middele wat *kohesie* bewerkstellig van belang. Onder hierdie aspekte ressorteer: *verwysing, substitusie, ellips, leksikale kohesie* en *konjunksie*. Hierdie aspekte dra by tot die bewerkstelling van sintaktiese samehang.

1.3.2.2 Semantiese eenheid

Volgens Carstens (1991a:86) word semantiese eenheid verkry wanneer die samehangende teks-eenhede betrekking het op 'n konseptueel samehangende werklikheid. Daar moet dus tematiese skakeling wees tussen dele van die teks. Samet en Schank (1984:57) meen dat *koherensie* (waardeur semantiese eenheid bewerkstellig word) dui op die gladde werking van die submeganismes van die verstaansisteem. Dit gaan oor die ooreenkoms tussen aspekte in die teks en werklikheidskennis oor dieselfde aspekte by die leser/dekodeerder van daardie teks. Cook (1992:150) meen dat koherensie die somtotaal van eenheid en betekenis is soos wat dit in diskoers ervaar word. Semantiek is die studie van betekenis (De Stadler, 1989:3). Daar word op verskillende maniere met mekaar gekommunikeer en daar kan gesê word dat kommunikasie die oordra van gedagte-inhoud is. Die oordrag van gedagte-inhoud vind plaas deur 'n sg. semiotiese sisteem⁸.

Volgens De Stadler (1989:3) is 'n semiotiese sisteem 'n sisteem van tekens wat gebruik word om "sake, gebeure, toestande, kenmerke, waardes," ens. te merk, of letterlik te be-'teken'. Taal is die vernaamste kommunikasiemiddel waarmee daar gepoog word om betekenis oor te dra. Dit is 'n instrument wat gebruik word deur 'n sender wat 'n boodskap encodeer sodat die ontvanger die boodskap kan dekodeer. Een van die primêre take van die taalkundige is om hom/haar toe te spits op die funksionering van hierdie tekensisteem as kommunikasiemiddel.

⁸ Sien Deel I van hierdie hoofstuk vir 'n kernagtige bespreking van die Semiotiek.

1.3.2.3 Pragmatiese eenheid

'n Pragmatiese eenheid word verkry wanneer die teksdeelnemers (enkodeerder en dekodeerder) die aangebode stuk taal ervaar as 'n taalhandeling⁹ wat 'n besondere doel binne 'n sekere konteks vervul. Carstens (1987:27-30) meen dat in 'n tipiese tekssituasie, die teksproduseerder die intensie het om sekere informasie oor te dra aan 'n aangesprokene wat weer gewilligheid moet toon om binne die betrokke konteks die informasie te aanvaar as 'n geldige boodskap op grond van sy/haar kennis van soortgelyke tekste. Binne die pragmatiek staan hierdie 'aanvaarding' bekend as die samewerkingsbeginsel (Grice, 1975). Dit is duidelik dat die laasgenoemde twee komponente, nl. die semantiese en pragmatiese komponente, veel met mekaar te make het (De Stadler, 1989:6). Dit is juis in hierdie eenhede waar daar antwoorde gevind word op die vraag na die aard van betekenis wat ook die inherente doel is van enige literator. Ten einde tot 'n sistematiese ontleding van *Kerst en andere liefdesverhalen* te kom, is dit nodig dat daar op veral drie aspekte gefokus sal moet word:

- (i) die betekenis van leksikale items (waaronder nie net woorde nie, maar ook kleiner betekenisvolle eenhede, bv. die morfeem),
- (ii) die betekenis van sinne (maar ook eenhede kleiner as die sin, bv. naamwoordstukke, werkwoordstukke en adjektiefstukke),
- (iii) die betekenis van uitings, m.a.w. "taal in gebruik" (die aanwending van taal in 'n konteks).

Die sintaktiese eenheid/leksikologiese eenheid word omskryf as die relasie wat daar tussen tekens bestaan, die semantiese eenheid kan omskryf word as die relasies tussen teken en *designatum* en die pragmatiese eenheid kan kortliks omskryf word as die relasies tussen teken en interpreteerder (Morris, 1971:21-22). In die literatuur wentel die gebruik van die pragmatiek om die sleutelbegrippe *konteks*, *grammaties geënkodeer*, *uitingsbetekenis* en *toepaslikheid* (Levinson, 1983:5-33). Sintaksis en semantiek probeer om 'n teorie daar te stel wat maksimaal gedekontekstualiseer is. In teenstelling

⁹ Taalhandeling word dikwels in die literatuur as sinoniem gebruik vir pragmatiek (vgl. Pratt, 1977; Van Jaarsveld, 1982; Van Coller en Van Jaarsveld, 1984). Taalhandeling is egter 'n onderafdeling van die pragmatiek. Taalhandelinge het 'n rol gespeel in die kontekstualisering van grammatika.

hiermee poog die pragmatiek om die konteks so ver as moontlik in te skakel by die teorie. Van verdere belang is dat daardie aspekte wat deur 'n outonomistiese benadering buite rekening gelaat word, binne die pragmatiese en by implikasie dus die tekslinguistiese studieterrein, bygehaal kan word, nl. die uitwerking van die werk op die leser, die funksie van die literatuur en die vraag na hoe die leser lees. Hierdie is vrae wat binne die diskoerslinguistiese paradigma beantwoord kan word.

1.4 Wat behels 'n tekslinguistiese/diskoerslinguistiese studie?

Die beste uiteensetting van wat 'n tekslinguistiese/diskoerslinguistiese studie behels, is myns insiens dié van De Beaugrande en Dressler (1981) wat aandui dat die tekslinguistiek ten doel het om die tekstualiteit van 'n gegewe stuk taalgebruik te ondersoek met betrekking tot die volgende 'standaarde': (i) kohesie, (ii) koherensie, (iii) intensionaliteit, (iv) aanvaarbaarheid, (v) informatiwiteit, (vi) kontekstualiteit, (vii) intertekstualiteit. Soos wat reeds elders in hierdie studie aangedui het, is ek van mening dat hierdie indeling egter verder genuanseer moet word ten einde die beperking van die leksikon-item "teks" te kan oorkom. Soos wat die standaard van tekstualiteit tans daar uitsien, is dit meganisties en prakties moeilik implementeerbaar. Dit is veral duidelik wanneer ondersoek ingestel word na die navorsing wat daar reeds gedoen is oor hierdie standaard van tekstualiteit, dat dit aan die lig kom dat navorsers dit eens is dat die onderskeid van sewe standaard van tekstualiteit meganisties is. Carstens (1994:25-42) verskaf 'n oorsig oor die stand van teks-/diskoersstudie in Suid-Afrika. As indeling gebruik hy De Beaugrande en Dressler (1981) se indeling van sewe moontlike studieveldde in die teks-/diskoersstudie. Wat uit hierdie oorsig blyk, is dat daar geen navorsing tot dusver gedoen is oor bv. hoe *al* sewe hierdie standaard in tekste manifesteer nie. Eerder word daar in studies gefokus op óf kohesie¹⁰, óf kontekstualiteit, óf intertekstualiteit óf informatiwiteit, óf intensionaliteit en aanvaarbaarheid¹⁴ wanneer daar in die De Beaugrande en Dressler-paradigma

13

10 Sien Odendal (1950), Scholtz (1966), De Villiers (1975, 1983), Carstens (1976, 1981, 1984, 1985, 1986a), Van Rensburg (1976), Venter (1976), Grieshaber (1977), Laubscher (1978), Ponelis (1979), Botha (1980, 1982, 1990), Du Plessis (1982), Gouws (1982), Jenkinson (1982), Louwrens (1983), Carstens (1984), Du Plessis (1984, 1985), Weideman (1984), Krüger (1986c), Steenberg (1986), Visser en Weideman (1986), Sengani (1988), Hubbard (1989).

11 Sien Carstens (1986b, 1992a, 1992b)

12 Hambidge (1986, 1992), Malan (1986, 1992), Pieterse (1986), Degenaar (1988), Du Plooy (1990),

13 Louwrens (1981), Feinauer (1987), De Bruyn (1992)

14 Van der Riet (1984), Van Niekerk (1992)

gewerk word. 'n Implisiete aanname wat hieruit gemaak kan word, is dat navorsers van mening is dat 'n ondersoek na al sewe standarde van tekstualiteit te meganisties van aard is en dat dit in die praktyk nie van mekaar te skei is nie. So word daar, wanneer kohesie ondersoek word, ook van ander standarde van tekstualiteit gebruik gemaak, o.a. kontekstualiteit, informatiwiteit, ens. Dit is ook die geval met die ander standarde. Geen standaard kan werklik met vrug *geïsoleer* word van die ander standarde nie. Die standarde, soos wat De Beaugrande en Dressler dit in 1981 gedefinieer het, werk gelyktydig en enige isolasie van 'n bepaalde standaard op 'n keer is meganisties en gedwonge.

De Beaugrande (1980, 1984, 1985) en De Beaugrande en Dressler (1981) se oorspronklike indeling van die sewe standarde van tekstualiteit sien as volg daaruit (vgl. ook Carstens, 1987):

- (i) *Kohesie*: dit impliseer 'n ondersoek na die bindingspatrone wat daar in die teks bestaan op grond van 'n ondersoek na die sintaktiese, semantiese, morfologiese en morfofonologiese elemente van die bepaalde teks. Kohesie is dié aspek wat ondersoek word ten einde die **strukturele eenheid** van die teks bloot te lê. Dit impliseer onder andere die wyse waarop die woorde en sinne in die teks met mekaar verband hou. Carstens (1987:21) meen dat sintaktiese elemente gebruik word om 'n primêr semantiese relasie uit te druk. Waarop daar gekonsentreer word, is sg. *bindingskettings* (vgl. Halliday & Hasan, 1976; Brown & Yule, 1983). Die bindingskettings waarop daar gefokus word, is: (i) verwysing, (ii) substitusie en ellips, (iii) leksikale kohesie en (iv) konjunksie. De Beaugrande en Dressler (1981:13) meen dat kohesie die ondersoek is na "connectivity of the surface". Met 'n ondersoek na kohesie, word daar dus gefokus op die linguistieke konneksies wat sintaktiese eenhede aan mekaar bind (Fitzgerald & Spiegel, 1986:263).
- (ii) *Koherensie*: met koherensie word verwys na daardie aspekte in die teks wat bydra dat die teks vir die ontvangers/dekodeerders daarvan sin maak. Om hierdie rede is koherensie die hoofelement van die **semantiese of konseptuele eenheid** van 'n bepaalde teks. De Beaugrande (1980:9) maak melding van sg. "conceptual connectivity: how the underlying concepts and relations are put together." Kohesie kom dus neer op die 'interkonneksies' wat daar bestaan tussen die teks en die denke/kennis van die leser van daardie teks en ook die proses waarvolgens die leser/dekodeerder telkens die teks in verband bring met hierdie ekstratekstuele kennis. Dit word wyd erken (bv. deur Carrel, 1982; Carstens, 1986b; De Beaugrande en Dressler, 1981; Sanford & Garrod, 198, Weideman, 1984) dat daar geen

klinkklare definisie vir wat koherensie is, bestaan nie. Wat egter sentraal staan in hierdie teoretici se sienings oor koherensie, is dat die rol van *kontekstuele* faktore en die *leser* in die 'skep' van koherensie nie ontken kan word nie.

Die daaropvolgende vyf standaarde van tekstualiteit ressorteer onder die sg. pragmatiese eenheid van die teks:

- (iii) *Intensionaliteit en (iv) aanvaarbaarheid*¹⁵: hieronder ressorteer die ondersoeke na die kommunikatiewe bydraes van die kommunikasiedeelnemers wat gelewer moet word alvorens die teks kan slaag as taalhandeling.
- (v) *Informatiwiteit*: hiervolgens word 'n ondersoek geloods na die wyse waarop taalelemente gebruik word om inligting in tekste aan te bied.
- (vi) *Kontekstualiteit*: 'n ondersoek na die konteks, is 'n poging om ondersoek in te stel na daardie faktore waarin die teks gesitueer is en wat bydra om die teks sin te laat maak; wat meehelp met die interpretasie van die betrokke teks.
- (vii) *Intertekstualiteit*: hiervolgens word verwys na hoe kennis van die struktuur (Carstens (1987), maar myns insiens ook die inhoud van ander tekste, kan bydra tot die verstaan van 'n bepaalde teks.

1.4.1 'n Nuwe Perspektief

Hierdie studie gaan van die standpunt uit dat daar twee *superstandaarde* van tekstualiteit bestaan, nl. **kohesie** en **koherensie**. Selfs so 'n indeling is meganisties aangesien sisteemverskynsels soos deiksis nie los van die konteks bestudeer kan word nie: sonder die inagneming van die konteks sou die teks/diskoers dus nie *koherensie* vertoon nie. *Kohesie* impliseer die strukturele ontleding van 'n onderhawige teks (Van Luxemburg e.a., 1983). *Koherensie* impliseer die ondersoek na die

15 Intensionaliteit dui volgens Carstens en Van Schalkwyk (1994:52) op die bedoeling(s) van die teksproduseerder. Aanvaarheid weer het te make met die teksontvanger se houdings teenoor die teks - dus is die twee komplementêre aspekte.

inhoudelike samehang van die teks. Koherensie, volgens De Beaugrande en Dressler (1981:13), verwys na die beginsel dat begrippe/konsepte in 'n teks met mekaar verband hou, die sg. "connectivity of underlying content". Koherensie, of die semantiese/konseptuele eenheid van die teks, impliseer, soos reeds aangestip, die ondersoek na die gladde werking van die submeganismes van die verstaansisteem (Samet & Schank, 1984:57). De Stadler (1989:3) meen dat die pragmatiese komponent nie sonder die semantiese komponent kan funksioneer nie. Vir die leser/ontvanger van 'n bepaalde boodskap is dit tog nodig dat hy/sy daardie boodskap sal verstaan (dus semanties suksesvol sal dekodeer) alvorens dit binne 'n konteks geplaas kan word vir pragmatiese dekodering om te kan plaasvind (m.a.w. hoe die talige eenheid in 'n konteks sal be-*teken* hang grootliks af van die semantiese lading wat 'n talige struktuur oor beskik alvorens dit ge-uit¹⁶ word). Hierdie proses van strukturele en semantiese/pragmatiese dekodering vind feitlik gelyktydig plaas en is net teoreties van mekaar te skei. Cloete (1992b:405) sê dat die studie van pragmatiek nie geïsoleer kan word nie aangesien "pragmatiek (is) 'n studie wat volgens die tradisionele Saussuriaanse onderskeid *parole* genoem word." Dit is waarom die amalgameering van die inhoudelike (semantiese) en pragmatiese¹⁷ eenhede voorgestaan word. Die tweede superstandaard *koherensie* word dus as 't ware gevoed deur die volgende *voorwaardes* van koherensie: intensionaliteit, aanvaarbaarheid, informatiwiteit, kontekstualiteit en intertekstualiteit. 'n Totale isolering van hierdie voorwaardes is moeilik uitvoerbaar.

De Beaugrande en Dressler (1981) meen dat al sewe standaarde van tekstualiteit ter sake is alvorens daar van 'n 'teks' gepraat kan word. Ander teoretici, o.a Carstens (1987) en Brown & Yule (1983:194-199), het in hul studies daarop gewys dat nie al die standaarde altyd ter sake is vir teksvorming nie (bv. dat kohesie nie 'n voorwaarde is vir die suksesvolle dekodering van 'n teks nie). Hierdie is 'n verdere aanduiding dat die sewe standaarde van tekstualiteit, soos wat De Beaugrande en Dressler (1981) dit uiteensit, nie bo verdenking staan nie. Tog is dit, breedweg gesien, 'n rigtinggewende insig in die studie van die diskoerslinguistiek en word daar hier nie radikaal daarvan afgewyk nie. Eerder word die standaarde in 'n meer realistiese en prakties-uitvoerbare dimensie beskou.

16 Pragmatiek onderskei tussen die betekenis van sin en uiting. Die semantiese betekenis van 'n sin en uiting bly egter grotendeels dieselfde: 'n sin is die somtotaal van die semantiese waardes van die leksikon-items in daardie sin en 'n uiting is die somtotaal van die leksikon-items in die sin plus die kontekstuele betekenis wat daaraan toegevoeg word (Burton-Roberts, 1987:734).

17 Fillmore (1981:144) definieer pragmatiek as 'n drieledige ondersoekterrein: daar word, volgens hom, hiervolgens gefokus op (i) die linguistiese vorm van taal, (ii) die kommunikatiewe waardes waartoe hierdie linguistiese vorme in staat is, en (iii) die konteks/situasie/milieu waarin hierdie linguistiese vorme aangewend word.

1.5 Voordele van 'n diskoerslinguistiese benadering

Ohlhoff (1983(a):169) is van mening dat wanneer "...taal 'n essensiële rol speel in die opbou van die betekenis in 'n literêre werk, dan is dit vanselfsprekend dat die insigte van die taalwetenskap die literatuuronderrig net ten goede kan kom." Ook Du Plessis (1983:157) ondersteun die aanname dat 'n "suiwer linguistiese" analise "die letterkundige kan help in sy uiteindelijke interpretasie" van die literêre werk. Traugott en Pratt (1980:9-20) stip eksplisiet die voordele van die kennis van die linguistiek vir letterkundestudente aan: (i) dit verskaf 'n basis vir die intuïtiewelike begryp van aspekte in 'n literêre teks, (ii) dit bied 'n terminologie waarmee die teks op 'n wetenskaplike wyse bespreek kan word, (iii) dit bied metodes met behulp waarvan presies aangedui word hoe 'n ervaring van 'n literêre teks mede deur die taalstruktuur daarvan bepaal word, (iv) dit verskaf middels met behulp waarvan sekere interpretasieprobleme beredeneerd opgelos kan word deur vir 'n teks aan te toon welke taalstruktuur daarvoor moontlik is en welke minder moontlik is, (v) dit bied 'n perspektief wat 'n konsekwente analise daarvan kan gee, en (vi) ten slotte verskaf dit 'n begripsraamwerk vir die herkenning en sistematiese beskryf van 'n diskoers.

Gepaardgaande met die voordele van 'n linguistiese perspektief op 'n diskoers, is daar ook winste op 'n literêre benadering van letterkunde of "diskoerse" in die breë:

- (i) Hubbard (1981:112) sê dat die tekslinguistiek bydra tot 'n presieser, verantwoordere kommunikasie oor 'n bepaalde teks. Carstens (1992c:78) noem die volgende bydraes:
- (ii) Dit werk 'n 'beskrywende houding' in die hand wat 'n sensitivisering vir die gebruik van taal in 'n bepaalde konteks, en binne 'n bepaalde teoretiese raamwerk help bewerkstellig.
- (iii) Die navorser word in staat gestel om sy sg. 'intuïtiewe' aanvoelens stewiger te fundeer, sy sienings genuanseerd te stel en literêr-teoretiese probleme stewiger te fundeer.
- (iv) Afleidings oor literêre implikasies kan met groter vertroue gemaak word (Ohlhoff, 1983(a):174).
- (v) Volgens Coetzee (1982:49-50) bied die tekslinguistiek die navorser die moontlikheid om tot

'n beter begrip te kom van die wyse waarop literêre tekste geskep word, aangesien dit die struktuurpatrone van die verskillende genres/tekstipes ondersoek.

1.6 Slotperspektief

In die kartering van die sinchroniese aard van die *teks-/diskoerslinguistiek*, blyk die gebruikswaarde van hierdie benadering tot die studie van diskoers, duidelik. Wat veral van belang is, is dat hierdie metode van ondersoek nie net beperk is tot die studie van sg. *literêre* diskoerse nie, maar aangewend kan word ten aansien van 'n wye spektrum diskoerse. Die basisbeginsel daarvan is steeds die ondersoek van die talige gegewe van daardie diskoers aangesien die primêre betekenslading hierin opgesluit lê. Die diskoerslinguistiek verskaf aan die beoefenaar daarvan 'n metodiek vir die sistematiese ondersoek van 'n bepaalde diskoers.

HOOFTUK TWEE

KOHESIE

DOEL:

Die doel van hierdie hoofstuk is om strukturalisties met die onderhawige teks om te gaan en ondersoek te loods na (a) die storiegrammatikale bindings, (b) die kognitief-semantiese samehang van leksikon-items (leksikale kohesie waaronder herhaling, polisemie, sinonimie, antonimie en hiponimie), (c) verwysing, (d) ellips, (e) semantiese rolle, en (f) tematiese kontinuïteit.

2. Kohesie in *Kerst en andere liefdesverhalen* deur Kristien Hemmerechts

Die vernaamste bydrae t.o.v. kohesie is deur Halliday en Hasan (1976). *Kohesie* dui op die wyse waarop linguistiese items waaruit 'n teks opgebou is, betekenisvol aaneengeskakel word op die basis van die grammatikale reëls van die taal. Dit het te make met die verwantskap tussen woorde/leksikon-items en die sinne wat daarmee gekonstrueer word.

Carstens (1987:21) meen dat kohesie gebruik word om semantiese relasies tussen leksikon-items onderling uit te druk. In hierdie opsig bestaan daar vier wyses waarop kohesie in 'n teks tot stand gebring word: (i) verwysing, (ii) substitusie en ellips, (iii) leksikale kohesie, en (iv) konjunksie. Halliday en Hasan (1976:13) definieer kohesie of binding as "a semantic one; it refers to relations of meaning that exist within the text, and that define it as a text." Hierdie beskouing van kohesie is t.o.v. van die teks self, maar implisiet ook 'n bytrek van die teks se afhanklikheid van tekseksterne bindingsmoontlikhede. So noem Wybenga (1988:37) dat deiktiese leksikon-items afhanklik is van die konteks waarin die teks gesitueer is. Hierdie samesyn tussen teks en konteks maak van die geënkodeerde boodskap diskoers - vandaar 'n voorkeur vir die benaming *diskoerslinguistiek* bo *tekslinguistiek* (sien die bespreking van hierdie aspek in Hoofstuk Een).

Kohesie is die proses wat plaasvind wanneer een element in die teks vertolk/gedekodeer

moet word deur na 'n ander element in die teks te verwys. Tekslinguistiek het, aldus Carstens (1993:8), die primêre taak om die ware aard van tekstuele kommunikasie te bepaal. Wat Carstens hiermee bedoel, is dat die tekslinguistiek die *meganisme* is waardeur veral *geskrewe* tekste (as pogings tot kommunikasie) beter begryp kan word. Aangesien die ware aard van tekstuele kommunikasie nie net gevoed word deur teksinterne gegewens nie (soos wat die benaming *tekslinguistiek* onwillekeurig die vermoede laat ontstaan nie), maar ook afhanklik is van ekstratekstuele gegewens, word die klem in hierdie studie verskuif na die linguistiese aard van "diskoers" aangesien *teks* te benouend blyk te wees. In hierdie verband is kohesie steeds die ondersoek na die bindingspatrone in 'n teks wat volg vanaf die *fonologie* tot *morfologie* tot *semantiese* tot *sintaktiese* tot *pragmatiese* eenhede tot die ondersoek van *diskoers*. Hierdie aspekte sal uit enkele tekste¹ uit *Kerst en andere liefdesverhalen* geëkstrapoleer word met die klem op die verwysingstrukture wat d.m.v. taal tot stand gebring word. Ook sal gepoog word om aan te toon hoe hierdie verwysingstrukture die grense van die teks oorstyg en hoe dit 'n kontekstuele verwysingstruktuur daarstel.

Hoey (1983:17) noem dat daar twee kategorieë van leksikale kohesie is, nl. *herhaling* (waaronder die totstandkoming van kollokatiewe² kohesie ingesluit word), en *sinonimie*. Waar verwysing, ellips en konjunksie teksgedeeltes wat naby mekaar in die teks lê, verbind (sg. "short-range" kohesie (De Beaugrande en Dressler, 1981:79)), bind *leksikale kohesie* groter dele in die teks d.m.v. tekstuele tematiek - ook sg. "long-range" kohesie (De Beaugrande en Dressler, 1981:79). Hierbenewens word met kohesie enersyds verwys na die plasing van die sin in die konteks van die aangrensende sinne, m.a.w. hoe die betekenis daarvan net verklaar kan word wanneer die sin in konteks beskou kan word. Andersyds

¹ Daar word op drie tekste in *Kerst en andere liefdesverhalen* gefokus. Hierdie verhale verteenwoordig onderskeidelik die teksinisiële, teksmediale en teksfinale topieke van die bundel en funksioneer as meganisme waarmee die bundel as geheel ontsluit kan word.

² Kollokasie dui op woorde en frases wat gereeld saam gebruik word in 'n bepaalde konteks - ook bekend as woordfamilies (Carstens en Van Schalkwyk, 1994:53).

word daar op die grammatikale sin gefokus sonder om die konteks daarvan in ag te neem - dus suiwer *grammatikaal/struktureel*. Die aanname word hier gemaak dat bg. twee prosesse 'n gelyktydige proses is met die grammatikale kohesie as primêr op die dekodeeringskontinuum en die kognitiewe kontekstualisering daarvan as sekondêr op dieselfde kontinuum. Laasgenoemde proses het te make met die tweede superstandaard van diskoerslinguistiek, nl. *kohesie*.

2.1 Tegnieke om "long-range" kohesie tot stand te bring

De Beaugrande en Dressler (1981:80) noem die volgende aspekte as tegnieke waarmee sg. "long range" kohesie teweeg gebring word: **herhaling, gedeeltelike herhaling** (d.i. herhaling van 'n bepaalde leksikon-item, maar in verskeie sinonimiese verwantskappe - dus substitusie); **parallelismes, parafrasing, pro-vorme** (staccato, leë elemente wat gebruik word om die inhoud van meer betekenisdraende elemente aktueel te hou en om basiese sintaktiese strukture te her-gebruik), **ellips** (die uitlaat van 'n bepaalde leksikonitem, met die voorwaarde dat hierdie item wel ekstrapoleerbaar is elders uit die teks of konteks).

Ellips, 'n tegniek waardeur "long-range" kohesie bewerkstellig word, werk anafories (Malmkjaer (ed.), 1991:463) deurdat 'n bepaalde leksikon-item uitgelaat word en dra by tot 'n teks se gekonsentreerdheid en stilistiese gevorderdheid wat sg. literêre tekste van nie-literêre tekste onderskei.

Konjunksie is die wyse waarop kohesiewe bindings in die teks bewerkstellig word. Halliday (1985:9) noem vier tipes konjunksie: (i) Aaneenskakelend: tekstuele aspekte met dieselfde semantiese status word met mekaar verbind; (ii) Teenstellend: tekstuele aspekte met verskillende statusse word met mekaar verbind; (iii) Kousaal: een proposisie het 'n gevolgtrekking in die volgende; (iv) Temporeel: hiermee word 'n progressie in die tekstyd bewerkstellig. Konjunksie het te make met die skakeling van die proposisies van twee of meer sinne op grond van die vier genoemde relasies. Chapman (1983:87) noem dat konjunksie die funksie het om te bevestig dat die sin wat pas deur die dekodeerder gedekodeer is, verbind word met die daaropvolgende sin en veral dat die somtotaal van die

betekenisse van die twee sinne op hierdie wyse geïntegreer word.

Verwysing is gebaseer op die beginsel dat twee of meer elemente in 'n teks semanties met mekaar assosieer kan word (Halliday, 1985). Verwysing kan *endofories* (Halliday, 1985:133) wees, d.w.s. waar die leksikon-item waarna daar verwys word binne die tekstuele grense van die teks aanwesig is, en ook *eksofories* (Halliday, 1985:133), d.w.s. waar die leksikon-item waarna daar verwys word, buite die tekstuele grense van die teks lê. Deiksis en intertekstualiteit is twee voorbeelde wat eksofories relevant is vir die kohesie in 'n teks. Die verkryging van eksoforiese verwysings is nie sonder die *konteks* moontlik nie.

Sentraal binne die konsep verwysing, is die begrippe *antesedent* en *anafoor* (Brown & Yule, 1983; Halliday & Hasan, 1976; Ponelis, 1979). Antesedente verskaf nuwe inligting in die teks, terwyl die anafoor telkens terugverwys na die nuwe gegewe wat deur die antesedent verskaf is. Op hierdie wyse word 'n hegte kontekstuele eenheid bewerkstellig wat kognitief deur die dekodeerder daarvan geïnternaliseer word. Die funksie van kohesie in 'n teks is om kommunikasie suksesvol te maak. Om hierdie rede is daar 'n noue verbintenis tussen kohesie (strukturele eenheid) en semantiese (betekenis) eenheid.

2.2 Semantiese/leksikologiese strukture

2.2.1 Betekenis en kommunikasie

Semantiek is die studie van betekenis (De Stadler, 1989:3). Daar word op verskillende maniere met mekaar (d.i. die sender en ontvanger) gekommunikeer en daar kan gesê word dat kommunikasie die oordra van gedagte-inhoude is. Die oordrag van gedagte-inhoude vind plaas deur 'n semiotiese sisteem. Volgens De Stadler (1989:3) is 'n semiotiese sisteem 'n sisteem van tekens wat gebruik word om "sake, gebeure, toestande, kenmerke, waardes," ens. te merk, of dan letterlik te be-"teken". Semantiek staan sentraal in die studie van kommunikasie. Voorts is semantiek die studie van die menslike denke - dit is die *sistematisering* van veral kognitiewe denke en konseptualisering.

Taal is 'n verneme kommunikasiemiddel waarmee daar gepoog word om betekenis oor te dra. Dit is die instrument wat gebruik word deur 'n sender wat 'n boodskap enkodeer sodat die ontvanger die boodskap kan dekodeer. Een van die primêre doelwitte/take van die taalkundige is dus om hom/haar toe te spits op die funksionering van hierdie tekensisteem as kommunikasiemiddel. Dit is uit die aard van die saak die sekondêre funksie van die diskoerslinguis om die bepaalde effek van die *aanwending* van die taal te ondersoek. Crystal en Davy (1969) meen dat elke vorm van taalgebruik kenmerke vertoon waardeur dit in verband gebring kan word met die sg. ekstralinguistiese konteks. Die doel van 'n ondersoek na die kohesie, of dan die stylaanwending³ in die teks, kom op die volgende neer:

- (i) dit lei tot die beskrywing van alle linguistiese kenmerke wat intuïtiewelik deur die taalgebruikers aangevoel word as stilisties van belang en veral die ontwikkeling van 'n begripsapparaat waarmee hierdie kohesie/styl beskryf kan word,
- (ii) dit lei tot die ontwikkeling van 'n analise-metode wat die dekodeerder in staat stel om hierdie kenmerke te orden, veral met die doel om verskillende taalaanwendinge met mekaar te kan vergelyk,
- (iii) hierdeur kan die funksie van die aangewende linguistiese patrone, ook die doel gebaseer op die ekstralinguistiese verwantskap van hierdie linguistiese patrone, vasgestel word.

In Hoofstuk Een is as hoofindeling die onderskeid tussen die histories-filologiese semantiek, die strukturele-semantiek, die logiese semantiek en die kognitiewe semantiek, gebruik.

³ Crystal en Davy (1969) gaan van die standpunt af uit dat elke vorm van taalgebruik kenmerke vertoon. Styl (volgens hulle) kan dus omskryf word as die aanwend van leksikon-items op grond van grammatikale reëls met die doel om die aksent te plaas op 'n bepaalde element in daardie teks.

Hoewel die fokus van hierdie studie, diachronies beskou, val op die sg. kognitiewe semantiek, is daar konsepte te vinde in die voorafgaande semantiese beskouings waarsonder 'n sinvolle benadering tot die kognitiewe semantiek nie met sukses gebruik kan word nie.

Taalverskynsels, of dan semantiese verskynsels wat in die histories-filologiese metode gevind word en bruikbaar is in die tekslinguistiese/diskoerslinguistiese sfeer, is die konsepte van metonimie en metafoor. Standaardbeskouings in die strukturele semantiek is sinonimie, antonimie, en hiponimie. Hierdie terme is vername meganismes binne die raamwerk van die kognitiewe semantiek⁴. Die vernaamste van hierdie konsepte word teruggevind in Leech (1974:10-27) se uiteensetting van die sewe soorte betekenis wat aangetref word in die semantiek. Ek verskaf hier 'n oorsig, in vrye vertaling, van Leech (1974) se uiteensetting:

1. Konseptuele betekenis (Sin) (Primêre betekenis)	Logiese, kognitiewe of denotatiewe waardes van kommunikasie
2. Verwysingsbetekenis (Sekondêre betekenis)	
2.1 Konnotatiewe betekenis	Dit wat gekommunikeer word op grond van dit waarna taal verwys
2.2 Stilistiese betekenis	Dit wat gekommunikeer word i.t.v. die sosiale/kulturele konvensies
2.3 Affektiewe betekenis	Dit wat gekommunikeer word i.t.v. die houdings van die enkodeerder/spreker
2.4 Referensiële betekenis	Dit wat gekommunikeer word i.t.v. die assosiasie met ander uitdrukkings/talige strukture
2.5 Kollokatiewe betekenis	Die betekenis van woorde in woordgroepe - dus <i>mikrokontekste</i>
3. Tematiese betekenis	Dit wat gekommunikeer word deur die organisasie van die teks i.t.v. benadrukking

⁴ Die Tekslinguistiek/diskoerslinguistiek se kerndoelwit stem ooreen met dié van die kognitiewe semantiek en word in hierdie studie as sinonieme beskou.

Die gebruik van bg. semantiese betekenisse stem ooreen met die uiteensetting van hierdie studie. In hierdie hoofstuk oor **kohesie** word daar gefokus op die *konseptuele betekenis*, terwyl daar ook verwysing is na die konnotatiewe betekenis, stilistiese betekenis (hoewel dit ook in die hoofstuk oor *koherensie* aan die bod kom), affektiewe betekenis, referensiële betekenis, kollokatiwew betekenis en tematiese betekenis. Wat hieruit blyk, is dat die semantiese lading van 'n teks swaar steun op die grammatiese kwaliteit/organisasie van daardie teks, terwyl die steun op nie-grammatiese betekenisgenererende elemente ietwat ligter, maar nie minder belangrik, is nie.

2.2.2 Grammatika

Vir die doel van talige kommunikasie beskik die skrywer van literêre tekste (bv. kortverhale) en nie-literêre tekste (bv. advertensiekopie) oor 'n bepaalde taalvermoë. Hierdie vermoë stel hom/haar in staat om op die basis van 'n beperkte aantal reëls en 'n beperkte woordeskat, 'n onbeperkte aantal sinne en ander taaleenhede te genereer (De Stadler, 1989:5). Dit volg logies dat die basis van enige taal-agtige ondersoek die taalgegewe of grammatika self moet wees. Die studie van die basiese, konseptuele betekenis word ervaar as die sentrale faktor in linguistiese kommunikasie.

Daar is veral drie aspekte waarop gefokus word in die grammatika: (i) die *fonologie* waarin daar gefokus word op die klanksisteem, (ii) die *sintaksis* waarin die sintaktiese strukture van taal beskryf word, en (iii) die *semantiese* komponent waarin die betekenisse van die verskillende taaleenhede beskryf word:

		Fonologie		
enkodeer		Sintaksis		Dekodeer
(spreker)		Semantiek		(ontvanger)

Wat uit die diagram hierbo duidelik blyk, is dat die enkodeerder se enkodering begin by die bepaalde betekenisinhoud ('n bepaalde proposisie) wat gekommunikeer wil word en wat daarna talig realiseer in sintaksis en fonologie. Die dekodeerder dekodeer hierdie talige

gegewe vanaf die kleinste betekenisvolle talige element tot die *betekenis* wat die sender wil oordra, nl. die semantiese.

Hierbenewens is daar 'n vierde komponent, nl. die *pragmatiese* komponent waarin die gebruik van verskillende taaleenhede soos sinne vs. uitings binne 'n bepaalde konteks beskryf word. Eersgenoemde twee aspekte (fonologie en sintaksis) ressorteer onder leksikale kohesie, maar ook word die kohesie-tegnieke van ellips, konjunksie en verwysing op morfologiese, sintaktiese en pragmatiese vlak aangetref.

2.2.3 Betekenis

Uit die voorafgaande blyk dit dat daar twee komponente is, nl. die semantiese en die pragmatiese wat veel met mekaar te make het, met die derde, die sintaktiese komponent, wat die "strukture spesifiseer waarin die betekenis oorgedra word" (De Stadler, 1989:6). Dit is juis in hierdie eenhede waar daar antwoorde gevind word op die vraag na die aard van betekenis wat ook die inherente doel van enige literator is. Die taal van 'n literêre teks is vir 'n literator van sekondêre belang. Die primêre belang is om dit wat met taal oorgedra word, te ekstrapoleer. Ten einde tot 'n sistematiese ontleding van gekose tekste uit Kristien Hemmerechts se *Kerst en andere liefdesverhalen* t.o.v. hierdie aspekte te kom, maar ook tot 'n globale beskouing van die makrokonteks waarin hierdie verhale gesitueer is (die bundel) te kom, sal ondersoeke in hierdie afdeling geloods word na:

- (i) die betekenis van leksikale items (waaronder nie net woorde nie, maar ook betekenisvolle eenhede kleiner as woorde, bv. die morfeem),
 - (ii) die betekenis van sinne (maar ook eenhede kleiner as die sin, bv. naamwoordstukke, adjektiefstukke, ens.),
 - (iii) die betekenis van uitings, m.a.w. 'taal in gebruik' binne 'n bepaalde konteks.
- In hierdie hoofstuk sal gefokus word op die *leksikale betekenis* van elemente in die gekose tekste en ook die sg. *woordgroep- en sinsbetekenis*. Die daaropvolgen-

de hoofstuk sal uitgebreid handel oor *uitingsbetekenis of pragmatiek* - die meganisme waardeur koherensie bewerkstellig word.

Die implisiete indeling van hierdie studie is die onderskeid wat daar bestaan tussen woordeboekbetekenis, sinsbetekenis en uitingbetekenis. **Diskoersanalise** (d.i. die oorstyging van enige enkele fokus) is die onderwerp van hierdie studie, maar daar moet sistematiese gevorder word vanaf die kleinste taalbousel tot by die uiteindelijke doel van kommunikasie, nl. die bewerkstelling van 'n bepaalde betekenis en effek. Hoewel dit meganisties blyk te wees, is dit nietemin die enigste sinvolle wyse tot die sistematiese ekstrapolasie van betekenis. Dit dui ook aan hoe die sistematiese ondersoek na die talige aard van 'n teks die dekodeerder daarvan bystaan in sy/haar ontleding van 'n bepaalde diskoers.

2.3. Die generiese liefdesverhaal en sprokie

Een van die vernaamste genre-kodes wat in *Kerst en andere liefdesverhalen* aangetref word, is die generiese kode van die sprokie met daarby inbegrepe die liefdesverhaal. Dit is 'n primêre doelwit van hierdie studie om aan te toon hoe kennis van nie net die ware talige aard van die tekstuele gegewe nie, maar ook kennis van aspekte wat buite die tekstuele grense lê, bygetrek word in die studieterrein wat as *diskoerslinguistiek* bestempel kan word. Aangesien die storiegrammatika meehelp tot die inherente kohesie van die teks, word dit in hierdie afdeling bespreek en nie, soos ook moontlik is, in die hoofstuk oor *koherensie* nie.

Daar wil enersyds gepoog word om aan te dui hoe die kode van die sprokie blatant 'misbruik' word en die effek daarvan. Andersyds word gepoog om te verklaar hoe die dekodeerder van hierdie teks die ironiese aanwending van die leksikon-item "liefdesverhalen" wat in die titel gemerk word, ten volle kan snap. Daar word gepoog om die proses te sistematiseer deur die werkswyse van die tekslinguistiek te gebruik.

Daar word in die titel van hierdie bundel kortverhale die verwagting geskep dat die titelverhaal "Kerst" 'n liefdesverhaal is en ook die nege ander verhale word in hierdie

bundel getipeer as "liefdesverhalen". Dit word bewerkstellig met die leksikon-item "andere" (onbepaalde voornaamwoord). Na die dekodeering van "Kerst", word die verwagting wat by die leser geskep is dat dit 'n liefdesverhaal is, nie vervul nie en hierdeur word die leksikon-item "liefdesverhalen" wat 'n bepaalde verwagtingshorison skep, met 'n ironiese konnotasie gelaai.

Die oortreding van grense, wat 'n vername kenmerk van die postmodernisme⁵ is, word hier linguisties vergestalt. In die kader van die postmodernisme (sien Hoofstuk Een vir 'n situering daarvan in die diachroniese ontwikkeling van die literatuurwetenskap), word die titel 'n soort "erasure" leksikon-item - iets wat eksplisiet aanwesig is in die verhaal "Sprookje" wat glad nie 'n sprokie in die generiese sin van die woord is nie. McHale (1987:101) definieer *erasure* as 'n leksikon-item of sin wat 'n gedeelte in die teks kanselleer, maar daardie gedeelte bly steeds funksioneer in die tekstuele werklikheid. Wat onder "erasure" geplaas word, is hier nie noodwendig 'n endoforiese teksgedeelte nie; eerder 'n eksoforiese teksdeel. Die idee dat konsepte soos liefde en geluk bestaan, word ge-"erasure" - die titels van die gekose verhale, wat 'n bepaalde universele proposisionele inhoud bevat, word deur die res van die verhaal, (dus die konkretisering van die narratief) uitgewis, maar bly steeds voortbestaan om die dekodeerder daarvan die ironie te laat snap.

2.3.1. Kenmerke van die sprokie

Van Gorp (1991:378-379) noem 'n aantal kenmerke van die sprokie.

- (i) Die sender is onbekend. Hierdie kenmerk is vir die doel van die diskoerslinguistiese ondersoek van hierdie studie nie relevant⁶ nie. Wat wel in hierdie opsig relevant is, is dat die drie verhale waarop daar in hierdie studie gefokus word, aanvanklik anoniem begin met persoonlike voornaamwoorde - "hij", ens. in

⁵ Hoewel Kristien Hemmereichs se oeuvre gesitueer kan word in die stroming wat as die postmodernisme bekend is, is dit vir die doeleindes van hierdie studie nie nodig om in verdere besonderhede daarop in te gaan nie.

⁶ Die rede waarom dit in hierdie studie nie belangrik is om die sender by te reken nie, is omdat die diskoerslinguistiek primêr 'n teksgerigte/diskoersgerigte benaderingswyse is.

"Kerst" , die ongespesifiseerde "ze" in "Gas" en die onbepaalde frases "een man" en "een vrouw" in "Sprookje" (anoniem hier in die sin van antesedentloos). Hierdeur word die denotata van *sprokie* en *liefdesverhaal* gevoed.

- (ii) 'n Tweede kenmerk van sprokies is dat dit 'n voorbeeld is van ongebreidelde fantasie: kabouters, hekse, pratende diere en plante. Hierdie kenmerk van sprokies word nie in die gekose teks aangetref nie. In teenstelling met die verwagte, word werklike mense-situasies aangetref. Hierdie aspek sal in groter besonderhede bespreek word in die hoofstuk oor *koherensie*.
- (iii) Daar is geen spesifieke lokale kleur aan die tekste nie. In "Kerst" word ongespesifiseerde geografiese situerings aangetref: "in de buurt", "in het zuiden", "een kleine supermarkt", "een zijstraat", "de tramhalte", "Zuid", "het huis", "in het broeierige kamer". Ook in "Gas" word daar bloot melding gemaak van "het stad", "de metro", ens. In "Sprookje" is daar veral die grootliks ongespesifiseerde geografiese ruimtes van die huis aan die straat wat "geen straat maar een weg," is (p.184)⁷. Voorts is daar die ruimte van die "kerkhof" (p.184) en die begrafnisondernemer (p.187), maar ook die emosionele ruimte waarin die hoofkarakter van die teks haar bevind (p.178-179, 182-183, 186).
- (iv) Sprokies is normaalweg sonder spesifieke tydsaanduiding. Hierdie generiese kode word in "Sprookje" ondermyn met talle konkrete tydsaanduidings: 8 September 1983, 9 September 1983, 15 September 1983, 28 September 1983, 1 Oktober 1983, Februarie 1984, Zondag 28 augustus 1983, 4 juli 1983, 30 juli 1987. Wat die effek hiervan is, word in die afdeling oor koherensie verduidelik.
- (v) Generies beskou, beskik die sprokie oor 'n gelukkig einde. *Gelukkig* word hier aangewend in die sin van leksikon-items wat positiewe denotasie en konnotasie het. Word "Kerst" se slot i.t.v. die sprokie se generiese kode beskou, is daar 'n

⁷ Die bladsyverwysings verwys na die uitgawe van *Kerst en andere liefdesverhalen* wat in 1992 by Atlas verskyn het.

gelukkige einde. Die leksikon-items "versieren", "lichtjes", "ballen en slingers", en "Kerstmis" het elk 'n positiewe konnotasie, maar daar is ekstra, kontekstuele betekenis toegevoeg wat hierdie positiewe konnotasie temper. Vir die doel van hierdie afdeling word volstaan daarmee dat "Kerst" 'n gelukkige einde het - dit word bewerkstellig met die konseptuele betekenis van bepaalde leksikon-items.

"Gas" het die slotwoorde "Ze begon te zingen" wat die denotatiewe en konnotatiewe implikasie van gelukkigheid het, maar uit die voorafgaande talige gegewe is die leser bewus dat dit nie die geval is nie.

"Sprookje", die verhaal waarmee *Kerst en andere liefdesverhalen* afsluit, het, in teenstelling met die verwagtingshorison van die leksikon-item "sprookje", negatiewe konnotata ingebed in die leksikon-item waarmee dit sluit, nl.

"stierf". Dit staan versus die tradisionele einde van die sprokie wat generies eindig met 'n huwelik. *Huwelik* as superordinaat⁸, het verskeie leksikon-items met positiewe denotata en konnotata daarin gebed. "Stierf" kan in hierdie konteks as antonimies van die geïmpliseerde kontekstuele [huwelik] beskou word.

- (vi) Sprokies deel die kenmerk dat dit beskik oor eenvoudige grammatikale konstruksies en karakterisering. In "Sprookje" word hierdie aspek verder gevoer deur dat die verhaal inderdaad met die identieke linguistiese struktuur van sprokies begin, "Er waren eens." Dit is dus in en deur taal dat die leser se verwagtingshorison⁹ t.o.v. die generiese kode geaktiveer word. In "Kerst" is hierdie ooreenkoms veel meer genuanseerd en funksioneer dit op die vlak van die *storiegrammatika*. Propp (1928) het in sy ontleding van Russiese feeëverhale, sewe karakteristieke van die generiese sprokie onderskei, nl. (i) booswig, (ii) verskaf-

⁸ Superordinaat kan beskou word as die oorkoepelende, insluitende term vir 'n versameling onderhawige hiponime (De Stadler, 1989:88-90).

⁹ Verwagtingshorison het te make met die literêre en historiese kulturele agtergrond waarmee die dekodeerder 'n teks benader. Verstaan is net moontlik as die ondersoeker sy eie instellings, histories-bepaalde konvensies en geprogrammeerde ervaringshorison in die verstaansproses erken en oopstel sodat 'n versmelting van tekstuele en leserhorisonne kan plaasvind.

fer/*donor*, (iii) helper, (iv) persoon waarna daar gesoek word, (v) sender, (vi) held, (vii) die valse held. Ten opsigte van karakterisering bevat die verhale wat in hierdie studie onder die loep geneem word, maar ook die ander verhale in hierdie bundel, een of meer van bg. *standaardkarakters* volgens Propp se klassifikasie. In "Kerst" is die trembestuurder die *booswig*, die Turkse man die *verskaffer* en ook die *helper*, Leopold kan beskou word as die *held* wat op 'n reis gaan om 'n kersboom vir sy geliefde te vind, ens. Hoewel dit, as gevolg van die leksikologiese merker "Sprookje" verwag word dat daar in hierdie tekstuele gegewe bepaalde karaktertipes gevind sal word, is dit nie die geval nie en word daar geen van die karakters soos deur Propp geklassifiseer, aangetref nie.

2.3.1.1 Die storiegrammatika van sprokies

Die idee van 'n grammatika vir verhale kan teruggevoer word tot by Propp (1971) en navolgers soos Bremond (1977), Greimas (1977), en Todorov (1977). 'n Gemene deler in die werk van hierdie teoretici is dat hulle gepoog het om die struktuur en werking van taal te beskryf.

De Beaugrande (1982:386-387) meen dat Chomsky se *transformasioneel-generatiewe grammatika* 'n groot invloed op die ontwikkeling van sg. storiegrammatikas gehad het. Vir Chomsky is die grammatika "a statement of the integrative processes and generalized patterns imposed upon the specific acts that constitute an utterance (De Beaugrande, 1982:386). Grammatikale reëls is volgens Chomsky die *geselekteerde meganismes* betrokke by die produksie van 'n bepaalde uiting. Die problematiek van die formele grammatika word hierdeur aangesny: dit poog om 'n formele weergawe van menslike taal te verskaf en dus is dit analities van aard. Dit is 'n voortgaande probleem om die formele grammatika te versoen met menslike vermoëns. Die rede hiervoor is dat grammatikas deduktief werk en rondom formele definisies gebou word, terwyl studies van menslike vermoëns slegs deur induksie en m.b.v. *empiriese demonstrasies* gedoen kan word (De Beaugrande, 1982: 387). Vir De Beaugrande (1982:387) is daar twee aspekte t.o.v. *storiegrammatikas* waaraan aandag geskenk behoort te word, nl. (i) daar moet bepaal kan

word of die grammatika 'n onafhanklikheid tussen struktuur en inhoud impliseer en (ii) daar moet 'n bestekopname wees of die daarstelling van 'n formele grammatika geregverdig is wanneer dit bloot verteenwoordigend is van die strukturering deur die enkodeerder. Van belang vir die tweede problematiek rondom die daarstelling van formele grammatikas vir verhalende tekste, is dat, wanneer die mens gesien word as die prosesseeerder van ('n) storie(s), die storiegrammatika voortdurend aangevul moet word soos wat die empiriese data vermeerder deur die ontstaan van nuwe stories. Hierdie problematiek stem ooreen met die sentrale problematiek tussen *outonomistiese* en *lesergeoriënteerde* benaderings. Dit gaan in essensie hier oor die byreken van konteks al dan nie.

Die aanwending van storiegrammatika in hierdie studie gaan verder as die (blote) isolering van grammatikale eenhede in die tekstuele grense en die konstruering van reëls waarvolgens hierdie strukturering geskied. *Storiegrammatika* word hier aangewend in dié sin dat dit die problematiese verhouding tussen struktuur en inhoud op verskillende wyses oplos. Storiegrammatika word ten aanskoue van die diskoerslinguistiek aangewend - 'n poging om aan te dui hoe kennis van die grammatikale werking van 'n besondere teks kan bydra om insigte in die inhoudelike lading van daardie teks te begryp.

Gerald Prince stel só 'n grammatika op. In sy boek *A Grammar of Stories* (1973) poog hy om deur middel van hierdie grammatika stories formeel te ondersoek en gesofistikeerde strukturele analises te doen om hierdeur 'n bydrae te maak tot die leesproses. Ten einde 'n storie te beskryf, of te analiseer, ondersoek Prince die kleinste verhalende eenheid in 'n storie. So 'n eenheid word onderskei op grond van die inhoud daarvan, en dit bestaan uit 'n *string* (Du Plooy, 1992c:507) simbole wat daardie inhoud weergee. In 'n bepaalde teks is een *string* simbole, wat beteken is het, 'n eenheid van daardie verhaal/teks. *Proposisies*, *tydsaanduidings* en *verbindingselemente* kan beskou word as eenhede. Intuisie speel 'n vername rol in die herkenning van 'n storie wanneer eenhede op 'n sekere wyse gerangskik is. Die diskoerslinguistiek poog om hierdie intuïtiewelike ervaring van 'n talige gegewe as *storie*, te sistematiseer.

'n Belangrike begrip in die Prince-paradigma is *event*. Met *event* bedoel Prince "...any part

of that story which can be expressed by a sentence, where a sentence is taken to be the transform of at least one, but less than two, discrete elementary string" (Prince, 1973:17). So bestaan die openingsin van "Sprookje", "Er waren eens een man en een vrouw die een kind kregen dat leefde," uit vier *events*, nl. [*Er waren eens een man*], [*er waren eens een vrouw*], [*ze [hulle] kregen een kind*] en [*dat (kind) leefde*].

Die *events* word aaneengeskakel deur bindingselemente - veral temporele konjunkte soos "toen" ("Er waren eens een man en een vrou die een kind kregen dat leefde. *Toen* kregen ze nog een kind en het stief..."), aaneenskakelende konjunkte soos "en" (bv. die openingsin van "Sprookje"), teenstellende konjunkte soos "maar" ("Hij bleef enkele minuten bij de tramhalte wachten, *maar* besloot toen te lopen") en kousale konjunkte "als" ("Kaatje krijgt een snoepje *als* Leopold een zoentje krijgt").

Die somtotaal van die aaneengeskakelde *events* staan as die minimale storie bekend (Du Plooy, 1992c:507). Prince (1973:31 e.v.) beskryf 'n reeks *events* wat intuïtief deur die leser daarvan as 'n storie herken word, as volg: (i) daar bestaan 'n inhoudelike verband tussen die *events*, (ii) daar bestaan 'n verskil tussen temporele verhouding tussen die *events* en die werklike volgorde daarvan, (iii) 'n storie is altyd die omkering/inversie van een of ander *event*; (iv) 'n storie het altyd 'n einde, (v) gebeurdes kan óf aktief óf passief van aard wees. In 'n eenvoudige kernstorie bly die chronologie van die *events* behoue. Die verhouding tussen die totale aantal *events* bepaal die narratiwiteit van die storie. Hoe meer *events* daar in 'n kernverhaal aanwesig is, hoe laer is die narratiwiteit van daardie verhaal. In "Sprookje" is daar vyf *events* in die kernverhaal wat toevallig reeds in die openingsin van die verhaal aangestip word - die res van die verhaal word 'n komplekse voortborduring op hierdie eenvoudige kernverhaal. Aangesien daar in die kernverhaal van "Sprookje" net twee aktiewe *events* aanwesig is ("die een kind kreeg, die kind leefde"), het die verhaal 'n oorwegend statiese karakter. "Kerst" word gekenmerk deur meer *events* en het dus 'n meer dinamiese karakter as "Sprookje". Hoewel daar etlike *events* in "Gas" aanwesig is, reduceer die somtotaal van die topieke (sien afdeling oor *topieke* elders in hierdie hoofstuk) die verhaal tot 'n oorwegend statiese verhaal.

Propp (1968) het 31 funksies in sprokies onderskei. Hierdie sg. funksies definieer hy as 'n handeling van 'n personasie wat bepaal word vanuit die gesigspunt van die betekenis van die handeling vir die verloop van die gebeurtenisse. Hoewel ek dit nie nodig ag om die bepaalde funksies hier te karteer nie, word die funksies¹⁰ wat in die verhaal "Kerst" aangetref word, wel hier aangedui¹¹: Leopold **vertrek** vanaf die huis en lê 'n **verbod** aan Kaatje op om nie die kaggel aan te steek nie en om wel na die badkamer te gaan wanneer sy 'n behoefte daaraan het. Die held (Leopold) gaan op **verkenning** uit (na "het Zuide"), daar is 'n **reis**, daar is die **eerste funksie van die gewer/verskaffer** (die Turkse man), daar is 'n **bepaalde reaksie** by die held; die verhaal eindig met 'n **huwelik** wat in die geval van "Kerst" die seksuele versoening is tussen Kaatje en Leopold.

Die bydrae van die storiegrammatika tot die diskoerslinguistiek blyk duidelik. Hier reeds is 'n aanduiding dat die bestudering van die grammatika van 'n bepaalde teks kan meehelp in die konseptualisering van daardie teks. Waar die storiegrammatika egter nie verder beweeg as die blote erkenning van die 'intuïtiewelike' ervaring van 'n talige gegewe as 'n storie nie, poog die diskoerslinguistiek om hierdie intuïtiewelike ervaring sistematiese bloot te lê. In die analise van struktuur is daar verskillende vrae wat 'n rol speel, iets wat te make het met die aard van die teks. Hierdie aard kan *informerend*, *betogend* of *verhalend* wees. Die ondersoek van hierdie studie is die verhalende/narratiewe teks. Renkema (1987:77) meen dat daar 'n onderskeid te tref is tussen 'n *lokale*, *globale* en *stilistiese analise*. *Lokale analise* is die fokus op elemente in die teks, normaalweg in isolasie. By 'n *globale analise* gaan dit oor die struktuur as opeenvolging van sinne of in die teks as geheel. 'n *Stilistiese analise* kan plaasvind op óf lokale óf globale grondslag en fokus op die wyse waarop die inhoud van 'n teks geformuleer is. Ten einde tot 'n interpretasie van 'n bepaalde literêre

¹⁰ Die funksies kan as volg gegroepeer word: eers 'n voorspel (1 tot 7), daarna 'n komplikasie (8 tot 11), dan 'n verdere ontwikkeling (vanaf 12) waarin veral 'n verskaffer en 'n helper optree wat voortduur tot die slot wat normaalweg 'n huwelik is (Prince, 1973:45).

¹¹ Hoewel dit blyk dat die identifikasie eerder by "Sprookje" sal tuishoort, is dit nie die geval nie. Hier is daar 'n oortreding van die samewerkingsbeginsel (Grice, 1975) deurdat die verwagting wat met "sprookje" geskep word, ondergrawe word deur die talige inhoud van die verhaal self. In stede van huwelik (funksie 31) is daar hier "stierf". Aangesien "Kerst" tuishoort in hierdie sfeer van sprokies en liefdesverhalen, dus die diskoers daarvan, is dit myns insiens geregverdig om dit i.t.v. die funksies van sprokies te ontleed aangesien dit meewerk in die uiteindelijke kohesiewe aard van die tekstuele gegewe.

teks te kom, is dit dus nodig om, benewens die leksikologiese aanwending in die teks, ook die groter kohesiewe verbande in die teks, nl. die prinsipes vir die leksikologiese organisasie, te ondersoek. Dit is om hierdie rede dat die narratiewe aard van die onderhawige tekste bygereken word in die lokale/grammatiese/strukturele analise van hierdie tekste.

2.4 Leksikon-items in "Kerst", "Gas" en "Sprookje": 'n globale beskouing

Die onderwerp van hierdie afdeling van die studie is die sg. *leksikale semantiek* waarin die betekenisse van leksikale items bestudeer word. Daar is volgens De Stadler (1989:49) veral twee kernvrae binne hierdie studieveld: (i) watter taaleenhede vorm die leksikale items van 'n taal en (ii) op watter wyse is hierdie leksikale items betekenisvol.

Die titel van Kristien Hemmerechts se bundel kortverhale *Kerst en andere liefdesverhalen* (1992) is ontluisterend vir diegene wat verlei word met die leksikon-items "kerst" en "liefdesverhalen". In hierdie bundel word geen verhale oor die liefde of hoop aangetref nie. In plaas van dit wat deur die titel die verwagtingshorison van die dekodeerder kleur, word verhale oor onbegrip, egskeiding, agterdog en ook die dood in hierdie bundel aangetref. Ook die illusie dat die mens onbaatsugtige gevoelens vir mekaar kan koester word in die verhale ondergrawe. *Ondergraving* (die manipulasie van die dekodeerder se verwagtingshorison¹² in en deur taal) is 'n kode wat in die bundel geaktiveer word. *Liefde* hier word ironies aangewend: dit is óf 'n verbygegane liefde, óf berus op een of ander skewe verhouding. "Kerst" is 'n voorbeeld van 'n skewe liefdesverhouding. In hierdie verhaal word die 'liefdes' verhouding tussen 'n man en sy swaksinnige vrou beskryf. Hy hou haar veral aan vir sy eie seksuele bevrediging; andersins behandel hy haar soos 'n kind, wat nie 'n individu is nie, maar deel uitmaak van 'n soort mens, die *swaksinniges* en laat hom lei deur veral die mediese advies van artse. Tog is dit, anders as wat hierdie kort samevatting van dié kortverhaal impliseer, nie 'n moralistiese verhaal nie. Op sy manier

¹² Verwagtingshorison het veral te make met die literêre en historiese kulturele agtergrond waarmee die dekodeerder 'n teks benader. Verstaan is net moontlik as die ondersoeker sy eie instellings, histories bepaalde konvensies en geprogrammeerde ervaringshorison in die verstaansproses erken en oopstel sodat 'n versmelting van tekstuele en lezershorisone kan plaasvind.

sorg die man goed vir die vrou. Hy gee aan haar geskenke, trotseer reën en koue, agterbuurtes en 'n bouse trembestuurder om vir haar 'n kersboom te vind. Wat Hemmerechts in hierdie verhaal doen, nl. om nie oordele oor die personasies te fel nie, word 'n gemene deler in die res van die bundel. Op hierdie wyse word vele oop plekke, sg. *unbestimmtheitsstellen* (Iser, 1975) gelaat wat deur die leser van die teks gekonkretiseer moet word.

'n Aspek van hierdie bundel wat geloof word, is dat die tien gebundelde verhale niks uitlê nie (o.a. Luis, 1992; Vandenbroucke, 1992; Van Hulle, 1992). In 'n sekere sin sou hierdie verhale as realisties beskou kon word. Dit is beperk tot brokstukke (soos letterlik in die verhaal "Brokstukke" vergestalt) uit menselewens, meestal sonder voor- of nageskiedenis. Die enkodeerder beperk haar tot die weergee van feite, en aspekte soos idees, simboliek en die psigologie word hier nie direk in taal vergestalt nie. Dit word die taak van die dekodeerder van die tien verhale om uit die *sjuzet*, die talige gegewe, die *fabula* te konstrueer (sien die bespreking van die Strukturaliste in Hoofstuk Een).

'n Vername subdoel van hierdie studie is om aan te dui hoe die leksikon-item "kerst" in die gebruik daarvan as titel van die bundel as geheel en as titel van die kortverhaal in isolasie, 'n bepaalde verwagtingshorison skep vir die dekodering van die nege ander verhale en hoe die ondergrawing van hierdie verwagtingshorison deur taal bewerkstellig word. So word die leser se verwagtingshorison gerig i.t.v. die denotata van die leksikon-items "Kerst en andere liefdesverhalen". Die denotata wat in die leksikon-item "Kerst" inbegrepe is, is o.a. een van hoop en religie, maar in hierdie sfeer word die leksikon-item gelaai met veral 'n seksuele konnotasie. Die konsep "geskenk" wat met Kersfees ("kerst") geassosieer word, word in hierdie kortverhaal 'n soort dankbetuiging, 'n *betaling*. Op 'n indirekte wyse word hierdeur aangedui dat die ware religieuse aard van Kersfees gereduseer of "vulgarized" word, dit word ordinêr. Om hierdie rede is daar ook die keuse van "Kerst" bo "Kerstfees". Laasgenoemde dui op die konkrete viering van die dag, terwyl "Kerst", soos hierdie kortverhaal inderdaad heet, op die religieuse fees dui. Ontluistering, met daarby inbegrepe *ontnugtering*, word 'n gemene deler in die betekening van hierdie bundel kortverhale. Dit is asof die enkodeerder met hierdie bundel wil sê dat daar in die

werklikheid nie meer plek is vir sprokies en liefdesverhale nie; dat die werklikheid geen sprokie is nie, maar 'n tragedie (vgl. "Sprookje").

2.4.1 'n Kognitief-semantiese perspektief

Die benaderingswyse van hierdie studie is dat daar nie bloot op grond van die strukturele semantiek omgegaan word met die kohesiewe ondersoek van taal nie, maar dat daar 'n besef moet wees van die koppeling tussen *taal* en die *realiteit* aangesien 'n bloot outonomistiese beskouing van die semantiek hier ontoereikend blyk te wees. Die betekenis van 'n leksikon-item word net soveel bepaal deur die vaste, linguistiese betekenis daarvan as deur die wêreldkennis¹³ van die taalgebruiker. 'n Leksikon-item bevat volgens hierdie beskouing die waardes van die suiwer outonomistiese beskouing van daardie item asook ekstralinguistiese waardes, veral konnotatiewe waardes (Geeraerts, 1986:187-244). Hierdie benadering het 'n aantal implikasies wat aandag behoort te kry:

- (i) Die streng onderskeid tussen *leksikale woordbetekenis* en *werklikheidsbetekening* verval grootliks. Met *leksikale woordbetekenis* word geïmpliseer dat daar 'n vaste betekenis bestaan en met *werklikheidsbetekening* word geïmpliseer dat deur bepaalde werklikheidsontdekkings, hierdie leksikale woordbetekenis grootliks verander kan word.
- (ii) Die ensiklopediese aard van leksikale konsepte beteken dat die talige kennis-organisasie 'n onderdeel vorm van die groter kognitiewe organisasie van die menslike intelligensie. Hierdeur word nie geïmpliseer dat taalkennis werklikheidskennis voorafgaan nie, maar wel dat die outonomie van taal verval. Die inherente werking van taal bestaan nou nie meer in isolasie nie, maar word geïntegreer met kognitiewe strukture en beide vorm saam 'n oorkoepelende kennisverband. Taal word hiervolgens afhanklik van die ervaringskonteks van die gebruiker daarvan. Tog is daar hierbinne 'n *kernbetekenis* verborge waarsonder effektiewe kommunikasie nouliks moontlik sou wees. Die doel van die diskoerslinguistiek is om hierdie deursnitbetekenis bloot te lê, maar ook, om vooruitskouend t.o.v. hierdie studie te wees, aan te dui hoe daar ook 'n deursnitbetekenis in die kontekstuele gegewe bestaan.

¹³ 'n Ander benaming hiervoor kan wees die *ensiklopediese betekenis* van 'n bepaalde leksikon-item.

- (iii) Metodologies beskou, beteken die kognitiewe beskouing 'n groter bewussyn van die variasie wat daar binne die denotatiewe betekenis van taal bestaan. Dit het egter as basis 'n kernbetekenis, iets waarsonder sinvolle kommunikasie moeilik moontlik sou wees.

Ten opsigte van die leksikon-items wat gebruik word in die gekose kortverhale in hierdie studie, is dit nodig om hier 'n oorsig te verskaf oor die kognitiewe of diskoerslinguistiese perspektief. Die doel hiervan is ook om die voordele van 'n kognitief-semantiese perspektief t.o.v. kohesie, te karteer (die uiteensetting hieronder is gebaseer op Geeraerts (1986) se boek *Woordbetekenis*).

Outonomistiese opvatting

Leksikon-items bevat suiwer denotatiewe waardes

Leksikon-items is 'n onderdeel van die outonome taalstruktuur

Streng onderskeid tussen analisiteit¹⁴ en sintetisiteit

Leksikon-items word los van die kulturele konteks beskou

Daar is 'n fokus op universele aspekte van taal

Universalia word veral beskou as gemeenskaplike taalstrukture of elemente

Die kognitief-semantiese perspektief

Leksikale-items bevat ook ensiklopediese waardes

Leksikon-items se betekenis is geïntegreerd met werklikheidskennis

Binne hierdie benadering bestaan die onderskeid nie tussen analisiteit en sintetisiteit nie

Taal word beskou as in verhouding met kulturele konteks van die taalgebruikers beskou

Fokus op spesifieke en wisselinge in betekenis van taal

Universalia word beskou as gemeenskaplike strategieë om die ervarings-gegewens te kategoriseer

¹⁴ Met analisiteit word bedoel 'n onteenseglike feit, bv. *Die kat is swart* of *As Jan 'n oujongkêrel is, dan is hy nie getroud nie*.

Leksikon-items word beskou as welbegrensde eenhede	Leksikon-items word beskou as beskik-kend oor vaag omlynde begrippe, maar wel beskikkend oor duidelike <i>kerne</i>
Leksikon-items word konjunktief gedefinieer	Leksikon-items word disjunktief gedefinieer
Alle leksikon-items word beskou as van dieselfde status	Die status van leksikon-items word bepaal deur die plasing daarvan in die groter konteks van die teks
Semantiek word hiervolgens 'n kompetensie-teorie ¹⁵	Semantiek is hiervolgens 'n gebruikers-teorie - dus pragmaties gewortel

2.4.2 Adjektiewe in (i) "Kerst", (ii) "Gas" en (iii) "Sprookje"

2.4.2.1 (i) "Kerst"

Die uitgangspunt van hierdie studie is dat die keuse van adjektiewe (maar ook ander leksikon-items) afhanklik is van die doel van die konteks waarin dit gebruik word. Deur middel van die aanwending van bepaalde adjektiewe, word binêre opposisies in die teks bewerkstellig. Hierdie binêre opposisies stem ooreen met die verskillende mikrokontekste wat aangetref word. 'n Kenmerk van die adjektiefaanwending in "Kerst", is dat die mikrokontekste tipologies geïsoleer word. Hoewel daar ook binne hierdie groter mikrokontekste verdere adjektiefaanwendingskontekste aangetref word, gebruik ek die tipologies-geïsoleerde mikrokontekste as hoofuiteensetting in die bespreking van adjektiewe in "Kerst". Wat ek bestempel as mikrokontekste, kan in linguistiese jargon beskou word as *kollokatiewe betekening*, d.i. wat gekommunikeer word deur die assosiasie met die omgewing, talig of andersins, van die bepaalde leksikon-item.

Mikrokonteks (hierna MK) 1 (p.9-10) beskryf hoe Leopold inkopies doen, MK 2 (p.10-14) beskryf die persoonlike ruimte van Leopold en Kaatje en die verhouding tussen hulle, MK 3

¹⁵ Kompetensieteorie spesifiseer watter kennis van 'n taal 'n ideale taalgebruiker oor moet beskik terwyl die performatiewe teorie impliseer hoe die taal gebruik word deur reële, nie-geïdealiseerde sprekers (Leech, 1974:80).

(p.14-16) beskryf Leopold se reis na die "Zuide" en sy soektog na 'n kersboom vir Kaatje, MK 4 (p.16-19) beskryf wat Leopold moet deurmaak om die kersboom te kry, MK 5 (p.19-21) beskryf die episode met die buse trambestuurder en MK 6 (p.21-24) beskryf die betaling wat Leopold opeis vir sy verkryging van die kersboom, sy geskenk met "kerst".

Aangesien die adjektiewe in hierdie teks konteksgebonde is, volg dit dat die konteks die semantiese aard van hierdie adjektiewe sal bepaal. In MK 1 word enkele adjektiewe aangetref. Die vernaamste korpus adjektiewe skep 'n bepaalde verwagtingshorison by die leser oor die aard van kersfees. Die "kerstbome" wat te koop aangebied word, word beskryf as "wit" en "plastic". Dit word verpak in "glimmende" dose, en verder beskryf as "gemonteerde" [+staande, -opsigselfstaande, -natuurlik, +sinteties]. Die semantiese relevansie van die aanwending van hiërdie adjektiewe is te vinde in die *denotasie* en *konnotasie* van hierdie adjektiewe. *Denotasie* hou verband met die verhouding tussen woord en buitetalige werklikheid, maar dit verskil van verwysing (d.i. die verwys van 'n leksikon-item na 'n kontekstuele gegewe) in dié opsig dat dit nie situasie- of uitingsgebonde is nie (De Stadler, 1989:21). Lyons (1977:207) definieer die denotatiewe betekenis van 'n woord as volg: "By denotation of a lexeme...will be meant the relationship that holds between that lexeme and persons, things, places, properties, processes and activities external to the language system." Die klas sake waarna die betrokke lekseem verwys, word die *denotata* van die lekseem genoem. Dit word ook bestempel as die *konseptuele betekenis* van 'n bepaalde leksikon-item.

In verband met *konnotasie* sê De Stadler (1989:26) dat daar met 'n bepaalde leksikale item bepaalde *waardes* geassosieer word. Hierdie waardes word deur die leksikon-item verkry vanweë *assosiasies* wat rondom die denotata van die betrokke item ontstaan. Konnotasie is ook verbind aan *stilistiese* en *emotiewe* waardes en is om hierdie rede relatief onstabiel in die betekening daarvan. Die onstabiliteit kan toegeskryf word aan die verskille in *kultuur*, *historiese periode* en die *ervaringsveld* van die individu. Sinvolle kommunikasie word egter steeds moontlik gemaak deurdat daar 'n *universele basiese konseptuele raamwerk* bestaan. Denotasie kan dus beskou word as die *neutrale* aanwending van die leksikon-item se betekenis, terwyl konnotasie 'n addisionele semantiese dimensie tot die

woordeboekbetekenis van daardie item toevoeg.

In "Kerst" is dit veral die konnotatiewe waardes van die leksikon-items wat MK 1 semanties laai. In hierdie opsig word daar in MK 1 van adjektiewe gebruik gemaak wat 'n negatiewe konnotasie bevat. Waar die denotasie van hierdie leksikon-items dui op die letterlike sintetiese aard van die kersbome wat te koop aangebied word in die supermark, het die konnotasie te make met die emotiewe sfeer wat die enkodeerder daardeur wil eksploiteer. Die beskrywing van kersfees in MK 1 as oorwegend sinteties, ondergrawe die dekodeerder se konsep van "kerst" (die titel) wat 'n oorwegend positiewe denotasie het.

In teenstelling met die redelik adjektieflose MK 1, bevat MK 2 'n groot korpus adjektiewe waarmee die milieu en ook Kaatje beskryf word. Die milieu word beskryf met die volgende neutrale adjektiewe: "broeierig", "droge", "benauwende", "keurige", "koude", "gezellig", "comfortable", "ambrikoze-oranje", "gebloemd", "prachtig", ens. Binne hierdie ruimte blyk daar niks sinteties te wees nie en staan dit deur die adjektiefaanwending in kontras met die ruimte van die supermark van MK 1. Ook die aktant (ook personasie/karakter) Kaatje word beskryf i.t.v. positiewe adjektiewe: "roze", "zachte", "roze" (vs. "rauw") en "rood", "witte", "rosse", "lieve", ens. Die korpus adjektiewe waarmee Kaatje beskryf word, het die funksie om haar mooiheid te kontrasteer met die sintetiese aard van die "witte", "plastic", kersboom wat Leopold gekoop het en onder in die "hal" gelaat het. Hier word t.o.v. die adjektiewe twee ingebedde [geïmpliseerde] hiponimiese kerne aangetref, nl. *lelik* (van die kersboom) vs. *mooi* (van Kaatje). Hierdeur word die binêre opposisie-idee letterlik vergestalt.

'n Belangrike element van die verhaal se tematiek, nl. Leopold se toe-eiening van Kaatje vir sy eie gewin, word aangetref in die herhaling van die gradeerbare adjektief, "sterker" - "Ik ben sterker, dacht hij, ik ben sterker, ik ben sterker" (p.11). Met hierdie adjektief plaas Leopold homself op 'n hoër hiërargiese vlak as Kaatje wat noodwendig hierdeur gekarakteriseer word as [swakker]¹⁶. Met die aanwending van hierdie enkele leksikon-item,

¹⁶ Die gedeeltes tussen blokhakies beteken dat hierdie semantiese waarde geïmpliseer is.

word die teks gesitueer binne die feministiese diskoers. In die latere gedeeltes oor *informatiwiteit* en *kontekstualiteit* word uitgebrei op hierdie onderwerp.

MK 3 het veral die funksie om binêr in opposisie te wees met MK 5 aangesien dit in hierdie kontekste gaan oor die heen- en terugreis van Leopold na en van "het Zuid". In MK 3 word die reis en trembestuurder adjektiewies beskryf met 'n oorwegend positiewe konnotata: "gratis", "warme", "flink", "krachtig", ens. In MK 5 word adjektiewe wat konnotatief en denotatief in teenstelling hiermee is, aangetref. Nou is die trembestuurder 'n "boze" man, die trem word beskryf as "netjes", "schoon", "snel", ens. Die konteks gee aan hierdie adjektiewe 'n negatiewe betekenislading.

MK 4 het eweneens die funksie om die binêr-opposisionele aard van hierdie teks verder uit te bou. Hierdie mikrokonteks beskryf hoe Leopold met 'n trem na "het Zuide" gaan waar hy na 'n kersboom vir Kaatje gaan soek. Die ruimte en personasies in hierdie MK word beskryf i.t.v. die volgende adjektiewe: "metalen", "stenen vloer", "open mond", "grote ogen", "diggetrokken", "geslepen", ens. Hierdie adjektiewe het die funksie om die kille ruimte te kontrasteer met die ligte, kleurige, vrolike ruimte van Leopold en Kaatje se huis. MK 5 moet in samesyn met MK 4 gelees word, aangesien daar hier 'n voortsetting is van die beskrywing van die vreemde ruimte waarin Leopold homself bevind. In hierdie MK word die personasies beskryf met die adjektiewe: "witte tanden", "goud", "behaarde", "grote zegelring", "fonkelende rode steen", "bange vogeltjes", "laggende grimas", "zwarte gewaden". Hierdie adjektiewe bevat die konnotasie dat dit beskrywend is van die stereotipiese kategorie van 'n bepaalde rassegroep, nl. die Turke wat in Brussel woon. *Stereotipe* word deur Geeraerts (1986:234) beskryf as 'n sosiaal bepaalde versameling gegewens m.b.t. 'n woord waaroor 'n taalgebruiker moet beskik alvorens die werklike betekenis van daardie woord begryp kan word. Die kontekstuele implikasies hiervan word in die afdeling oor *koherensie* bespreek.

Adjektiewies beskou word die idee van die binêre opposisie hier konkreet vergestalt in 'n uitspraak deur die Turkse man, nl. "De boom is een cadeau van een *Turkse* man aan een *Belgisch* man..."(p.18). Ekstratekstueel beskou, word "Belgies" as die adjektiewiese

teenpool beskou van Turkse, iets wat leksikaal vergestalt word in die aanwending van die adjektiewe van hierdie teks.

Dieselfde denotata wat in MK 2 aangetref is, in die aanwending van die adjektiewe, is terug te vind in MK 6. Weer eens is daar oorwegend adjektiewe met 'n positiewe konnotata: "droog", "prachtige", "roze tepel", "schoon", "warme straal", "roze handdoek", "fijne zwarte kousen", "sjieke", "heel mooi", "flink en mooi", "rustig", "lekker warm".

Wat duidelik blyk wanneer die korpus adjektiewe, is dat daar 'n afspeel is tussen positief gelade en negatief gelade adjektiewe wat op narratiewe vlak vergestaltung vind in die binêre opposisies waarvan vertel word. Die geïmpliseerde adjektiewiese aard van die abstrakte soortnaam "Kerst", word ondergrawe met die verhaaldebeure. Waar die denotata van "kerst" adjektiewies uitgedruk kan word as [vrede], [hoop], [samesyn]¹⁷, word dit in hierdie teks gelaai met, paradoksaal beskou, seksuele konnotata deurdat die konsep "kerst" gevoed word met adjektiewe met 'n seksuele konnotasie.

2.4.2.2 (ii) "Gas"

Die adjektief-aanwendingsprinsipe van "Gas" is een van parallelismes. In hierdie teks word daar ook gebruik gemaak van mikrokontekste wat, soos in die geval van "Kerst", tipologies geïsoleer word. Dit is deur die aanwending van adjektiewe waarmee daar 'n verband gelê word tussen die konkrete betoging by die parlamentsgebou en die innerlike stryd wat Yvonne voer teen die lewe en die mense waardeur sy omring word.

In MK 1 (p. 87-90) word 'n besonder klein korpus adjektiewe aangetref (11 adjektiewe van p. 87 tot 90); die enigste konteks waar 'n betreklik hoë intensiteit van adjektiewe aan te tref is, is in die beskrywing van Yvonne se man, Frans, deur die verteller/fokalisator: "miezerig", "verschrompeld". Die vermoede dat Yvonne nie gelukkig is in haar huwelik met Frans nie, word verder versterk met die adjektief "luid" wanneer sy praat oor sy

¹⁷ Die gedeeltes tussen blokhakies dui 'n geïmpliseerde tematiek aan.

"roos". Die konnotatiewe waarde hiervan is dat Yvonne nie veel agting vir haar man het nie en hom in die openbaar verkleineer. Ook word daar in hierdie MK adjektiewe aangetref wat die leser die ironie van hul saamwees laat begryp, "gezellig", "rustig". Die kontekstuele aanwending van hierdie adjektiewe het die implikasie dat die dekodeerder die *ongesellige* en *ontstuiimige* aard van die ekskursie na die stad, begryp. Die parallelistiese aard van hierdie MK met latere mikrokontekste word bewerkstellig met die "rode hamertje". Rooi word die kleur van uiterlike verset in MK 3 waar die betogers na die parlement "rode vlagen" dra.

In MK 2 word eweneens 'n parallelisme in die adjektiefaanwending bewerkstellig tussen die vader (Frans) en die oudste seun, Joost, en wel met die adjektief "ongezellig". Die aktante waarmee Yvonne omring word, haar onmiddellike gesinslede, is mense wat afstandelik van aard is, iets wat konkretiseer in die vorm van Frans, haar man, wat vir dae lank iewers in die huis skuiling hou.

Soos intuïtief deur die dekodeerder van hierdie teks verwag (aangesien die adjektiefaanwending en die narratiewe aard van die teks die verwagtingshorison in hierdie rigting oriënteer), word die grootste korpus adjektiewe aangetref in die MK waar Yvonne fantaseer oor haar verset. Vir haar is dit 'n metaforiese verset teen die parlement (*metafories* aangesien dit hier gaan oor haar eie verset teen die groef waarin haar lewe vervalle geraak het). Sy fantaseer oor die "zwarte, glimmende" bom wat sy soos 'n "gespieerde" sal hanteer. Haar fantasie word egter aan die einde van hierdie MK gerelativeer met die woord *rustig*, wat hier, kontekstueel beskou, 'n oorwegend negatiewe konnotasie [+ stagnasie] het.

Die geïmpliseerde [groef] (lees ook vervelende, herhalende bestaanswyse) waarin Yvonne se lewe verval het, is die motivering vir haar belangstelling in gas. Hierdie parallelisme word in MK 4 aan die orde gestel wanneer Yvonne haar verwondering uitspreek oor hoe gas "vloeibaar" kan word en daarna weer 'n ander vorm kan aanneem. *Vloeibaarheid* het die denotatiewe betekenis dat dit ten aansien van "de aggregatietoestand" van stowwe gebruik word "waarbij de moleculen so weinig samehangen dat zij dadelik de vorm

aannemen van het vat waarin zij gebracht worden..." (*Groot Woordenboek der Nederlandse Taal* - Deel II: 2788). In MK 5 word dié preokkupasie van Yvonne met gas verder gevoer wanneer dit 'n bevrydende dimensie verkry - sy sal "rustig" bly sit nadat sy die gaskraan oopgedraai het en "al kokend bezweken". Van belang is dat hierdie parallelisme tussen *vryheid* en *gas* wat in en deur die adjektiefaanwending bewerkstellig word, nie klop nie. Die vermoede wat kan ontstaan dat die verhaal "Gas" genoem word aangesien dit Yvonne se hunkering na vryheid/ontvlugting suggereer, word deur die adjektiewe ondergrawe: Yvonne moet aan die einde van die verhaal, soos gas wat vloeibaar kan wees en die vorm daarvan moet skik volgens die patroon/vorm waarin dit gegiet word, tog aanpas by die weëmoedige situasie waarin sy haar bevind en vir haar en Frans kook. Op hierdie wyse word die ondergrawende strekking van die groter bundel voortgesit.

2.4.2.3 (iii) "Sprookje"

In teenstelling met die berekende aanwending van adjektiewe ten einde 'n bepaalde effek te bereik in "Kerst" en "Gas", is daar 'n minder berekende aanwending van adjektiewe in "Sprookje". In hierdie teks is daar ook 'n ondergrawing van die geïmpliseerde adjektiewiese denotata wat met die titel geaktiveer word. "Sprookje", soos ook blyk uit die meer volledige bespreking daarvan elders in hierdie hoofstuk, het een belangrike adjektiewiese kern daarin vervat: [+*gelukkige* einde]. Die adjektiewe wat in hierdie teks aangewend word, beskryf die werklikheid i.t.v. negatiewe elemente; adjektiewe wat 'n negatiewe konnotasie het. Onder die vernaamste adjektiewe, ressorteer die volgende: "weinig sexy", "naakt", "ontseks", "donker", "pikkedonker", "wanhopige", "*diepe* put", "zwart", "*grijs* flannellen rokt", "zwaar zwanger", "blind", "koud", "domme", "onbeschermd", "koude lifje", "zwarte kleren", "*uitgerukte* hare", "*doorkerfte* borsten", "*grijs* uniform", "zwarte rook", "*te groot* hoofd", "*koud, bleek, grijs, grote* ziekenhuisbed", "*barstende* hoofpyn", "nie liefdevol", "*guur* herfstweer", "zwarte bloesje", ens. In hierdie teks is die korpus positiewe adjektiewe betreklik onbeduidend omdat dit hier binne die konteks van 'n tragedie gesitueer word. Intertekstualiteit speel veral 'n rol hierin. Deurdat die verhaal gebaseer is op die generiese vorm van die sprokie, dus die genre, verg dit kennis van hierdie genre om

die ironie in "Sprookje" te snap. Op hierdie aspek word in die afdeling oor *intertekstualiteit* (Hoofstuk Drie) in diepte ingegaan.

2.4.3 Saakname

'n Opvallende kenmerk van die fokusverhale uit *Kerst en andere liefdesverhalen*, is dat beide 'n abstrakte selfstandige naamwoord as titel het. Die relevansie hiervan word daarin gevind dat die titel van 'n verhaal 'n vername leksikologiese merker word vir die betekening van daardie verhaal en die verwagtingshorison wat dit by die leser daarvan skep. Dié aanwending van leksikon-items in die titels van die fokusverhale is ook postmodernisties relevant: die titels verteenwoordig bepaalde sosiale gegewens; dit word egter deur die tekstuele inhoud onder *erasure* (sous rature) geplaas. Op hierdie wyse word komplekse sosiale kommentaar gelewer, iets wat die onderwerp is van 'n latere hoofstuk in hierdie studie.

2.4.4 Verwysing

Volgens Wybenga (1988:39) verwys alle naamwoorde, d.w.s. selfstandige naamwoorde en eiename volgens die tradisionele semantiek, na 'n referent. Hierdie naamwoorde bevat 'n proposisionele inhoud wat kenmerke van 'n gegewe referent bevat, en in die lig daarvan verwys so 'n naamwoord na 'n gegewe klas sake in die werklikheid en is die hoofwoordsoort waarmee verwysing teweeg gebring word uit die aard van die saak die *voornaamwoord*.

Verwysing het te make met die beginsel dat twee of meer leksikale elemente in 'n bepaalde teks semanties met mekaar geassosieer kan word omdat beide leksikon-items dieselfde referent in die universum het (Carstens, 1987:22). Begrippe wat 'n sentrale posisie inneem, is *antesedent* en *anafoor* (Brown & Yule, 1983; Halliday & Hasan, 1976; Ponelis, 1979)¹⁸.

¹⁸ Sien Bosch (1983) en Reinaert (1983) se onderskeie publikasies vir 'n oorsig oor die verband tussen anafore en teksbegrip.

Die *antesedent* verskaf nuwe inligting in die teks en die *anafoor* is 'n leksikon-item wat daarna terugverwys. Hierdeur word bepaalde verwysingsbindingskettings bewerkstellig. Dit sou ook bekend kon staan as 'n *anaforiese ketting*: anafore verwys terug na bepaalde antesedente. Anafoor is afgelei van die Griekse werkwoord wat *omhoogdra* of *terugbring* beteken. Hoewel voornaamwoorde 'n relatief lae kommunikatiewe dinamiek het, kom dit frekwent voor in "Kerst", "Gas" en ook in "Sprookje" aangesien dit 'n vername tegniek is om *kohesie* in 'n teks te bewerkstellig.

2.4.4.1 "Kerst"

In "Kerst" is die anaforiese rigting vooruitwerkend deurdat die antesedent vir die korpus voornaamwoorde eers later verskaf word: "hij" word 25 keer gebruik in die bestek van p. 9-10 voordat die ongespesifiseerde persoonlike voornaamwoord gevul word met 'n gespesifiseerde, nl. die antesedent "Leopold". In teenstelling hiermee is die anaforiese rigting van die "Kaatje" antesedent *anafories terugwerkend* deurdat hierdie antesedent reeds vroeg in die tekstuele gegewe aan die bod kom en met voornaamwoorde daarheen terugverwys word, nl. "ze", "haar".

'n Kenmerk van die aanwending van verwysing in "Kerst", is die doelbewuste vervanging van voornaamwoorde met die antesedent, in hierdie geval die twee antesedente, nl. "Kaatje" en "Leopold". Hierdie besondere aanwending is konteksgebonde deurdat dit, gesien binne die konteks van die narratief, uitsluitlik voorkom in die huislike milieu van Kaatje en Leopold. Buite hierdie milieu funksioneer die gebruik van anafore en antesedente normaal, maar binne die tekstuele huislike milieu is daar die vervanging van die voornaamwoord met 'n eienaam, bv. "Leopold moes veel centjes betalen..." (p. 10), "Kaatje is niet nat" (p.11), "Kaatje is droog" (p.11), "Leopold wil het ook niet" (p. 11) ens. Die eienaam "Kaatje" word 44 keer aangewend in die plek van die meer natuurlike gebruik van voornaamwoorde. Die eienaam "Leopold" word 22 keer in die plek van die meer natuurlike voornaamwoorde aangewend. 'n Kenmerk van "Kerst" is dat, benewens die narratiewe gedeeltes waar die hoofkarakter (Leopold) buite sy tuismilieu beweeg, daar nie

gebruik gemaak word van anaforiese bindingskettings nie, maar wel van *antesedent-bindingskettings*. Die doel van 'n ondersoek na verwysing is om bepaalde vreemdhede/afwykings (van die standaardgrammatika) te identifiseer. Die implikasie van die dominante voorkoms van antesedentsbindingskettings word onder die afdeling oor koherensie breedvoeriger¹⁹ bespreek. Waarom die vrouenaam op hierdie wyse meer frekwent is as die mansnaam (m.a.w. waarom "Kaatje" minder aangespreek word met persoonlike voornaamwoorde), word ook in hierdie afdeling belig.

2.4.4.2 "Gas"

Die aanwending van verwysing in "Gas" is konvensioneel; die antesedent *Yvonne* word reeds aan die begin van die teks verskaf en die onderskeie persoonlike voornaamwoorde en besitlike voornaamwoorde verwys terug daarna. Die aanvanklike uitstel van die aanduiding wie die spreker is wat Yvonne probeer tereg wys ("Yvonne!"), het die funksie om die onvaste, onsekere aard van haar man, Frans te suggereer. Wanneer hy wel getipeer word as "mijn man", word hy deur die enkodeerder gekarakteriseer as 'n "miezerig, verschrompelde mannetje". Ten spyte van die indruk van dominansie wat Yvonne deur die verwysings-aanwending skep, word hierdie idee nie in die res van die teks gerealiseer nie en word sy die ondergeskikte party wat ten slotte steeds vir haar man moet kook.

2.4.4.3 "Sprookje"

Verwysing in "Sprookje" het die doel om vanaf die algemene na die spesifieke te beweeg en ook *vice versa*. Dit is in en deur verwysing wat die narratief, hoewel die antitese van die generiese sprokie, wel die universaliteitskenmerk van sprokies (Van Gorp, 1991:378) vergestalt.

"Sprookje" is anafories terugwerkend t.o.v. die anaforiese verwysing na die

¹⁹ Soos in Hoofstuk Een genoem, is die verdeling kohesie/koherensie ook meganisties omdat die dekodeerder nie in 'kompartemente' dekodeer nie. Die werkswyse van dié studie, nl. die onderskeid tussen 'n kohesiewe en koherente lees van 'n teks is dus 'n teoretiese onderskeid.

persoonsantesedente "Katherine", "Benjamin", en "Robert", maar anafories terugwerkend t.o.v. die anaforiese verwysing na "een man" en "een vrouw". 'n Kardinale aspek in die aanwending van verwysing in "Sprookje" is dat dit konteksgebonde is, iets wat hierdie studie verder nuanseer as *mikrokonteksgebonde*. In die teks word die volgende mikrokontekste aangetref:

- (i) Die ongespesifiseerde, universele verwysing na die ongelade "een man" en "een vrouw" op p. 177-178. In hierdie mikrokonteks word die antesedente "Katherine" ("Kathy"), "Benjamin" ("Ben"), en "Robert" ("Rob") aan die bod gestel. Van kontekstuele belang vir die verdere kontinuïteit van die teks "Sprookje", is dat "Kathy" bly leef: "het eerste kind, dat was blijven leven, was een meisje", maar dat beide "Ben" en "Rob" sterf - "... en ook dat kind stierf."
- (ii) In die tweede mikrokonteks binne die grense van die verhaal, word anafories eksplisiet terugverwys na die seun wat eerste sterf (hy word in hierdie konteks gespesifiseer as "Ben", maar dit is wel anafories terugwerkend aangesien daar met leë voornaamwoorde na hom verwys word, nl. "je", "hij", "jou"). Hierdie voornaamwoorde kan, tot gespesifiseer, beskou word as pseudo-onbepaalde voornaamwoorde. In hierdie mikrokonteks is daar 'n aanduiding dat daar ook oorskryding van grense tussen die mikrokontekste plaasvind deurdat "een man" van MK1 nou "mijn man" word. Deur middel van verwysing word bepaal dat die universaliteit van MK1, die sprokie-agtige grammatika hierby inbegrepe, dus ook waar is t.o.v. die gespesifiseerde "ik", "mij", "me", ens. Die "ik" wat in die narratief oorheers en daaraan 'n belydenis-aard verskaf, word in MK2 gespesifiseer as "Kristien" en "mijn man" (dus ook die onbepaalde "een man" van MK1) as "een Brit".
- (ii) In MK3 word eksplisiet bevestig wat reeds aan die hand van verwysing vermoed is, nl. dat al die persoonlike en besitlike voornaamwoorde, en ook die frase "een vrouw" herlei kan word na die antesedent "Kristien":
 "ik" = "vrouw met uitgerukte haren"

"ik" = "vrou met de doorkerfte borsten"

"ik" = "vrou in het zwart"

Soos in die geval van "Kerst", is dit nodig om te kan verklaar wat die relevansie is van die bepaalde aanwending van voornaamwoorde: dit is in en deur verwysing dat die verhaal, soos die titel (hoewel ironies) aandui, wel universele kenmerke bevat en dat dit beweeg vanaf die algemene na die spesifieke. Deur verwysing word 'n deursnit lewenswaarheid bewerkstellig, nl. dat die mens op aarde se lewe **nie** 'n sprokie is nie, maar 'n tragedie.

2.4.5 Deiksis

Een van die vernaamste redes waarom die totale isolering van 'n talige teks nie haalbaar is nie, is onder meer omdat die deiktiese sentrum dikwels nie binne die grense van die teks terug te vind is nie en daar gevolglik ekstratekstuele kennis nodig is alvorens die deiktiese verwysing in die denke van die dekodeerder kan realiseer.

Deiksis is volgens Renkema (1987:94) een van die eksplisiete verskynsels waarin die relasie tussen taal en situasie duidelik tot uiting kom. Deiksis, afgelei van die Griekse eweknie wat *toon* of *aanwys* beteken, verwys na elemente in 'n taal wat direk verwys na die taalgebruiksituasie. Deiktiese woorde is direk afhanklik van die spreker en sy/haar relatiewe posisie in ruimte en tyd. In die sfeer van die deiksis is die 'Sprachtheorie' van Bühler (1934) van belang. Hy onderskei twee velde in taal, nl. 'n *deiktiese veld* en 'n *simbole-veld*. Met *simbole-veld* word daar verwys na leksikon-items wat 'n min of meer konstante betekenis het. In die aanvangswoorde van "Sprookje", "*Er waren eens een man en een vrouw die een kind kregen dat leefde,*" kan "man", "vrou", en "kind" beskou word as leksikon-items met 'n min of meer konstante betekenis terwyl leksikon-items soos "eens", "een", ens. behoort tot die deiktiese veld aangesien die betekenislading daarvan hoofsaaklik bepaal word deur die perspektief van die dekodeerder.

Daar word vyf soorte deiksis aangetref, nl. persoons- (ook sosiale deiksis), plek-, tyd- en teksdeiksis (ook genoem diskoersdeiksis - sien Harweg (1968:167)). In die talige gegewe

word *deiksis* in die vorm van die volgende woordsoorte vergestalt: persoonlike en aanwysende voornaamwoorde, bywoorde van plek en tyd en ook aanduidings van tyd *perse*. Aangesien die aanwending van verwysing reeds in hierdie afdeling bespreek is, word dit nie hier, onder die benaming *deiksis* herhaal nie. Die relevansie van die inkorporering van *deiksis* in hierdie studie is om volledigheidshalwe aan te dui dat die bloot talige lees van 'n teks sonder ekstratekstuele kennis, nie moontlik is nie.

2.4.6 Polisemie

De Stadler (1989:61) meen dat een van die groot waarhede in die woordeskat van enige taal is dat daar veel meer betekenis is as die leksikale items wat hierdie betekenis moet oordra. Hy noem dat dit volg uit die verskeidenheid kognitiewe of konseptuele onderskeidings wat die mens moet maak ten opsigte van sy/haar kennis van die buitetalige werklikheid, maar ook veral die poreuse aard van die grense tussen verskillende prototipiese konsepte. Dit is juis as gevolg hiervan dat 'n woord verskillende polisemiese waardes kan hê. *Polisemie* kan in die lig hiervan beskou word as 'n krag in die kreatiewe aanwending van leksikon-items - d.w.s. die enkodeerder is bewus van die implikasies van die gebruik van polisemie.

Volgens Geeraerts (1986:7) is polisemie die eienskap van een woord wat meerdere betekenis kan hê. Dit moet egter onderskei word van *homonimie* waar twee woorde dieselfde klankvorm het, maar verskillende betekenis.

Wanneer 'n woord meer as een betekenis het, maar daardie betekenis vertoon 'n onderlinge *betekenisverband*, het die betrokke woord verskillende *polisemiese waardes*. In "Kerst" word die sg. grondbetekenis van die leksikon-item [seks] nooit genoem nie. Die grondbetekenis (ook genoem die primêre betekenis, dominante betekenis of oorspronklike betekenis) kan op verskillende maniere gedefinieer word. Dit is óf die oudste betekenisonderskeiding van die leksikale item, óf die gebruiklikste betekenisonderskeiding. De Stadler (1989:67) meen dat die grondwaarde intuïtief aangevoel word deur die moedertaalspreker. Hiervan is die enkodeerder van "Kerst" haar duidelik van bewus en

daarom word daar met ander polisemies-verwante leksikon-items 'n meer "aanvaarbare" verhaal oor Leopold se behoeftes geskryf. Reichling (1935) definieer die eenheid van 'n woordbetekenis op basis van die onderlinge samehang van die poliseme betekenisvariante. Die betekenisvariasies van 'n poliseme woord vertoon 'n sodanige inhoudelike samehang sodat dié herken kan word as differensiasies van een en dieselfde betekenis-eenheid.

Die aanwending van polisemies-verwante leksikon-items van die grondbetekenis ["seks"] kan kontekstueel verklaar word. 'n Gemene deler in hierdie bundel, is die sprokie-agtige storie-element daarin. 'n Konsep hierbinne is 'n element van onskuld, 'n kinderlikheid, 'n byna gewyde milieu (wat met die leksikon-item "kerst" bewerkstellig word en wat in die tekstuele grense van hierdie bundel versterk word met die slotverhaal "Sprookje"). Om hierdie rede word die ware seksuele aard van die verhaal verdoesel in terme van meer "gesofistikeerde"²⁰ poliseme. Wat hier gebeur, is die *metaforisering*²¹ van die grondbetekenis. Polisemie het 'n bepaalde denotatiewe en ook konnotatiewe verwantskap. Wat hier ook in gedagte gehou word, is dat die polisemiese waarde van 'n leksikon-item grootliks afhang van die

²⁰ Sien die afdeling oor eufemisme in Hoofstuk Drie.

²¹ Dit word algemeen aanvaar dat die metaforisering lei tot 'n verswakking van die betekenisverband, iets wat dus berekend blyk te wees in "Kerst" ten einde die onskuldige/sprokie-agtige/kinderlike element in die verhaal te skep en hiermee die ware seksuele aard van die verhaal te ondergrawe. Wat ook hieruit blyk is dat sinonimie 'n sterk ingegrepe konsep is in die sfeer van die polisemie.

tekstuele konteks waarin dit ingebed is; in ander kontekste sal sommige van hierdie leksikon-items nie polisemies verwant wees aan die grondbetekenis nie: "aanraakte", "heupen", "luier", "roze huid", "strelen", "zoenen", "nachthemd", "krulletjies", "schaamhaar", "betaste", "lippen", "poezen", "zindelijk", "zoentje", "pil", "sterilizeren", "fysieke", "incontinentie", "spelen", "borsten", "borst", "tepel", "buik", "amazone", "reed", "ritme", ens. Die doel van die polisemiese aanwending van leksikon-items wat meewerkend is t.o.v. die grondbetekenis, blyk duidelik: hierdeur word die verhaal/teks gelaai met sterk seksuele denotasie. Die inhoud van die verhaal se semantiese geladenheid kontrasteer dus met die semantiese inhoud van die titel. Hierdie verskynsel is ook aan te tref in "Sprookje". In hierdie verhaal is die polisemiese grondbetekenis *vrou*. *Vrou* word polisemies uitgebou met verskillende leksikale konstituente van hierdie leksikon-item. Polisemies-verwante leksikon-items wat in verband staan met hierdie grondbetekenis, sluit in: "buik", "kindje", "zwanger", "borsten", "mama", "rok", "melk", "voeden", "moeder", "zwangerschap", "baren", "zogen", "baarmoeder", "heupen". Die polisemiese samehang in hierdie teks t.o.v. die grondbetekenis word ook bewerkstellig met verwysing, nl. "mijn haar", "mijn borsten", "mijn dochter", ens. Die besittlike voornaamwoord "mijn" verwys terug na die antesedent "Kristien" (sien afdeling oor verwysing) en dit is op hierdie wyse waarop daar op polisemiese grondslag *kohesie* in die teks bewerkstellig word.

In "Gas" kan die polisemiese grondbetekenis beskou word as [verset] en daar word 'n groot korpus leksikon-items aangetref wat hiponieme van hierdie grondbetekenis is: "zwaai", "we iets moeten doen", "recht", "aankondiging", "ongeregeldheden", "betogers", "verdrijven", "bende", "geschreeuw", "getoeter", "vlaggen", "spandoeken", "rijkswachters", "kom op". Die neem van die "rode hamertje" is vir Yvonne 'n genuanseerde vorm van verset. Die konkrete betoging het, ten spyte daarvan dat dit ook nie suksesvol was nie (hulle word nie toegelaat om tot by die parlement te vorder nie), die doel om te kontrasteer met Yvonne se eie mislukte poging van verset. Sy lê die hamertjie by die gereedskap in die kombuis neer wat 'n aanduiding is dat sy die stryd teen haar bestaan in 'n groef, laat vaar.

Van belang t.o.v. polisemie is die titel van hierdie bundel kortverhale. In die titel, *Kerst en*

andere liefdesverhalen, is die leksikon-item "liefdesverhalen" die polisemiese grondbetekenis deurdat dit met die aaneenskakelende neweskikkende voegwoord *en* verbind word aan "Kerst". Die implikasie is dat die openingsverhaal "Kerst", maar ook die ander verhale in hierdie bundel, liefdesverhale is, iets wat nie die geval is nie. Die implikasie hiervan word bespreek in die hoofstuk oor *koherensie* (Hoofstuk Drie).

2.5 Leksikale betrekkinge

Alle *leksikale items* staan in een of ander betrekking met 'n ander item, vandaar die benaming *leksikale betrekking*. De Stadler (1989:65) meen dat deur die verskillende leksikale betrekkinge tussen leksikale items te ondersoek, 'n mens meer insig verkry in die semantiese waardes van daardie leksikon-items. Onder die konsep *leksikale betrekkinge* ressorteer (i) sinonimie, (ii) teenoorgesteldheid (waaronder antonimie, teenoorgesteldheid, komplementariteit en ruimtelike opposisie), (iii) hiponimie, (iv) deel-geheel-verhoudings, en (v) sintagmatiese leksikale betrekkinge (vgl. De Stadler, 1989:75-91).

2.5.1 Sinonimie

Wanneer leksikon-items min of meer dieselfde betekenis het, m.a.w. wanneer die semantiese velde van leksikon-items grotendeels ooreenstem, word daardie twee (of meer) leksikon-items as sinonieme beskou. Dit moet egter in gedagte gehou word dat daar nie absolute sinonieme bestaan nie (Yule, 1985:95). Dit is wenslik om van *betekenisgelykheid* te praat. *Sinonimie* is eerder die relasie tussen woorde t.o.v. 'n bepaalde betekenisaspek as tussen woorde as sodanig. *Toepassing* word kontekstueel bepaal - d.w.s. in sekere kontekste sal sekere sinonimies-verwante leksikon-items aangewend word en in ander kontekste sal die aanwending van sinonieme verskil (Geeraerts, 1985).

In die gekose tekste uit *Kerst en andere liefdesverhalen*, word sinonieme vir verskeie leksikon-items aangetref, dikwels met uiteenlopende konnotasies. Soos in die afdeling oor **polisemie** uiteengesit, kan leksikale items verskillende verwante betekenis hê. Hierdie verskynsel (polisemie), lei daartoe dat, omdat een leksikon-item meer as een polisemiese

waarde kan hê, dit ook meer as een sinoniem kan hê.

Dit is juis in die sinonimie waar die sg. ondergrawing van die leser se verwagtingshorison in die gekose verhaale uit Hemmerechts se bundel, plaasvind. Die titel van die verhaal "Kerst" stel met die proposisionele inhoud daarvan verskeie sinonimiese verwagtingshorisonne (wat in die teks realiseer) op, bv. "kerstboompje", "kerstmusiek", "kerstverligting", "A white Christmas", "kalkoenfilet", (eksoforiese gegewens nodig om die sinonimiese implikasies hiervan te bepaal), "versieren". In die teks is daar 'n doelbewuste opstel van skynbaar sinonimiese woordpare met die vooronderstelling dat die dekodeerder hierdie paradoksale opstelling van sinonieme wel sal snap. So word "plastiek kerstboom" gejuks taponeer (in die mikrokonteks waarin dit gebruik word) met die [suiwere/nie sintetiese/natuurlike] "dijen en rosse krulletjies" van Kaatje. Kontekstueel word die antonimiese aard hiervan omvergewerp. Die implikasie hiervan is dat die egte kerstboom wat Leopold via 'n hele avontuur in die Turkse buurt ("het Zuiden") vind, wel sinonimies (hoewel deur die leser ervaar as pseudo-sinonimies) is vir die "dijen en rosse krulletjies" van Kaatje. "Kerst"/"kerstfees" kry binne die grense van hierdie verhaal sinonimiese waarde met "cadeautjies", en ook ["seks"] (lg. leksikon-item is geïmpliseer d.m.v. die polisemiese aanwending van verwante leksikon-items).

"Gas" se ondergrawende aard is eweneens gesitueer in die sfeer van die sinonimie. Hier is die ondergrawing van 'n meer komplekse aard. *Gas* het in die narratief die sinonimiese waarde (vir Yvonne) van vryheid en van ontvlugting aangesien sy dit beskou as 'n meganisme waarmee sy haarself van kant kan maak ("Al kokend bezwijken"). Die ironie is dat *gas* in hierdie teks nie sinonimies is met vryheid (soos deur Yvonne ervaar nie), maar wel met aanpassing, met die vorm aanneem van die milieu waarin sy haar bevind. Vormaanname in hierdie narratief het die (ongelukkige) dimensie van die vrou wat haar moet skik tot die man. Yvonne laat vaar ten slotte die idee van verzet met die neêrlê van die hamer in die nabyheid van die kombuisgereedskap en kook steeds vir haar man.

In die slotverhaal van die bundel, "Sprookje", word die kontras wat daar tussen die verhaal en die titel bestaan, sinonimies vergestalt. Waar leksikon-items soos [gelukkig], [lewe],

[liefde], ens. polisemies die woordveld van "sprookje" vergestalt, word die korpus sinonieme wat daar in die verhaal aangetref word, verteenwoordigend van smart en dood. Onder hierdie sinonimiese leksikon-items ressorteer die volgende: "stierf", "(niet) leven", "gebloed", "zwart", "rouw", "gecremeert", "selfmoord", "wanhoop", "begrafnismaal", "dood", "koud", "gestorven", "ziekelyke", "verloren", "(dood) geboren", "besmet", "infertiliteit", "vernietiging", "hybris", "herfst", "(nooit) groei", "overreden", "lijkje", "kerkhof", "graven", "engeltje", "wiegedood", "begrafenisondernemer", "(niet) gereanimeerd", "mortuarium".

Wat blyk uit die aanwending van die gekose drie verhale (verhale wat tiperend is van die teksinisiële, teksmediale en teksfinale temas van die bundel), is dat daar d.m.v. sinoniem-aanwending telkens 'n ondergraving is van die verwagting wat met die leksikon-item van die titel se proposisionele inhoud daargestel word. Beide die denotatiewe en konnotatiewe betekenis van die leksikon-item word omvergewerp. "Sprookje" kan gelees word as 'n universele verhaal wat gaan oor die pyn van afskeid. Dit is deurspek van twyfel, wanhoop; kwellinge om die onbeantwoorde vraag oor skuld te beantwoord. Die verhaal neem dimensies aan van die *klassiekmitiese menslike hubris* (d.i. hoe die uitdaging van die gode deur die held lei tot die toorn van die gode). Dit is inderdaad waaroor hierdie verhaal gaan, dat die outeur, dus die enkodeerder van die talige gegewe, die gegewens oor die dood van haar kinders verwerk en giet in die vorm van 'n aweregse sprokie. Die nege ander verhale in hierdie bundel word eweneens gekenmerk deur pyn. Dit gaan oor hoe mense weerloos teenoor mekaar staan.

2.5.2 Teenoorgesteldheid

Die gedagte van paradigmatische opposisie in die leksikon is lank reeds gevestig in die studie van die semantiek. Trier (1931) is van mening dat met elke woord wat die moedertaalspreker gebruik, dit die teenoorgestelde oproep in die bewussyn van die spreker en die hoorder. Die term wat vir teenoorgesteldheid gebruik word, is *antonimie*. De Stadler (1989:80) toon aan dat daar verskillende soorte antonimie bestaan, maar dat die verskillende soorte 'n *digotomie* in gemeen het. *Digotomie* verwys na die geneigdheid van

leksikon-items om jukstaponerend van aard te wees. Teenoorgesteldheid weerspieël die geneigdheid tot kontras. Dit volg dat die aanwending van teenoorgesteldheid in 'n bundel verhale waar die stel van binêre opposisies van kardinale belang is deurdat bepaalde verwagtingshorisonne telkens ondergrawe word, wel 'n beduidende rol sal speel en daarom is dit sinvol om die teenoorgesteldheid wat daar in die gekose verhale bestaan, nader te beskou.

2.5.3 Antonimie

Die eerste verdeling tussen verskillende teenoorgesteldes word gemaak op grond van die *beginsel van gradeerbaarheid* (De Stadler, 1989:82). Antonimie dui op teenoorgesteldes wat gradeerbaar is, gewoonlik adjektiewe. Dit volg dat antoniempare grammatikale eienskappe sal vertoon wat daarmee verband hou, dikwels t.o.v. die trappe van vergelyking. Lyons (1977:273) wys daarop dat die gebruik van 'n gradeerbare antoniem altyd gradering inhou, as dit nie eksplisiet is nie, dan wel implisiet.

Die basisstruktureringsbeginsel van "Kerst" is dat dit op grond van binêre opposies gestruktureer is. Die teenoorgestelde aard/binêr-opposisionele aard van "Kerst" hang saam met die mikrokontekste van die verhaal, soos elders uiteengesit in hierdie studie. Dit word 'n kontras tussen die sintetiese aard van kersfees (vergestalt in die "witte", "plasic", "gemonteerde" kersboom wat Leopold eers koop) en die natuurlike aard van Kaatje; "roze", "rosse", "lieve", ens. Dit word ook 'n opposisie van ruimtes, nl. die ruimte van buite (negatief) vs. die ruimte van Leopold en Kaatje se woning (positief). Daar is altyd 'n negatiewe en 'n positiewe pool in antonieme te bespeur. Dit word letterlik vergestalt in die benaming "het Zuide" waarheen Leopold gaan op soek na 'n kersboom vir Kaatje. Die binêre opposisie word voorts in 'n ander dimensie geplaas met die twee adjektiewe "Belgische" en "Turkse". Soos wat die ruimte van Leopold (Belgies) telkens as positief ervaar word, word die ruimte van die "Zuide" telkens as negatief ervaar (hoewel daar aan die slot van die verhaal 'n ander insig is).

Nie net is dit mikro-ruimtes wat in hierdie verhaal binêr teenoor mekaar gestel word nie,

maar ook makro-ruimtes, 'n aspek wat in die hoofstuk oor *koherensie* breedvoeriger bespreek sal word.

"Kerst" word gekenmerk deur 'n digotomiese aard. Daar is, d.m.v. die adjektiefaanwending, 'n afspel van ruimtes en konsepte oor kersfees. Tog is dit in vele opsigte 'n neutrale talige gegewe wat in en deur die taal bewerkstellig word. Ten spyte daarvan dat Leopold homself hiërargies op 'n hoër vlak plaas met die adjektief "sterker", speel hierdie opposisie met die geïmpliseerde [swakker] nie 'n beduidende rol nie, aangesien die tradisioneel seksuele opposisie van man [bo] en vrou [onder] (parallel gesien met sterk en swak, op 'n hiërargiese struktuur) in die slot van die verhaal letterlik omgekeer word tydens die kopulasie-toneel waar die vrou [bo] en die man, seksueel beskou, [onder] is.

Die strukturering van "Gas" volg dieselfde binêr-opposisionele patroon as "Kerst". Aan die een kant word die dekodeerder gekonfronteer met die uitdagende Yvonne: sy neem die "rode hamertje" op as teken van verzet teen die vertraging op die stasie, sy vereenselwig haar met die betogers wat na die parlement opruk, voel geïrriteerd wanneer hulle dit nie verby die "rijkswachters te paard" waag nie; visualiseer hoe sy 'n bom na die parlement sal slinger. In kontras hiermee word Yvonne, veel later, wanneer sy in haar en Frans se woning met die artefakte van hul gegroefde bestaan gekonfronteer word, passief - iets wat verbeeld word met die (kontekstueel)-antonimiese paar "hamertje" en [kom-buis]"gereedschap". Hierdie twee soortname is die hoof-antonimiese paar in hierdie verhaal aangesien albei deur die konteks verskeie betekenis-dimensies toegedig word. "Hamertje" verbeeld verzet en "gereedschap" verbeeld Yvonne se rol as [ondergeskikte], ongelukkig getroude, vrou.

In teenstelling met die pertinent binêr-opposisionele aard van "Kerst" is daar 'n direkte binêre opposisie in "Sprookje". Die korpus ingebedde adjektiewe wat daar in die proposisionele inhoud van "Sprookje" aangetref word, word telkens gejuks taponeer met die groot korpus sinonieme wat in die teks aangetref word wat die dood verbeeld. Die titel van hierdie verhaal kan beskou word as 'n *makro-antoniem* en die korpus sinonieme wat die

dood uitbeeld (in die teks self) as *versamelings-antoniem* van die positiewe waardes wat daar in die leksikon-item "sprookje" opgesluit is. Die kern-antonimiese waarde van hierdie verhaal kan, gerekonstrueer, beskou word as [geluk] vs. [ongeluk].

2.5.4 Komplementariteit

Die opvallende verskil tussen antonimie en komplementariteit is dat komplementêre leksikon-items nie gradeerbaar is nie. De Stadler (1989:84) noem dat indien die een term van die komplementêre paar gestel word, die ander ontken word. Hierdie logika vloei voort uit die feit dat twee ongradeerbare teenoorgesteldes die gespreksuniversum op daardie punt in twee komplementêre deelversamelings verdeel. Die lede van een klas word dus die nie-lede van 'n ander klas leksikon-items. Die vernaamste komplementêre leksikon-items wat in hierdie bundel aangetref word, word reeds in die titel geaktiveer. Met *liefdesverhale* word die antonimiese teenpool daarvan, nl. [*haat*]verhale of [*hartseer*]verhale dus ontken, maar die ironie is dat die verhale wat binne die tekstuele grense van hierdie bundel aangetref word, juis handel oor dié aspekte wat deur die komplementêre beginsel skynbaar ontken word. So word die vernaamste struktureringsbeginsel van hierdie bundel, nl. die omverwerping van die dekodeerder se verwagtings, bewerkstellig. In die komplekse geheel van relasies wat daar in hierdie bundel aangetref word (man-vrou, vader-dogter, broer-suster, kind-kind), word die personasies met die brokstukke (die titel van een van die kortverhale) van hul verlede en hede gekonfronteer, maar ook met ander personasies en word die verhoudings beskou as 'n loutering. Globaal beskou is dit 'n negatiewe semantiese lading wat in hierdie bundel oorheers.

2.5.5 Ruimtelike opposisie

Naas die ander twee soorte teenoorgesteldhede wat reeds aan die orde gestel is, is daar, aldus Lyons (1977:281), 'n derde soort, nl. *ruimtelike opposisie*. In dié verband sê hy:

"Directional opposition cannot be discussed satisfactorily except within a more general framework which analyses location as being in a certain state and motion as some kind of change of state."

Ruimtelike opposisie speel 'n vernamese rol in Hemmerechts se bundel, veral in die gekose

verhale. Daar is eerstens die konkrete ruimtelike opposisie van die verskillende nasionaliteite, nl. Belgies en Turks, wat in die teks vergestalt as "Zuid" vs. ["Noord"]. 'n Verdere ruimtelike opposisie word gevind in die beskrywing van die fisieke ruimte van die hoofkarakters se huis en die vreemde ruimte wat hy betree. Tweedens is daar in hierdie verhaal die metaforiese ruimte van man en vrou, van [bo] en [onder] (antonimies vergestalt as "sterker" vs. [zwakker]). Hierdie metaforiese ruimte van die vrou se ondergeskikte posisie om vir die man te sorg, is (hoewel minder eksplisiet van aard) ook 'n vername ruimtelike opposisie wat in "Gas" beredeneer word. Van belang is dat ook hierdie, tradisionele/gestereotipeerde beskouing van ruimtelike opposisie ondergrawe word, wat die "debunking"-karakteristiek van die verhaal en ook die bundel as geheel versterk. Hierdie studie gaan van die standpunt uit dat "Kerst" die sleutelverhaal tot die ontsluiting van hierdie bundel kortverhale is. Die kodes van ruimtelike opposisies en die posisie van veral die vrou vs. die man, is sirkulerende temas in die ander tekste binne die groter grense van die bundel.

Die metaforiese ruimtes van [lewe] en [dood] is die vernaamste ruimtelike opposisie in die slotverhaal, "Sprookje". Ook hier word die ruimte van man en vrou teenoor mekaar gestel, die vrou in haar moederlike hoedanigheid van kinders baar en soog en die man as die agtergrondfiguur. Daar word in bespreking oor die *informatiwiteit van taalaanwending* in die bundel op hierdie aspek gefokus.

2.5.6 Hiponimie

Naas die verhoudings van opposisie en kontras in die leksikon, is daar 'n ander ordeningsbeginsel, nl. die verhouding tussen 'n algemene leksikale item wat ander leksikale items insluit. So is die leksikon-items "stierf", "begrafenis", "mortuarium", "cremeert", ens. wat in "Sprookje" aangetref word, hiponieme van een superkoördinaat, [dood] of [smart]. Die leksikon-items wat in hierdie verhaal die semantiese waardes van die superkoördinaat uitdruk, brei op ko-hiponimiese wyse die globale semantiese aard van die teks uit.

In "Kerst" word die denotata van ko-hiponieme gebruik om die milieu van kersfees te realiseer, maar die konnotata van hierdie ko-hiponieme het die funksie om die dekodeerder se verwagtingshorison te aktiveer dat alles met die blote gebruik van die denotatiewe waarde van hierdie hiponieme nie pluis is nie. Wat opval is dat "cadeau" in hierdie teks as sinonimies met *seks* (die seksuele) beskou word: vir sy moeite om die kerstboom te vind en (indirek) om na Kaatje om te sien, kry hy (Leopold) seksuele bevrediging. *Kersfees* as superordinaat het hier onder meer die ko-hiponiem [seks] wat, denotatief beskou, 'n vreemdheid is omdat dié twee leksikon-items denotatief, maar ook konnotatief strydig is omdat die een verhewe (op 'n geestelike vlak) is en die ander burlesk en menslik is. Hierdie paradoksale aard bou die binêre-opposisionele aard van hierdie verhaal, maar ook die bundel as geheel beskou, uit. Dit word 'n leksikologiese struktureringsprinsipe in hierdie bundel om telkens, d.m.v. strydige sinonimie, 'n bepaalde leksikon-item as hiponiem van 'n superordinaat te stel. Dit is dikwels in die titel van die verhaal waar hierdie teenstrydigheid aanwesig is. Hier verwys ek na "Sprookje", "Kerst", "Gas" wat homonimies dubbelsinnig van aard is, maar deur die teks tog eenduidige betekenis toegedig word; "Vogels" waar dit juis nie gaan oor die vryheid van voëls nie, maar die ingeperktheid van die mens.

2.6 Sintaktiese eenheid

2.6.1 Sintaksis en semantiek

Die doel van hierdie gedeelte van die studie is om die verhouding tussen die sintaktiese en semantiese struktuur van die sin en verskillende sinsdele of konstituente te ondersoek. Die wesenlike onderskeid tussen *sin* en *uiting* is dat eersgenoemde 'n sintaktiese begrip is wat verwys na 'n teoretiese konstruk (semioties beskou) wat 'n abstraksie verteenwoordig. Dit kan gedefinieer word as 'n eenheid van taal wat gekenmerk word deur 'n bepaalde sintaktiese struktuur. Struktuur in hierdie konteks verwys na (i) hiërargie, (ii) volgorde, (iii) konstituensie (De Stadler, 1989:119). Hierteenoor is die begrip *uiting* in die eerste instansie 'n pragmatiese begrip: dit is 'n eenheid van taalgebruik, m.a.w. 'n eenheid wat binne 'n bepaalde konteks funksioneer. Volgens De Stadler (1989:120) is dit dan nie

abstrakte vorme van taalgebruik nie, maar waarneembare vorme. Hierdie afdeling van die studie fokus op sintaksis en die aanwending van verskeie sintaktiese aspekte om kohesie te bewerkstellig. Omdat die betekenis van die sin nie maklik losgemaak word van die utingsbetekenis nie, word 'n skeiding tussen suiwer semantiese sinsbetekenis en die pragmatiese utingsbetekenis nie in hierdie studie absoluut gehandhaaf nie. Dit is verder ook uit die aard van die saak nie sinvol om alle sinstrukture in die gekose tekste te bespreek nie, so 'n fokus sal ook grootliks waardeloos wees aangesien dit 'n terugkrabbeling is na die deskriptiewe outonomistiese benaderings, iets wat die diskoerslinguistiek poog om te vermy en in die plek daarvan 'n oorkoepelende dissipline daar te stel. Omdat die diskoerslinguistiek poog om die *funksionaliteit* van grammatika-aanwending te ondersoek, word hier gefokus op die *betekenisvolle* sintaktiese aanwending wat medebetekenisgenerend is.

2.6.2 Ellips

Ellips werk anafories (Malmkjaer (ed.), 1991:463) deurdat 'n bepaalde leksikon-item uitgelaat word. *Substitusie* of *vervanging* kan hierby ingesluit word. Vervanging of substitusie word deur Halliday & Hasan (1976:88) beskryf as 'n proses wat binne die tekstuele grense van die teks plaasvind en waardeur een leksikon-item deur 'n ander vervang word. Ellips, meen Halliday en Hasan (1976:88), is dieselfde soort bindingsmiddel as vervanging. By vervanging word 'n element of elemente deur 'n ander element vervang terwyl die element in die geval van ellips bloot weggelaat word, maar wel kontekstueel terug te vind is. Die aanwending van sinonimie kan dus beskou word as 'n konkrete vorm van vervanging.

'n Vername kenmerk van sprokies (lees eenvoudige verhale), is die "almost staccato rhythm of sentence strukture" (Feasley, 1985:125). 'n Kenmerk in die werk van die enkodeerder Kristien Hemmerechts, is die groot korpus ellipse in haar werk. Hierdie kenmerk gee aan haar werk 'n snel bewegende karakteristiek. Ellips hoort in 'n pragmatiese sfeer, aangesien dit gaan oor 'n beginsel van wedersydse samewerking tussen die dekodeerder en enkodeerder. Die enkodeerder moet die tekstuele gegewe op só 'n wyse struktureer dat die

geëllipteerde element sinvol en korrek agtergehaal kan word elders uit die teks.

Die gebruik van ellips word gemanipuleer aangesien daar geen ellipse voorkom in teksdele waar duidelik geënkodeer word nie. Die aanwending van ellips is frekwent waar die narratief sneller voortbeweeg, bv. in die reisbeskrywing van Leopold, en ook in die dialoogaanwending, bv. [De boompjes kost]"hondervijfentwintig frank", "[Ik ben]"absoluut zeker", [Ik wil een]"kusje", [Ik ben]"honger", [Jij bent een]"gekke boom", [Mij borsten is]"voor Kaatje", "Kaatje"[wil haar tepels likken], "Ja, Kaatje is flink, [Kaatje is]"flink en mooi", [Kaatje is]"vooral mooi".

In die meer mobiele (lees snel-bewegende) mikrokontekste in "Kerst" word ellipse aangetref wat meehelp om die tempo (en spanning) te handhaaf: [Hij hoor]"stappen achter hem!", [Hij moeten]"volhouden!", [Ik ben]"gered", [Ik ben]"thuis". Omdat die enkodeerder en die dekodeerder in 'n beginsel van samewerking (sien *koherensie*) betrokke is, kan die geëllipteerde teksgedeeltes deur die dekodeerder van die teks agtergehaal word. Ellips het in "Kerst" die funksie om die soort register wat deur Kaatje gepraat word, taalkundig uit te beeld. Deur middel van ellips kry die dialoog-aanwending hier 'n informatiewe dimensie. Omdat die gebruikswyse veral sosiologies gefundeerd is, word dit in 'n latere afdeling, die *informatiwiteitsvoorwaarde* van *koherensie* bespreek.

Die relevansie daarvan dat daar 'n besonder klein korpus ellipse in "Gas" aangetref word, kan kontekstueel verklaar word. Ellips het die funksie om die spoed van dekodering te versnel, dit laat dié gegewens wat deur die dekodeerder self (spontaan) agterhaal kan word, weg. In "Gas" word die narratief in volsinne vertel. Implisiet het dit die *ko*-semantiese funksie om die langsame verval van Yvonne in 'n meedoënlose vorm van bestaan, te verbeeld.

"Sprookje" is 'n teks wat 'n meer geëllipteerde aard het, met die doel om die gefragmenteerde aard van 'n moeder se herinneringe aan haar gestorwe seuns te verbeeld. Ellips in hierdie verhaal laat soms die vermoede ontstaan dat taal, as karteringsmeganisme, in sommige gevalle nie vertrou word nie, of as onvoldoende om die werklikheid te

representeer, geag word. Hiermee word aangesluit by die postmodernistiese idee van taaltwyfel²². Hier word enkele van die ellipse wat hierdie teks deurspek, weergegee: [Mannen] "die in dat lijf wilden zijn..."; [Dat is] "mijn man."; [We] "voelen alleen."; [Daar]"blijf nog het probleem: hoe?"; [Ik heb]"altijd die behoefte om in bed te ga liggen..."; "Woorden" [zijn onvoldoende]; [de dag is]"zwart."; "[Ik] voel me erg trots", [ik] "denk..."; "Dat wist ik, natuurlijk, maar dat was vroeger, [dat was] "lang gelede." [Dit is mij]"hybris."; [Sy gelooft in]"hun onverschilligheid."; [Sy gelooft in hun] "wreedheid."; [Sy gelooft in hun] "wispelturigheid."; [De oorsaak waren] "wiegiedood."

2.6.3 Konstituensie

Die sinne waaruit 'n teks en uiteindelik 'n bepaalde diskoers opgebou is, bestaan in die eerste plek uit leksikon-items, elk met 'n eie betekenis. Elke leksikon-item waaruit 'n sin opgebou is, behoort tot 'n bepaalde kategorie. Die gronde waarop die verskeie leksikon-items van mekaar onderskei kan word, is van só 'n basiese aard dat dit nie hier aangestip word nie. Die onderskeid tussen bepaalde leksikon-items wat tot dusver in hierdie studie gemaak is (bv. adjektiewe, voornaamwoorde, saakname, ens.), word beskou as vanselfsprekend in die dekodeeringsproses. 'n Verdere kernvraag is naamlik wat die semantiese *relasie* tussen die leksikon-items onderling is en of al die items gelyke status het. Dit gaan in dié verband oor die vervangingsmoontlikhede van leksikon-items, dus die *paradigmatiese gronde* van daardie items. Die "man" en "vrou" van die sin waarmee "Sprookje" open, "Er waren eens een man en een vrouw die een kind kregen dat leefde", kan nie vervang word deur 'n item wat semanties [-lewend of +dierlik] is nie, dit moet, uit die aard van die semantiese relasie [+lewend en +menslik] wees. Lede van dieselfde sintaktiese kategorie kan mekaar nie sonder meer vervang nie. Lede wat egter dieselfde subkategoriseringskenmerke of seleksiebeperkings deel, is met mekaar vervangbaar.

²² Dit is nie die primêre doel van hierdie studie om Kristien Hemmerechts se werk te bespreek i.t.v. die postmodernisme nie. Die postmodernistiese karakteristieke word egter bygehaal waar dit groter insig verskaf in die talige dekodering van die teks.

2.6.4 Semantiese rolle

'n Aspek wat in verband gebring kan word met die storiegrammatika wat elders in hierdie hoofstuk aan die bod gekom het, is sg. *semantiese rolle*, hiervolgens beskik 'n sin oor 'n bepaalde proposisionele inhoud. As die sin as uiting funksioneer, verwoord dit 'n proposisie wat met 'n bepaalde modaliteit geassosieer word. Laasgenoemde word verbind deur die illokatiewe²³ krag van die uiting, iets wat in die kader van die pragmatiek tuishoort. Die proposisionele inhoud word verwoord deur die werkwoord of predikaat. Alvorens die aard van die proposisionele inhoud verstaan kan word, is dit nodig om te begryp wat die verhoudings is tussen die predikaat en sy argumente. So kan die ondersoeker meer insig verkry in die semantiese struktuur van die sin. Dit is egter nie voldoende om streng strukturalisties te werk te gaan nie: 'n blote beskrywing van die verhoudings onderwerp/werkwoord, voorwerp/werkwoord, onderwerp/voorwerp, werkwoord/plekbepaling, werkwoord/indirekte voorwerp, is nie voldoende om die semantiese verhouding in die sin te beskryf nie.

Binne 'n sin is daar 'n bepaalde semantiese rolverdeling wat nie altyd verband hou met die sintaktiese rolverdeling van onderwerp, voorwerp ens. nie. Fillmore (1968a, 1968b, 1969, 1972, 1977a, 1977b) is een van die vernaamste skrywers oor hierdie verhouding. Soos in die bespreking van die storiegrammatika, is dit ook t.o.v. die aanwending van semantiese rolle nodig om te bepaal wat die relevansie van die uiteensit van die verskillende semantiese rolle is. Wat hier selfs belangriker as dít is, is *wat* die verhouding is tussen die geïdentifiseerde semantiese rolle en die buitetalige werklikheid.

2.6.5 Rolgrammatika

Die onderskeiding van 'n sg. rolgrammatika is nodig aangesien die blote beskrywing van die sintaktiese struktuur van die sin (dus die sintakties-funksionele struktuur) ontoereikend

²³ Met illokatiewe krag word bedoel hoe taalhandelinge verskillende vorme kan aaneem. So kan 'n bevel bv. nie die vorm van 'n bevel aanneem nie, maar wel die vorm van 'n vraag, bv. "Kan jy die sout bykom?" as versoek om die sout aan te gee.

is vir 'n verklaring van die semantiese verhoudings in die sin. 'n Kenmerk van enige teorie van semantiese rolle, is die *rolraamwerk*. Vervolgens word daar op enkele van die vernaamste rolle binne hierdie raamwerk gefokus.

2.6.5.1 Agent/Doener, Pasiënt en Instrument

Fillmore (1968:24) stel dat die agent/doener "the case of the typically animated perceived instigator of the action perceived by the verb," is. Hieruit kan afgelei word dat die agent of doener die onderwerpsnaamwoordstuk kan wees en dat dit verwys na entiteite wat (i) handeling uitvoer as wilswaard, (ii) 'n invloed uitoefen op 'n ander objek en daardie objek dus beïnvloed, (iii) dit beskik oor 'n eie kragbron, maar ten spyte van hierdie eienskap, is dit nie 'n vaste voorwaarde dat die doener die eienskap [+lewend] moet hê nie.

'n Kenmerk van "Kerst" is dat daar 'n jukstaponering en later 'n invertering is van die *doener* vs. die *pasiënt* wat binne die konteks waarin die verhaal gesitueer word, relevansie verkry. Fillmore (1968:25) definieer hierdie semantiese rol as:

"...the semantically most neutral case, the case of anything representable by a noun whose role in the action or state identified by the verb is identified by the semantic interpretation of the verb itself; conceivably the concept should be limited to things which are affected by the action or state identified by the verb."

In 'n groot persentasie van die sinne waaruit hierdie kortverhaal opgebou is, is die doener, dus die entiteit wat handeling volgens wilswaard uitvoer en 'n krag uitoefen oor die objekte waarmee hy in kontak kom, Leopold. Dit is Leopold wat inkopies doen, Leopold wat Kaatje na die "w.c." stuur, Leopold wat na die Turkse buurt gaan op soek na 'n kersboom, Leopold wat help om die boom in die binneplein af te kap, Leopold wat die boom na die tremhalte dra. Indirek is daar ook implisiete handeling waarin Leopold as doener figureer, veral Leopold se beheersing van Kaatje en hoe hy aan haar opdragte gee. Hierteenoor figureer Kaatje, tot voor die slotparagraaf, as pasiënt, hier letterlik semanties vergestalt in die leksikon-items waarmee sy beskryf word. Kaatje word in tipiese pasiëntagtige leksikon-items uitgebeeld: "in elkaar gekropen" [-eie wilskrag], "duwde haar de w.c. in [-eie wilskrag], "als een lappenpop" [-eie wilskrag]. Hierdie pasiëntagtige optrede word net in

die mikrokonteks aangetref waar Leopold van die supermark by die huis aankom. In die mikrokonteks wat volg wanneer hy van die Turkse buurt af terugkeer, is daar hoegenaamd geen leksikon-items aan te tref waarmee Kaatje semanties as 'n pasiënt gekarakteriseer word nie. In hierdie mikrokonteks (p. 21 tot 24) is daar 'n skielike jukstaponering van twee doeners of agente aangesien Kaatje nou die eienskap van [+ wilskrag] verkry: "ze duwde hem weg", "Kaatje was past geweest" (as assertiewe uitspraak), "als een trotse Amazone besteeg ze hem". Kontekstueel gaan dit hier oor die seksuele passiwiteit van die vrou versus die seksuele aktiwiteit van die man wat geïnverteer word. Hier word Leopold, wat tot dusver in die teks getipeer is as die doener, die aktiewe eksponent wat invloed en beheer uitoefen oor sy pasiënt, Kaatje, die pasiënt. Die verhaal word 'n genuanseerde kommentaar op die sg. *battle of the sexes*.

In "Gas" vind daar byna presies dieselfde invertering van rolle plaas, maar in hierdie teks verskil die *rigting*. Aanvanklik is die aktiewe party Yvonne. Sy verset haar teen die oponthoud op die trein, sy neem die "rode hamertje" teen Frans, haar man se wil, sy weier om dit terug te gee t.s.v. haar seun wat haar byna daartoe dwing. Aanvanklik is Yvonne die aktiewe doener, maar in die laaste mikrokonteks van hierdie verhaal, word sy weer eens die pasiënt wanneer sy haar aktiewe rol letterlik neerlê met die hamertjie en insiklik t.o.v. haar man begin kook en selfs die stereotipe van die vrou vervul deur al kokende te staan en sing.

Die verhouding doener/agent en pasiënt het ook in die verhaal "Sprookje" te make met die verhouding man versus vrou, maar ook die verhouding van moeder/kind. Hoewel die verhaal begin met die woorde "Er waren eens een man en een vrouw die een kind kregen dat leefde", en dus hierdeur die man en vrou as doeners/agente beskou (d.m.v. die aaneenskakelende neweskikkende voegwoord *en*), kom dit in die verloop van die verhaal aan die lig dat dit in werklikheid die vrou is wat hier die aktiewe rol van doener/agent vervul aangesien daar in hierdie teks die vrou se smart en pyn van swangerskap, geboorte skenk en die afskeid van die kind weergegee word, terwyl die man heeltemal op die agtergrond geskuif word en aan die slot van die verhaal heeltemal tot 'n passiewe entiteit gereduseer word wanneer dit die vrou is wat van hom weggaan - "ik een flat in de stad heb

gehuurd" [+aktief, +assertief]. Ook op meer genuanseerde wyse is hier die aanduiding van die vrou se prioritêre rol in die grootmaak van kinders: sy behartig die voeding, sy gaan alleen na die verassing ná die tweede seun se dood, ens.

Dit is ook in die sfeer van die semantiese rolle waar die ondergrawende karakteristiek van hierdie bundel kortverhale aan die bod gestel word, veral in die verhaal "Sprookje". Die dood word in hierdie verhaal die instrument, iets wat Fillmore (1968:24) bestempel as "the case of the inanimate force or object causally involved in the action or state identified by the verb". Die vernaamste instrument wat in hierdie verhaal aangetref word, is die invloed wat die dood het op die invloed van die aktante, die dood word (in terme van die aktansiële model) hier iets soos 'n teenspeler wat uiteindelik lei tot die vervreemding van die man en vrou en die verbrekking van die sprokie-agtige idee van die huwelik. *Dood* as instrument word die ondergrawende entiteit van die skynbaar oorkoepelende liefdestema van hierdie bundel.

Ten slotte moet die vraag na die doel van 'n ondersoek na die semantiese rolle beantwoord word. Die rolstruktuur gaan veral oor die semantiese struktuur van die sin. Dit gaan ook oor die sintagmatiese verbande - dit is die tipes semantiese relasies wat daar bestaan tussen sintaktiese elemente en die konteks. Die vernaamste doel van die kartering van die semantiese rolle, was om aan te dui dat die semantiese rolle die semantiese en sinstruktuur by mekaar uitbring.

2.7 Tematiese struktuur

Die tematiese betekenis van die sin word vasgelê in 'n bepaalde tematiese struktuur. Die verdeling van die tema van 'n sin en predikaat (dit wat oor die tema gesê word, ook bekend as *rema* of *fokus*), word dikwels in verband gebring met die verdeling tussen onderwerpsnaamwoordstuk en werkwoordstuk, die twee hoofkonstituenten van die sin: die onderwerp in 'n onafhanklike stelsin met neutrale sinsklem is die konstituent wat by voorkeur optree as die *tema* van die betrokke sin.

Tematiese struktuur moet nie net binne die raamwerk van die sin beskou word nie, maar ook in groter eenhede soos die paragraaf. De Stadler (1989:209) meen dat die kohesie van 'n teks/diskoers o.m. geleë is daarin dat dit oor 'n tema handel. In die gedeelte wat volg, word *tema* gebruik vir eenhede groter as die sin en *topiek* vir die tema van 'n sin.

2.7.1 Grammatiese onderwerp, logiese onderwerp en tematiese onderwerp

Die logiese onderwerp is gewoonlik die agent of doener van die die sin. Dit volg uit die aanname dat in natuurlike taal daar dikwels 'n beskrywing gegee word van 'n dinamiese proses. In "Kerst" is die logiese onderwerp (*doener of agent*) die aktant Leopold aangesien dit hierdie sintaktiese gegewe is wat in die verhaal self 'n dinamiese rol vervul. Die tematiese onderwerp van die verhaal is dus die posisie wat Leopold in hierdie teks inneem. Aan die slot van die verhaal vind daar 'n inversie van die tema plaas wanneer Leopold gedurende sy en Kaatje se sekssessie nie meer die leidende aktant (d.w.s. die aktiewe aktant) is nie, maar Kaatje hier, paradoksaal beskou, die leiding oorneem. Tematies word grense ook oortree: die leksikale grense van die kortverhaal "Kerst" word oortree deur die sg. *feministiese diskoers* wat die idee dat die ontleding van 'n teks in isolasie nie haalbaar is nie, versterk.

In "Sprookje" is die grammatiese onderwerp die "ik" wat deurlopend in die teks aan die woord is. Deur middel van die neweskikkende verband wat met die "en" in "Er waren eens een man en een vrouw die een kind kregen dat leefde", word die man en vrou op 'n gelyke vlak beskou. Wat egter aan die lig kom, is dat hierdie verhaal die vrou se pyn met die baar en soog van die kinders verwoord en dat die man, wat (ironies) reeds met die aanvang van die verhaal as *mede-ouer* gekarakteriseer word, heeltemal op die agtergrond geskuif word (narratologies gekonkretiseer in die vorm van die vrou "Kristien" wat op haar eie gaan woon). Hoewel die "ik" in hierdie verhaal lyk asof dit, omdat dit die prominente grammatiese onderwerp in die teks is, ook die tematiese onderwerp is, is dit hier nie die geval nie. Die tematiese onderwerp in hierdie verhaal is eerder die *aard van die menslike bestaan* i.t.v. hoe dit deur die grammatiese onderwerp in hierdie teks ervaar word.

2.7.2 Tematiese struktuur as kontekstuele verskynsel

Sinne in 'n kortverhaal/-bundel funksioneer nie in isolasie nie, maar in 'n breër konteks of eenheid. Daar moet, soos reeds aangedui, onderskei word tussen die *diskoerstema* en die *sinstema* of *topiek*. Die *diskoerstema* is 'n begrip van 'n totaal ander aard as die *topiek* van die sin. Die *topiek* van die sin is 'n konstituent wat binne die sintakties-semantiese kenmerke op grond van die sintakties-semantiese kenmerke van die konstituente self, maar ook op grond van die sintakties-semantiese verhoudings tussen daardie konstituente en die res van die sin, bewerkstellig word. Die tema van die sg. diskoers is nie altyd afleibaar uit 'n enkele konstituent nie, dit is (gewoonlik) 'n entiteit wat afgelei moet word uit die teks as 'n eenheid. Dit is inderdaad so dat die *topieke* van die sinne waaruit die teks/diskoers bestaan, meedoen aan die tematiese kohesie van die teks. Givón (1983:8-9) meen dat dié vorm van kohesie d.m.v. tematiese kontinuïteit geskied. Givón (1983:8-9) beweer dat daar 'n sg. kontinuïteitsmerker of leitmotief bestaan wat leiding kan verskaf in hoe kohesie op hierdie wyse bewerkstellig kan word. Tematiese kontinuïteit is dus een van die veranderlikes wat die eenheid/binding/kohesie in die teks verseker. Verskeie aspekte word in ag geneem om die tematiese kohesie te kan identifiseer: (i) gedeelde kennis van spreker en hoorder, (ii) die teks- of diskoersbindende elemente, en (iii) die somtotaal van die *topieke* van elke sin en die verband daarmee met die tema van die teks/diskoers in geheel.

Die keuse van die drie tekste wat in hierdie bundel onder die loep geneem word ten einde die bundel as geheel uiteindelik te ontsluit, word gemotiveer aan die hand van Givón (1979:9) se identifikasie van drie *topiektipes*:

- (i) *Teksinisiële topiek* - Hiermee word verwys na die somtotaal van die *topieke* van die eerste aantal sinne van die teks of diskoers wat 'n bepaalde tema inlei.
- (ii) *Teksmediale topiek* - Dit is die *topiek* van die middelste gedeelte van die teks.
- (iii) *Teksfinale topiek* - Hierdie tipe is ook 'n gekontinueerde *topiek*, maar verskil van die teksmediale *topiek* in dié opsig dat dit nie met betrekking tot die konteks wat volg,

gekontinueer word nie.

Die doel daarvan om 'n teks te gebruik wat aan die begin van die groter bundel, die (teoretiese) middel en die slot van die bundel voorkom, is om aan te dui hoe die verskillende topieke uiteindelik saamgroepeer tot 'n globale topiek van die bundel as geheel.

2.7.3 Tematiese kontinuïteit in *Kerst en andere liefdesverhalen*

Dit word duidelik aangedui dat die tematiek tussen die drie gekose verhale, "Kerst", "Gas" en "Sprookje" grootliks ooreenstem op grond van die volgende aspekte: (i) in die eerste verhaal in die bundel word die vername temas van vrou vs. man implisiet aan die orde gestel, maar daarby inbegrepe ook die ironiese invertering van hierdie rolle (wat letterlike vergetalting in "Kerst" vind). Dit kan bestempel word as die vernaamste *teksinisiële topiek* (Givón, 1979:9). Die verhouding tussen man en vrou kan hier bestempel word as die globale tema met temas wat daarmee verband hou, daarin gebed. Die dominantheid van hierdie tema word bevestig met die titel van die bundel kortverhale, veral die tipering van die ander verhale en daarby inbegrepe dus ook "Kerst", as *liefdesverhale*. Liefde het die denotatiewe betekenis van veral die liefde van 'n man vir 'n vrou, maar daar vind ook genuanseerde ondergraving hiervan plaas in die bundel en wel in die verhaal "Weekendzusjes" waar dit gaan oor die liefde van twee vroue vir mekaar. Die tema van ondergraving word voortgesit met die uitbreiding en toepassing van die liefdestema op nie net die verhouding man/vrou nie, maar 'n hele spektrum menslike verhoudings. Hierdie studie het dit egter teen Givón se uitspraak dat hierdie soort topiek uiteraard *diskontinu* van aard is omdat daar, volgens hom, nie 'n voorafgaande konteks is waaruit dit gekontinueer word nie. Die beswaar teen hierdie aanname is in die pragmatiek gewortel. Die eerste kortverhaal in die bundel verwys hier wel na 'n ander teks, hoewel nie talig geïsoleerd nie - die sg. konteks van die verhouding man en vrou.

Die gestroopte verhouding van man/vrou word deurgaans verder uitgebou tot 'n komplekse netwerk van verhoudings, o.a. man/vrou, vader/dogter, broer/suster, kind/kind. Die idee

van die vrou se ondergeskikte rol t.o.v. die man word in die teksmediale topiek van die bundel aangetref in die verhaal "Gas" wat met die titel die vrou se gewilligheid om haar t.o.v. die man te skik, aandui. Een van die denotatiewe betekenis van *gas* word deur die *Groot Woordeboek der Nederlandse Taal Deel I* (1976:713) beskryf as:

"stof die zich bevindt in die aggregatietoestand waarin zij geen eigen vorm of volume heeft en waarbij de moleculen de eigenschap hebben van zich zoveel mogelijk van elkaar te verwijderen en zich aldus in de ruimte, waarin zij aanwezig zijn, te verspreiden."

Wat veral aan die lig kom wanneer die topieke waarvan die somtotaal die tematiek van die bundel as geheel bewerkstellig, ondersoek word, is dat die tema van die ondergeskiktheid van die vrou, hoewel primêr aangewend as basistema, van mindere belang is as die werklike rede waarom dit aangewend word. As 'n mens die leksikon-item "liefde" interpreteer in die klassieke, romantiese sin van die denotata, is die verhale in hierdie bundel 'n ironiese omkering daarvan. Die topiek van die onderskeie verhale waaruit die bundel opgebou is, borduur elkeen voort op die oorkoepelende problematiek van die bundel. Elke kleiner teks van die bundel is 'n brokstuk (een van die verhale se titel is "Brokstukken") wat iets tot die globale topiek toevoeg. Die eerste verhaal is die begin van 'n netwerk van vriende, verhoudings en onvolledige huwelike. In volgorde waarin die verhale in die bundel verskyn, het hulle die volgende primêre topieke (ek bespreek die verhale waarop daar nie in hierdie studie gefokus word nie meer volledig as die drie fokusverhale):

- (i) "Kerst" - Hierdie verhaal karteer die lyflike aard van 'n man se verhouding met 'n swaksinnige vrou en hoe hy haar aanhou vir sy eie seksuele bevrediging.
- (ii) "Weekendzusjes" - Hierin verskaf die topiek 'n bloudruk van 'n oorsigtelike greep van verhoudings: Saskia is die dogter van Leo, wat van sy vrou geskei is nadat hy haar lesbiese aard ontdek toe sy verlief raak op die vriendin van haar man. Hieruit blyk die kompleksiteit van liefdesverhoudings.
- (iii) "Opgegeild" - In hierdie verhaal word die topiek van die eksplisiete aan die bod gestel in die vorm van die verhale wat 'n man en 'n vrou mekaar vertel: die vrou in

die supermark wat daar omgang wil hê, die vrou wat haar man wil verlei, maar nie slaag nie, die vrou wat owerspel met 'n skaapherder gepleeg het en deur die man verplig word om 'n lammetjie te soog, en ook die verhaal van 'n dogtertjie wat deur haar oom misbruik word. Die vernaamste, oorkoepelende topiek is dus dié van die liefdesverhaal, beide mooi en afskuwelik.

- (iv) "Mijn broer, Sarah, de maan en ik" - In hierdie verhaal waarin die verlede, die hede, die werklikheid en die verbeelding voortdurend deur mekaar vervleg is, is die vernaamste tematiek dat mens nie kan ontkom van die noodlot nie, selfs alwerp die mens alles in die stryd teen die onvermydelike. Hier gaan dit oor die verhouding van twee broers; meer spesifiek die verhouding van een van die broers met die Joodse Sarah.
- (v) "Gas" - Soos elders reeds bespreek (aangesien dit beskou kan word as die *teksmediale* topiek) gaan dit in hierdie verhaal oor die vaste patroon waarin die mens vasgevang geraak het, in Yvonne se geval, haar huwelik met Frans.
- (vi) "Appels en swam" - In die verhaal gaan dit oor die egpaar Stefaan en Vera Windels-Gerstal wat via 'n oud-geliefde van Vera, Olivier Egdonck, 'n huis gekoop het wat aangetas is deur swamme. Stefaan knoop 'n verhouding aan met die versekeringsmaatskappy-agent en kom op dié wyse agter dat Olivier Vera gebruik het om wraak te neem op sy meer suksesvolle broer. Stefaan verdwyn uit Vera se lewe en sy bly agter in die verwerende, swam-aangetaste huis.
- (vii) "Regen" - In hierdie verhaal gaan dit eweneens oor die verbreking van liefdesverhoudings: Stella het haar man verlaat en woon saam met Ben, maar Ben het op 'n lang reis vertrek na 'n rusie.
- (viii) "Vogels" - Die primêre topiek van hierdie verhaal is die verbroekeling van liefdesbande, enersyds tussen Marianne en Witte, maar ook tussen Marianne en haar ouers en Witte en sy ouers. Die verhaal het 'n tema van verlatenheid, wat aan die

slot daarvan gerelativeer word met Witte se hoop om 'n kind te hê en op dié manier presies te weet wat dit is om 'n mens te wees.

- (ix) "Brokstukken" - In hierdie verhaal gaan dit oor die herinnerings van 'n vrou aan die tyd toe die omval van die tuinmuur (verval) gepaardgegaan het met die vertrek van haar moevertrek van die moeder en uiteindelik hoe die vader weer op 'n pad na herstel beland.
- (x) "Sprookje" - Hierdie verhaal se vernaamste topiek is die gevoel van wanhoop en verlatenheid wat die dood van twee seuntjies kort na mekaar veroorsaak, met 'n fokus op veral die verbrokkeling van ander liefdesbande, nl. dié tussen die vrou en haar man en hulle dogter.

"Sprookje" funksioneer op 'n ander vlak ook as die *teksfinale topiek* van die bundel as geheel. Aangesien dit die mees resente topiek is t.o.v. die dekodeeringsrigting, is dit ook die kragtigste. Die verhaal vergelyk die huwelik tussen 'n man en vrou/liefdesverhouding tussen 'n moeder en haar kind as 'n proses van sterf, 'n proses van smart. Deurdat die bundel afsluit met die woorde "Nog niet sterf", word die voortgaande lydingstog van die mens aangedui. Dit staan in kontras met die "liefdesverhalen" van die titel.

2.8 Register as bindingsmiddel in die teks

Erwin-Tripp (1973:179) wys daarop dat uitinge waarin 'n spesifieke register nie streng nagevolg word nie, onverstaanbaar word. In 'n teks is die spreker/enkodeerder verplig om aan die stylkongruensiereëls van die taal te voldoen. Elke mens beskik oor verskillende registers. Gregory & Carroll (1978:9) noem dit 'dialekte' van die moedertaal. 'n Bepaalde styl wat volgehou word, vorm 'n genuanseerde soort bindingskrag inherent aan die teks.

Register is taalgebruik wat spesifiek by 'n bepaalde situasie of in sekere omstandighede pas (Carstens, 1991b:235). Verwant hieraan is die taalgebruiker wat oor die vermoë beskik om verskeie registers te beoefen soos die situasie verander. Die register wat in die bepaalde

tekste waarop daar in hierdie studie gefokus word, aangewend word, hang af van (i) die *rol* van die bepaalde spreker/aktant op 'n gegewe moment, (ii) die domein waarbinne daar in 'n gegewe oomblik beweeg word, (iii) die styl-aard van die betrokke situasie, bv. formeel of informeel (Carstens, 1991b:235).

Die vermoë van die sprekers om van register te verander soos die situasie verander, staan as kodewisseling bekend. Hierdie vermoë help die spreker om linguisties aan te pas by die situasie. Webb (1985:78) sê: "...as 'n persoon hom[/haar] linguisties 'korrek' wil gedra in 'n bepaalde situasie, moet hy die variëteit wat in daardie situasie gebruiklik is, gebruik."

Onder die sg. niestandaardvorme wat Carstens (1991b:242) identifiseer, ressorteer registervariëtiëte waaronder beroepsgroep- en slengvariëteite. Laasgenoemde sluit o.a. jargon in; daar word dikwels in die literatuur hierna verwys as 'n *tegnolek*. In *Kerst en andere liefdesverhalen* word daar verskeie soorte tegnolekte aangetref, o.a. (i) seksjargon, (ii) manlik-chauvinistiese jargon (waarin magsverhoudings tot stand gebring word), (iii) kindertaal met daarby inbegrepe 'volwassene-taal'. Die konseptualisering van wat met *register* bedoel word, hoort in die sfeer van *koherensie*. Hoewel daar bv. 'n onderskeid getref kan word tussen 'n suiwer register wat situasioneel beïnvloed word en iets soos bv. *mannetaal* deurdat register meer direk talig van aard is en dus ook in die sfeer van die kohesie kan tuishoort, gaan hierdie studie van die standpunt uit dat die onderskeid tussen hierdie twee genuanseerde bindingsmiddelle in die teks nie sonder meer van mekaar geskei word nie aangesien beide grootliks steun op die konteks. In Hoofstuk Drie word hierdie faset ondersoek.

2.9 Slotperspektief

In Hoofstuk Een blyk dit dat 'n diskoerslinguistiese studie uit twee komponente bestaan, nl. 'n *strukturnalistiese* en 'n *pragmatiese komponent*. In hierdie hoofstuk is daar gepoog om strukturnalisties met die onderhawige tekste om te gaan ten einde bepaalde patrone te identifiseer wat in die volgende hoofstuk gesitueer sal word in 'n groter konteks om sodoende die geïmpliseerde betekenis van hierdie patrone bloot te lê.

Daar is in hierdie hoofstuk gefokus op:

- (i) die insigte wat 'n generiese beskouing van die kortverhale kan meebring,
- (ii) 'n aanduiding is verskaf van die implikasie van die gebruik van bepaalde leksikon-items, nl. adjektiewe, saakname, voornaamwoorde,
- (iii) daar is ondersoek ingestel na verwysing (deiksis),
- (iv) polisemie,
- (v) bepaalde leksikale betrekkinge is blootgelê, t.w. sinonimie, teenoorgesteldheid (antonimie, ruimtelike opposisie en komplementariteit), en hiponimie,
- (vi) ellips,
- (vii) semantiese rolle,
- (viii) tematiese struktuur en
- (ix) register as bindingsmiddel.

HOOFSTUK DRIE

KOHERENSIE

"Misschien zijn korte verhalen boeiender omdat het nog meer een zoektocht is, en voelt de lezer ook het zoeken."
- Kristien Hemmerechts

DOEL:

Die doel van hierdie hoofstuk is om (a) die konsep koherensie te verduidelik, (b) dit te situeer in die pragmatiek, (c) die koherensie van *Kerst en andere liefdesverhalen te ondersoek* aan die hand van pragmatiese parameters.

3. Koherensie: 'n definisie

'n Skrywer/enkodeerder (hier is dit die reële outeur Kristien Hemmerechts) het die *intensie* om 'n kortverhaal te skryf wat handel oor 'n bepaalde tema. Die dekodeerder van die kortverhaal *aanvaar* dat daar met die teks informasie oorgedra gaan word; dat die teks *informatief* sal wees. Die informasie-oordrag is alleenlik moontlik omdat die teks binne 'n sosiale konteks (*kontekstualiteit*) gesitueer word. Op grond van die leser/dekodeerder se kennis van ander tekste/diskoers (*intertekstualiteit*), word die teks *ervaar* as beskikkend oor inhoudelike samehang, dus *koherensie*.

Kohesie, soos blyk uit die voorafgaande hoofstuk, het te make met oppervlak samehang, terwyl *koherensie* te make het met verwysing na konsepte en verhoudings binne die tekstuele wêreld¹. Volgens Cook (1992:150) is *koherensie* die somtotaal van eenheid en betekenis soos wat dit in

¹ Tekstuele wêreld (textual world) is, in die woorde van Malmkjaer (ed.) (1991:465), "the way the things that the text is about...are mutually accessible and relevant."

diskoers ervaar word. Dit het betrekking op dit wat bydra dat 'n teks vir taalgebruikers sin maak en samehang vertoon. Dit gaan hier oor konseptuele skakeling tussen wat 'n taalgebruiker kan bewerkstellig tussen die talige elemente in die teks en die wêreld rondom die teks. Yang (1989:235) meen dat: "Coherence... is partly based on the interconnections with the text and partly on the mind of the reader who constantly relates the text to its extratextual situation". Een van die standaardverklarings van hoe senders 'n teks organiseer en hoe die ontvangers die teks dekodeer as 'n koherente, verstaanbare geheel, m.a.w. hoe 'n teks sg. *diskoers* raak, is volgens Grice se samewerkingsbeginsel: hiervolgens moet daar gestreef word dat 'n teks so (i) waar, (ii) duidelik, (iii) relevant, (iv) en kort of lank as nodig moet wees. Hierdie sg. samewerkingsbeginsels kan oortree word om 'n bepaalde effek te verkry, maar daar word steeds deur die betrokkenis, nl. die dekodeerder en enkodeerder verwag om saam te werk om effektiewe kommunikasie te bewerkstellig. *Koherensie* het te make met die konseptuele skakeling tussen dit wat die taalgebruiker *weet* en dit wat hy uit die teks kan *aflei*.

Malmkjaer (ed.) (1991:465) meen dat *koherensie* te make het met hoe aspekte in die teks, die sg. tekstuele wêreld, gemeenskaplik en relevant t.o.v. mekaar is. Twee kernaspekte vorm die essensie van koherensie, nl. konsep (konfiguursie van kennis wat afleibaar of aktiveerbaar is met redelik uniforme weerspieëling in die denke) en verhoudings (skakels tussen konsepte wat saam in 'n teks gegroepeer word)(De Beaugrande en Dressler, 1981:4). Daar is twee hooftypes verhoudings, nl. (i) kousaliteit, en (ii) logies-sekwensiële verhoudings. Eersgenoemde is die wyses waarop een situasie of gebeurtenis die omstandighede vir 'n ander aktant kan beïnvloed. Laasgenoemde is in die woorde van Hoey (1983:9) "relations between successive events or ideas, whether actual or potential".

Die enkodeerder aanvaar dat die ontvanger/dekodeer se gekommunikeerde vermoë ("competence")² ooreenstem met die linguistiese vermoë (fonologies, sintakties en semanties) van

² Chomsky (1965:3-5) het 'n onderskeid getref tussen die taalgebruiker se *competence* en sy/haar *performance*. Eersgenoemde dui op die geïnternaliseerde sisteem waaroor elke taalgebruiker beskik. *Performance* is 'n beskrywing van die aktiwiteit wat plaasvind wanneer die taalgebruiker boodskappe produseer of wanneer die dekodeerders die

hom/haarself. Dit is in pas met de boodskapsmodel: linguistiese kommunikasie is suksesvol as die hoorder die boodskap ontvang wat die spreker stuur en dit verstaan. Die konvensionele boodskapsmodel³ (sien Sperber & Wilson, 1986:5) gee te kenne dat die sender en ontvanger kan kommunikeer omdat hulle 'n taal deel wat boodskappe konvensionaliseer. Harnish (1986:8) wys egter op die volgende aspekte wat nie deur suiwer linguistiese vermoë (fonologies, sintakties en semanties) oorgedra kan word nie:

- (i) **Meerduidigheid** - sinne wat meer as een betekenis het, maar *net een daarvan word op 'n gegewe moment bedoel*, bv. "Ze vliegen weg" in "Kerst" (bedoelende dat die kersbome vinnig uitverkoop)
- (ii) **Onbepaalbaarheid van verwysing** - dit verwys na die sintaktiese strukture wat onbepaalde voornaamwoorde bevat
- (iii) **Onbepaalbaarheid van krag** - volgens De Bruyn (1991:31) is dit nodig dat daar 'n begrip van die kommunikatiewe bedoeling in die kommunikasiemodel ingebou word om bv. die waarde van 'n vloekwoord in 'n teks te kan snap
- (iv) **Figuurlike aanwending van taal** - dikwels word daar met 'n bepaalde uiting die teenoorgestelde bedoel as wat gesê word, iets wat nie met die suiwer linguistiese studie van taal ekstrapoleerbaar is uit die teks nie (hieronder ressorteer stylfigure wat elders bespreek word).
- (v) **Indirekte aanwending van taal** - dikwels word 'n stelling gemaak met die doel om iemand tot handeling oor te haal, maar op linguistiese oppervlak is dit nie 'n

boodskappe dekodeer.

³ Hier word verwys na die basis-boodskapsmodel van Roman Jakobson - sien Hoofstuk Een in hierdie verband.

bevelsin nie, bv. "Kaatje" in "Kerst" word net in die konteks beskou 'n bevelsin vir Kaatjie om na Leopold te gaan sodat hy kan voel of sy nat is.

Soos blyk uit die studie van die grammaties-leksikologiese aspekte in die gekose kortverhale uit *Kerst en andere liefdesverhalen*, is meer as blote strukturele analise nodig om tot 'n bevredigende dekodering van die tekste te kom. Die onderwerp van hierdie hoofstuk is die volgende stap in die dekoderingsproses, nl. die *kontekstuele situering* en *dekodering* van die gegewe teks. Soos elders in hierdie studie vermeld, is die skeiding van die strukturele (kohesiewe) en semanties/konseptuele (koherente) eenheid net teoreties realiseerbaar.

Koherensie word voorts ook in hierdie studie beskou as die tweede sg. *superstandaard van tekstualiteit* met verskeie voorwaardes daarin gebed, nl. intensionaliteit, aanvaarbaarheid, intertekstualiteit, informatiwiteit en kontekstualiteit. Hierdie studie gaan van die standpunt uit dat koherensie deur middel van die *pragmatiek* teweeg gebring word, 'n aspek wat in die volgende afdelings van hierdie hoofstuk beredeneer sal word. Carstens en Van Schalkwyk (1994:44-61) maak 'n tekslinguistiese ontleding van Breyten Breytenbach se kortverhaal "die boenk" en tref wel in hul werskwyse die onderskeid tussen (i) strukturele, (ii) semantiese/konseptuele en (iii) pragmatiese eenheid. Vir hierdie navorsers ressorteer koherensie onder die semantiese/konseptuele eenheid. Soos reeds breedvoerig in die eerste hoofstuk van hierdie studie aangedui, word daar hier van die standpunt uitgegaan dat daar twee superstandaarde van 'tekstualiteit' bestaan, nl. *kohesie* en *koherensie* met die implikasie dat kohesie onder strukturele eenheid ressorteer en dat beide semantiese/konseptuele en pragmatiese eenhede onder koherensie ressorteer.⁴

⁴ Die rede vir hierdie verdeling is dat daar wel (hoewel dit steeds meganisties van aard is aangesien 'n dekodeerder nie in kompartemente dekodeer nie) makliker onderskei kan word tussen die strukturele eenheid en die eenheid waarin betekenis ondersoek word. Om hierdie rede word 'n verdeling tussen die semantiese en pragmatiese in hierdie studie nie gehuldig nie.

3.1 'n Definisie en die doelstellings van die pragmatiek

Pragmatiek word allerweë beskou as die 'waste-basket of linguistics'; wanneer 'n verskynsel nie verklaar kan word deur die gebruik van normale, aanvaarbare linguistiese teorieë nie, dan word die pragmatiek ingespan. Pragmatiek is essensieel die wetenskap van taal gesien in verhouding met die gebruikers daarvan. Volgens Nuyts (1987:717) het pragmatiek dieselfde doel as taalstudie: om taal as verskynsel te verklaar. Om taal te verklaar kan enersyds beteken om dit *ontologies* te verklaar, m.a.w. waarom dit bestaan en wat die redes is waarom dit is soos dit is en andersyds *epistemologies*, m.a.w. om te argumenteer waarom die bestaan van sekere verskynsels erken word met as basis verskeie aanduiders in die omliggende werklikheid.

Pragmatiek is nodig wanneer daar 'n behoefte is aan 'n voller, dieper en in die algemeen meer aanvaarbare weergawe van menslike taalgedrag. Dikwels het 'n talige gegewe 'n dubbelsinnige betekenis - d.w.s. daar is twee of meer betekenisse. In 'n gegewe situasie, is net een van die betekenisse *geïmpliseer*. Dit is om hierdie rede dat dit belangrik is dat konteks bygereken word in die dekodering van die talige boodskap. Van dubbelsinnigheid kan gesê word dat dit net in isolasie bestaan. Met die daaromliggende tekstuele gedeeltes, konteks, ens. word die dubbelsinnigheid opgelos.

Konteks is dinamies, d.w.s. dit is 'n omgewing wat voortdurend aan die ontwikkel is, iets wat veroorsaak word deur die voortgesette interaksie van diegene wat taal gebruik binne dié bepaalde milieu. *Konteks* is die onmisbare pragmatiese konsep. Per definisie is dit pro-aktief. In teenstelling hiermee poog 'n bloot linguistiese verduideliking van 'n talige gegewe om iets soos 'n 'foto' van 'n bepaalde situasie te neem, waar betekenis vasstaande en onveranderbaar is. Blote beskrywing, soos blyk uit die voorafgaande hoofstuk, het geen dinamiek nie.

Pragmatiek impliseer 'n *verklaring* van hoe dit moontlik is vir dieselfde grammatikale sin/fragment om 'n verskeidenheid gedagtes weer te gee. Sperber & Wilson (1986:9) is van mening dat 'n generatiewe grammatika 'n kode is waardeur semantiese voorstellings foneties

realiseer. Omdat die meeste sinne gebruik kan word om meer as een gedagte oor te dra, kan die semantiese weergawes van sinne nie beskou word as ooreenstemmend met gedagtes nie. Burton-Roberts (1987:734) sê dat pragmatiek dit bemoei met die uiting van 'n sin en hoe die betekenis van die sin anders is as die betekenis van die uiting daarvan. Dit, volgens De Bruyn (1991:44), is die gemiddelde linguistiese eienskappe van die uitinge. Die sin word deur generatiewe grammatika beskryf, terwyl die nie-linguistiese eienskappe van die werklike uitinge van 'n persoon daarvan, verskil.

Die poging om pragmaties met tekste om te gaan, kan teruggevoer word tot die laat Sestigjarige/vroeg Sewentigerjare met die werk van Lakoff, Ross e.a. Die wending na die pragmatiese in die linguistiek kan beskou word as 'n paradigmatische verskuiwing. Basies is dit 'n verskuiwing vanaf die teoretiese grammatika (veral die sintaksis) na die paradigma van die *taalgebruiker*. Aanvanklik was daar dié skool in taalgebruik waarin daar geglo is dat logika die gebruik van taal voorafgaan en dat onlogiese taalgebruik bloot swak taal is - eksponente van hierdie denkwysie kan teruggevoer word na Plato, Russel, Wittgenstein en Carnap. Gesien in direkte jukstaposisie hiermee is daar John L. Austin se boek *How to do things with words* (1962) waarvan die titel die implikasie het dat dit in hierdie werk nie gaan oor hoe mense taal moet gebruik om logiese sinne te konstrueer nie, maar wel hoe taal ingespan word om bepaalde *taalhandelinge* te skep. Die pragmatiek het ontstaan vir die oplos van probleme wat nie deur die tradisionele grammatika van Chomsky en sy skool van *beskrywende grammatika* opgelos kon word nie.

In die Sestiger- en Sewentigerjare word daar vir die eerste keer kritiek uitgespreek teen die idee van die ideale spreker van Chomsky. Ekstratekstuele faktore moet dikwels in ag geneem word wanneer die goed gevormde aard van die grammatikale gegewe van 'n bepaalde teks ondersoek word (Lakoff, 1971:330). In die linguistiek bestaan die aanname dat 'linguistiek' 'n studieterrein opsigselfstaande is, die sg. *immanensie* van linguistieke teorie. Wanneer hierdie verskynsel histories beskou word, is dit tot 'n mate verstaanbaar: as 'n jong wetenskaplike terrein was dit vir die linguistiek nodig om 'n eie domein uit te kerf. Maar as ontwikkelde wetenskap is die

kenmerk van immanensie nie wenslik nie. In só 'n geval is daar die gevaar van *terminus ad quem* - d.i. dat wanneer alles beskryf is wat daar te beskryf is, moet beskrywing noodwendig tot 'n einde kom. Mey (1993:11) is van mening dat deskriptiewe linguistiek sy eie graf grawe. Uiteindelik het beskrywing net sóveel waarde; net sóveel dinamiek.

Semantiek kan die betekenis van sinne/woorde bepaal sonder om die konteks in ag te neem, terwyl die pragmatiek juis na die gebruik van die sin kyk, dus die *uiting*. Die uiting is dus 'n sin wat in konteks gebruik is. Wybenga (1988:7) beweer dat die konteks waarin die sin geuit word, die funksie het om meerduidighede in die teks te verwyder.

Sperber & Wilson (1986:9-10) meen dat die pragmatiek erkenning daaraan gee dat taal 'n vorm van menslike gedrag is, 'n kommunikasie-middel wat met doelgerigte aksies realiseer. Montague (1974:96) som die studieveld van die pragmatiek as volg op: "pragmatics concern itself with the indexical expressions, that is words and sentences of which the reference cannot be determined without knowledge of the context of use...".

Die kernvoordeel van die insluiting van die pragmatiek in 'n *diskoerslinguistiese* studie blyk duidelik uit bg.: die grammatika kan nie verklaar hoe die dekodeerder ooglopende nie-linguistiese gegewens gebruik om die betrokke taal-items te interpreteer nie. Morgan (1978:269) meen dat daar kennis moet wees van die *doel* van die uiting - dit kan beskou word as een van die nie-linguistiese gegewens waarmee 'n teks gedekodeer word. Dit is een van die subdoele van hierdie hoofstuk om die doel van die kortverhaalbundel *Kerst en andere liefdesverhalen* bloot te lê.

Om taal te verduidelik, volgens Nuyts (1987:720), kan wees om die sisteem onderliggend aan die verskeidenheid uitings waaruit taal bestaan te bepaal, iets wat tot dusver in hierdie studie gedoen is. Dit kan ook wees om te bepaal waarom sprekers sekere uitings vir sekere doeleindes gebruik. In die titel van die onderhawige kortverhaalbundel, word daar 'n pragmaties dubbelsinnige leksikon-item aangetref, nl. "liefdesverhalen". Die volle implikasie van die aanwending van

hierdie leksikon-item kan net na behore begryp word wanneer dit pragmaties benader word. Op een vlak word die denotatiewe betekenis van "liefdesverhalen" geaktiveer, die gestereotipeerde 'boy meets girl', hulle raak verlief, daar is komplikasies, die komplikasies word opgelos en hulle vind mekaar ten slotte (gewoonlik in die huwelik). Implisiet word met *liefdesverhalen* dus die liefde tussen 'n [man] en [vrou] geïmpliseer, maar kontekstueel, na die lees van die verhale, kom aan die lig dat die gebruik van "liefdesverhalen" meerduidelik is deurdat hier 'n verskeidenheid liefdesverhoudings aan te tref is, nl. man/vrou ("Sprookje", "Gas", "Appels en swam"), vrou/vrou ("Weekendzusjes"), broer/suster ("Vogels", "Regen"), broer/broer ("Mijn broer, Sarah, de maan en ik"), moeder/seun ("Sprookje"), minnaar/minnares ("Opgegeild") ens. Wat meer is, is dat nie al hierdie liefdesverhoudings positief gelade is nie, intendeel, die bundel is sprekend van verbrokkelende, skeefgeloopte liefdesverhoudings. Die aanwending van "liefdesverhalen" is dus ironies, iets wat nie met die suiwer grammatikale aanwending van taal agterhaalbaar is nie. Die implikasie is dat "liefde" in die heersende tydkoordinaat, nouliks haalbaar is. In die verhaal "Opgegeild" is die beskrywing van fisieke liefde uiteindelik 'n uitdrukking van walging. Daar is hier 'n opstapeling van alle moontlike seksuele fantasieë, 'n monotone opsomming van mikro-stories, nie met die bedoeling om iemand op te geil nie (om iemand seksueel te prikkel), maar eerder om walging uit te druk. Dit is 'n konfrontasie van die mens as 'n 'geil' dier.

Begrip kan nie hoofsaaklik toegeskryf word aan die betekenis wat toegeken word aan sinne/fragmente/leksikon-items nie, maar die afleidingsvermoë van die dekodeerders waardeur daar bepaal word wat die enkodeerder bedoel het ten tyde van die letterlike uiting. Pragmatiek is primêr geïnteresseerd in die proses waartydens taal geproduseer word en in die produseerders en die gebruikers daarvan eerder as (soos die klassieke linguistiese dissiplines) die eindproduk - die taal. Die hoof funksie van literêre⁵ tekste is om die aandag op die primêre bron van die boodskap, d.i. die teks self, te rig.

⁵ 'n Teks word as literêr aanvaar wanneer dit as sodanig *funksioneer* en wanneer 'n groep lesers dit as sodanig *aanvaar*.

3.1.1 Perspektief

Pragmatiek is uitsluitlik die studie van die gebruik van taal. Erkenning word gegee aan die *konteks* waarin taal gebruik word. Ten opsigte van die literêre teks, is veral die sosiale konteks (politiek en kultureel) van belang. Dit wat gesê word en die wyse waarop dit gesê word, word altyd deels bepaal deur 'n verskeidenheid kontekstuele faktore (Traugott & Pratt, 1980). Die literêre teks is 'n kanaal waarin taal aangewend word in 'n bepaalde konteks en met 'n bepaalde doel. De Bruyn (1991:47) sê dat hierdie kanaal veral die woordkeuse van die uitinge beïnvloed. *Register* staan sentraal in hierdie opsig. Ook bepaal die *konteks*, hetsy die ekstra-konteks (waarin die teks gesitueer is, dus die fisiese milieu waaruit die dekodeerder die teks betrag) of intra-tekstueel (d.w.s. die mimetiese milieu wat in die teks tot stand gebring word).

Die identiteit van die deelnemers⁶ aan die kommunikasie is 'n bepalende faktor. Hier word verwys na veranderlikes soos (i) geslag, (ii) sosiale, (iii) etniese, en (iv) opvoedkundige status.

3.1.1.1 Lae van ekstratekstuele gegewens

Wat duidelik blyk uit die kernagtige bespreking van die pragmatiek, is dat dit veels te kortsigtig sal wees om 'n definisie van pragmatiek daar te stel wat net fokus op die talige aard van die uiting. Op dieselfde wyse is dit onmoontlik om alle ekstralinguistiese gegewens by die lees van 'n bepaalde teks by te reken. Hierdie studie huldig die opvatting dat daar egter sg. *lae van ekstralinguistiese gegewens* is wat volgens die nodigheid daarvan geklassifiseer kan word as van primêre, sekondêre of post-sekondêre belangrikheid. Sonder die inagneming van die *primêre ekstralinguistiese* gegewens is die dekodering van 'n talige gegewe nouliks moontlik; hieronder is die lees van 'n teks strukturalisties en formeel. *Sekondêre ekstralinguistiese* gegewens is nie

⁶ Hierdie aspek is reeds in Hoofstuk Twee onder die afdeling oor voornaamwoorde bespreek. Dit word nie hier herhaal nie.

essensieel vir die dekodering van 'n bepaalde teks nie, maar voeg 'n ekstra dimensie tot die teks vir die dekodeerder daarvan. *Post-sekondêre* gegewens is selfs van minder belang vir die dekodering van 'n teks, maar kan die literêre ervaring meer gedefinieerd maak.

3.1.1.2 Posing tot definisie: pragmatiek

Mey (1993:42) meen dat 'n ware pragmatiese definisie primêr fokus op die konteks van die gebruiker. Hiermee kan daar verskil word, daar is tog iets van die sender se posisie ook in die boodskap terug te vind - veral ideologie, maar dit is uiteindelik nie van belang wanneer die betekenis van 'n teks geëkstrapoleer word nie. Hy verskaf op dieselfde bladsy sy definisie van die pragmatiek:

"Pragmatics is the study of the conditions of human language uses as these are determined by the context of society."

Leech (1983:6) sê:

"The view that semantics and pragmatics are distinct, though complementary and interrelated fields of study, is easy to appreciate subjectively, but is more difficult to justify in an objective way. It is best supported negatively, by pointing out the failures or weaknesses of alternative views."

Om hierdie probleem die hoof te bied, stel Leech die volgende voor: *semantisisme* (pragmatiek setel binne die semantiek), *pragmatisisme* (semantiek setel binne die pragmatiek) en *komplementeerbaarheid* (beide velde komplementeer mekaar, maar is andersins onafhanklike velde van ondersoek). In die sfeer van die diskoerslinguistiek is nie een van bogenoemde verdelings wenslik nie. In die dekoderingsproses is daar nie 'n onderskeid tussen wat kohesief, semanties of pragmaties is nie. Uiteindelik is hierdie velde van studie net teoreties van mekaar skeibaar. Ten einde sistematies te vorder tot 'n bevredigende lees van die onderhawige teks, is dit egter nodig om geïsoleerd om te gaan met die tekstuele gegewe. Vanuit hierdie perspektief sou die laaste indeling van Leech (*komplementeerbaarheid*) die wenslikste wees. Tog is hier 'n

geïmpliseerde hiërargie (sien Hoofstuk Twee) - 'n semantiese verstaan van talige gegewens is nodig voor daar tot 'n pragmatiese verstaan van die tekstuele gegewe gekom kan word.

3.2 Buitetalige faktore

Daar bestaan faktore wat verantwoordelik is daarvoor dat 'n sin, wanneer 'n uiting⁷ gemaak word, meerduidige betekenis het. Lewis (1972:175) sê dat hierdie faktore as indeks kan funksioneer wat 'n "samevatting van die faktore wat die konteks uitmaak teen die agtergrond waarvan die waarheid van die sin, wat nou 'n uiting is en die bedoeling daarvan bepaal word," is. Hierdie faktore som Brown & Yule (1983:41) as volg op:

3.2.1 Vorige diskoerskoördinaat

Hieronder ressorteer diskoersfragmente wat verwys na vorige diskoerse wat in ag geneem moet word vir die verstaan van 'n uiting. Die vorige diskoers word dus meewerkend tot die skep van 'n konteks. Hierdie aspek word onder die titel *intertekstualiteit* bespreek.

3.2.2 Tydkoördinaat

Hiervolgens word die literêre teks in 'n bepaalde tydsraamwerk gesitueer wat effektiewe dekodering in die hand werk. *Kerst en andere liefdesverhalen* kan tydsgewys gesitueer word in die begin van die jare negentig, 'n tyd waarin daar toenemend oor die rol en posisie van die vrou besin word, maar ook 'n tyd waarin daar 'n toenemende fatalistiese lewensuitkyk gehuldig word - die moderne mens as geïsoleerd midde in die gevorderde omgewing. Sien in hierdie opsig die volgende onderhoude met die skryfster en resensies oor *Kerst en andere liefdesverhalen*: De Moor (1988), De Moor (1989), Schrauwen (1989), Spoor (1989), Groessens & Lampo (1990),

⁷ Dit moet in gedagte gehou word dat dit die uitgangspunt van hierdie studie is dat die enkodering van enige talige boodskap, bv. die skryf van 'n kortverhaal, 'n taalhandeling is, en nie net konkrete taalgebruik in 'n gespreksituasie nie.

Hellmann (1990), Rinckhout (1991), Luis (1992), Vandenbroucke (1992), Van Hulle (1992), Haerynek (1993), Van Damme (1993), Verhoeven (1993), Ghijs (1994), Wijnants (1994), Maas (1995).

3.2.3 Plekkoördinaat

Dit situeer die literêre teks op 'n bepaalde plek om spesifieke betekenis te bewerkstellig. Die plekkoördinaat van die onderhawige tekste ("Kerst", "Gas" en "Sprookje") is metaforiese ruimtes. Met *metaforiese ruimtes* word bedoel dat dit nie 'n ruimte is wat letterlik in verband gebring kan word met 'n bestaande ruimte in die universum nie. Eerder word daar met *metaforiese ruimtes* verwys na daardie mimetiese ruimtes wat ooreenstem met die gestereotipeerde ruimtes wat in die denke van die dekodeerders bestaan sodat die dekodeerder by die lees van die talige gegewe die gebeure kan situeer in 'n min of meer bekende plek, maar nie noodwendig 'n daadwerklike ruimte nie. Nietemin is die plekkoördinaat van die onderhawige tekste steeds implisiet verbonde aan die sosiale, kulturele en psigologiese gevoelswaardes van die werklike ruimtes waarvan dit 'n mimetiese afspieëling is.

3.2.4 Sprekerskoördinaat

Hierdeur word die betekenis bepaal van sinne waarin daar na die eerste persoon verwys word. Hierbinne kan aspekte soos *mannetaal* met groot vrug gebruik word om 'n bepaalde tematiek in die teks te ondersoek.

3.2.5 Gehoorkoördinaat

In hierdie opsig word betekenis bepaal van sinne wat onbepaalde voornaamwoorde/persoonlike voornaamwoorde bevat. Hierdie koördinaat het te make met die *register* van die konteks, maar ook die aanwending van *anafoor* en *antesedent*.

3.3 Implikasie

Die woord *implikatuur* kom vanaf die werkwoord om *te impliseer*. Etimologies beskou, beteken om te *impliseer* om iets in die vorm van 'n ander te vou (die Latynse werkwoord *plicare* beteken om te vou). *Gespreksimplikasie* is daardie inhoud van 'n talige gegewe wat implisiet gelaat word in die werklike taalgebruik. Die rede waarom die pragmatiek geïnteresseerd is in hierdie soort taalgebruik, is omdat hierdie implisiete betekenis nie deur semantiese of sintaktiese middele agtergehaal kan word nie (Bilmes, 1986:27).

Daar bestaan wel 'n verskil tussen implikasie en implikatuur. Implikasie dui normaalweg op die logiese verwantskap tussen twee proposisies. Konteks bepaal die vaste verhouding tussen die proposisies. Dit is om hierdie rede dat daar van 'n ander term gebruik gemaak word - nl. *implikatuur*.

In verband met implikatuur sê Leech (1983:30-31): "Interpreting an utterance is ultimately a matter of guesswork, or (to use a more dignified term) hypothesis formation." Implikatuur gaan dus in teen die logiese aanwending van taal. In terme van die 'raaiwerk' waarna Leech verwys, kan gesê word dat hoe meer kontekstuele gegewens beskikbaar is, hoe meer gegrond die raaiwerk gaan wees. Konteks kan, om losweg daarna te verwys, die somtotaal van alledaagse taalgebruik wees, van wat mense elke dag vir mekaar sê. Waarop implikatuur neerkom, is dat alles in die talige milieu wat nie behoort tot die waardevoorwaarde van *as...dan* nie, ressorteer onder die pragmatiese konsep van *implikatuur*.

Nie alle implikatuur hoef egter afhanklik te wees van die konteks waarin dit as gespreksimplikatuur voorkom nie. Daar bestaan uitdrukkings wat, opsigselfstaande, 'n bepaalde toestand in die werklikheid impliseer wat nie toegeskryf kan word aan die gebruik van taal nie. Hierdie leksikon-items kan nie verander word deur 'n ander konteks daarby te gebruik nie - dit het 'n vaste betekenis (denotasie). Hiervan sê Levinson (1983:127):

"Conventional implicatures are non-truth-conditional inferences that are not derived from superordinate pragmatic principles like the maxims⁸, but are simply attached by convention to particular lexical items."

Dialekgebruik van taal en ook register (formeel en informeel) ressorteer dus onder die gebruik van konvensionele implikatuur.

In die voorafgaande hoofstuk is daar in die afdeling oor *verwysing* aangedui dat in die kortverhaal "Kerst", die *antesedentsbindingskettings* meer dominant is as anaforiese bindingskettings, iets wat as onnatuurlike taalgebruik bestempel kan word. Die rede hiervoor is gewortel in die implikatuur, veral die gebruik van 'n bepaalde register. Leopold gebruik 'n soort *baba-taal* wanneer hy met Kaatje praat, hy vervang nie haar eienaam met persoonlike voornaamwoorde nie, iets wat intratekstueel gemotiveer is omdat Kaatje swaksinnig is. Die implikasie is dat hy haar op 'n sekere vlak as kind ervaar; dat hy homself as dominant ag teenoor haar. Hierdie aspek het die verdere implikasie dat dit die verhaal genuanseerd situeer in die *feministiese diskoers*. Deurdat daar aan die slot van die verhaal 'n invertering is van die dominante rolle van Kaatje en Leopold (gesien op storiegrammatikale vlak - sien Hoofstuk Twee), word implisiete kommentaar gelewer op die tradisionele rol van man en vrou.

Ook in die slotverhaal van die bundel, "Sprookje", word die anafore wat na die vrou ("Kristien") verwys, dominant aangewend om aan te toon dat die vrou normaalweg die grootmaak van kinders meer intens ervaar as die man. In hierdie verhaal is die vadersfiguur grootliks afwesig - iets wat ten slotte eindig in 'n skeiding tussen die manlike en vroulike aktante. Hierdie implikasies is nie direk afleibaar uit die suiwer taalkundige/semantiese betekenisse van die leksikon-items nie, maar is agterhaalbaar vanuit die koördinate wat hierbo aangedui is (die tyd- en sprekerskoördinate veral). Wat letterlik 'gesê'/geskryf/geënkodeer word, kan alleenlik deur *implikasie* gesnap word. Dít, volgens De Bruyn (1991:76), slaan die brug tussen wat geuit was en wat die uiting in die

⁸ Met "maxims" word verwys na die samewerkingsbeginsels van Grice.

konteks beteken. Grice (1975) het die *beginsel van samewerking* as grondliggend vir hierdie kognitiewe proses voorgestel. Grice se teorie lê die verband tussen 'n uitdrukking, die betekenis, die betekenis wat die enkodeerder/dekodeerder toeken en die implikasie van die uiting.

Grice (1975) het voorts die terme natuurlike en nie-natuurlike betekenis ontwikkel: dit gebeur selde dat daar in literêre tekste die natuurlike betekenis van sinne letterlik weergegee word. Eerder word die sg. betekenis *nie-natuurlik* gebruik. Die oordraging van lg. is afhanklik daarvan dat die persoon wat die uiting maak, dit bedoel het en ook bedoel het dat 'n gehoor die bedoeling agter die uiting herken (Grice, 1971:56). Hierdie teorie het ten grondslag hoe kommunikasie bereik kan word waar die konvensionele middele ontbreek om 'n bedoelde boodskap oor te dra. Levinson (1986:101) merk op dat verskeie afleidings van 'n uiting gemaak kan word, maar die afleiding wat **implikasie** genoem word, moet bedoel wees. Dit kan dus aanvaar word dat wat daar geïmpliseer is in *Kerst en andere liefdesverhalen*, wel bedoel is om deur die dekodeerder geëkstrapoleer te word.

3.3.1 Die beginsel van samewerking

Grice (1975:4) fokus op die proses van aanvaarbare patrone van afleiding waardeur betekenis toegeken word aan uitinge. *Diskoerse* bestaan vir hom nie bloot uit die opeenvolging van opmerkings wat geen verband met mekaar toon nie: dit is almal pogings in 'n *proses van samewerking* wat daarop neerkom dat die deelnemer aan 'n gesprek hul bydraes tot die diskoers maak op die stadium wat dit nodig is; op 'n wyse wat die aanvaarde doel of rigting van die betrokke diskoers bevorder.

Binne die Grice-paradigma is daar vier⁹ beginsels van samewerking: (i) kwantiteit, (ii) kwaliteit,

⁹ Green (1989:89 e.v.) meen dat al vier samewerkingsbeginsels te meganisties is en dat dit vereenvoudig behoort te word. Hoewel hierdie studie die bevraagtekening van die bestaan van vier samewerkingsbeginsels wel ondersteun, word dit hier nie nodig geag om in veel detail te fokus op die redes waarom nie. Daar sal, in die toepassing van die samewerkingsbeginsels, groter klem gelê word op dié beginsels wat swaarder gewig dra. Vir 'n verdere beredenering vir die vereenvoudiging van die beginsels sien ook Horn (1984) en Sperber & Wilson (1986).

(iii) relevansie en (iv) wyse. Deurdat die sender en ontvanger in 'n implisiete beginsel van samewerking betrokke is, word daar deur die enkodeerder van die boodskap aanvaar dat die dekodeerder sal besef waarom 'n beginsel "oortree" (Eng. *flout*) word.

3.3.1.1 Kwantiteit

Die samewerkingsbeginsel *kwantiteit* impliseer dat die bydrae tot die diskoers soveel inligting moet verskaf as wat nodig is op 'n bepaalde moment. Daar moet bv. nie meer inligting gegee word as wat nodig is nie.

In die onderhawige tekste word verskeie leksikon-items gebruik wat i.t.v. die kwantiteitsbeginsel binne Grice se samewerkings-paradigma verklaar kan word. Reeds met die soortname van die titels van die gekose kortverhale (teksinisiële, teksmediale en teksfinale topieke) word kwantiteitsgewys (en dus implisiet kontekstueelsgewys) meer geïmpliseer as die denotatiewe betekenis van die titels. "Kerst" se tradisionele betekenis word hier ondergrawe en komplekse sosiale kommentaar word op hierdie wyse geïmpliseer. Indien aanvaar word dat 'n enkodeerder die kwantiteitsbeginsel kontekstueel nakom, open 'n nuwe semantiese veld. Dit is die geval met "Gas" en "Sprookje". Met "gas" word kwantiteitsgewys nie net verwys na die stof 'gas' nie, maar ook na die bevrydende elemente enersyds (Yvonne kan die gaskraan oopdraai en al kokend beswyk), maar andersyds ook na die ingee tot die man (Eng. *yielding*). Met "Sprookje" word kwantiteitsgewys weinig geïmpliseer ('n generiese term), maar die geïmpliseerde ondergrawende en ironiese strekking van die kortverhaalbundel as geheel word hiermee op pragmatiese vlak gesuggereer.

'n Kenmerk van die fokusverhale (wat nie *per se* uit die titel afgelei kan word nie) is dat daar hier 'n vername tematiek is van *androsentrisme*. Dit, volgens Coates (1986:15), beskryf 'n manlike gesentreerde werklikheidsbeskouing wat positief evalueer word en 'n vroulike werklikheid wat "altyd negatief beoordeel word". Daar vind wedersydse ondergrawing van hierdie tematiek plaas: in "Kerst" triomfeer die vrou, in "Gas" delf sy die onderspit, en in "Sprookje" is die vrou wel die aktiewe entiteit wat van haar man weggaan, maar triomfeer nie die man óf die vrou nie. Hoewel

ook androsentries, is daar ten slotte 'n bepaalde balans in *Kerst en andere liefdesverhalen*: die onderskeie verhale se tematieke balanseer mekaar uit.

In die gekose tekste is daar die volgende leksikon-items wat, t.o.v. kwantiteit gering is, maar tog met die gebruik daarvan 'n groter veld van betekenis open. Die relevante diskoerskoördinaat word telkens in hakies aangedui:

(i) Implikasie in "Kerst"

"Gek, vond hij, dat die Turken en Marokkanen ook kerstbomen verkochten." - rassisme as subtema van die verhaal word hiermee ingelui (tydkoördinaat, plekkoördinaat, sprekerskoördinaat)

"...hoorde hij flarden van 'A white Christmas'" - kommersiële uitbuiting van kersfees, hierdeur word die ophef van kersfees as tyd van blydschap, vrede en eenheid ook bewerkstellig (tydkoördinaat, sprekerskoördinaat, gehoorkoördinaat)

"Ik ben sterker, dacht hij, ik ben sterker, ik ben sterker." - chauvinistiese tematiek word op ongenuanseerde wyse gestel (tydkoördinaat, sprekerskoördinaat)

"[] Zat daar als een lappenpop" - impliseer die oënskynlike passiwiteit van Kaatje (sprekerskoördinaat)

"Het Zuid..." - rassisme (tydkoördinaat, sprekerskoördinaat)

"'Het is voor mijn dochtertje..." - chauvinisme (sprekerskoördinaat, tydkoördinaat)

"'Van boven pront,' dacht Leopold, 'van onder stront.'" - rassisme (sprekerskoördinaat, tydkoördinaat)

"'Vriend,' zei hij." - invertering van rassisme (sprekerskoördinaat)

"Als een trotse amazone besteeg ze hem." - invertering van chauvinisme (sprekerskoördinaat)

(ii) Implikasie in "Gas"

"Om hom te jennen stak ze het in haar handtas." - alles is nie pluis met die huwelik tussen Yvonne en Frans nie (Sprekerskoördinaat)

"*Je het roos, zei ze luid.*" - minagtende verhouding van Yvonne met haar man (sprekerskoördinaat)

"*Voor ze de boontjes begon schoon te maken, nam ze het rode hamertje uit haar tas en legde het bij het gereedschap.*" - Yvonne se neerlegging van die stryd teen oorheersing deur haar man (sprekerskoördinaat, tydkoordinaat)

"*Ze begon te zingen.*" - verbeeld Yvonne se front om die rol van vrou te vertolk (sprekerskoördinaat, tydkoordinaat)

(iii) Implikasie in "Sprookje"

Daar is 'n slotimplikasie, nl. "Ik zeg hem dat ik een flat in de stad heb gehuurd." Die implikasie hier is gelaai met die semantiese en pragmatiese aspekte van die ganse kortverhaal, nl. dat die dood van twee kinders ten slotte 'n wig tussen man en vrou indryf.

3.3.1.2 Kwaliteit

Volgens Grice (1975) bevat hierdie gespreksbeginsel 'n supervoorwaarde en twee voorwaardes. Die supervoorwaarde is dat die bydrae wat gemaak word die waarheid moet wees. Die voorwaardes is (a) dat die enkodeerder nie iets moet sê wat hy/sy weet onwaar is nie en (b) daar moet nie iets gesê word waarvoor daar nie voldoende bewyse bestaan nie.

Literêre tekste maak ekstensief gebruik van die oortreding van die kwaliteitsbeginsel aangesien dit aspekte soos die volgende insluit: (i) ironie, (ii) metafoor, (iii) litotes, (iv) onderbeklemtoning, (v) hiperbool, (vi) eufemisme (ook disfeumisme), en (vii) sinekdogee. (Daar word hier net in diepte ingegaan op daardie kwalitatiewe oortredings wat bevorderlik tot die verstaan van die teks is).

(i) Ironie

Met ironie word bedoel dat die teenoorgestelde gesê word as wat bedoel word, dus die gebruik van 'n leksikon-item net om sy teendeel uit te druk (te *impliseer*).

In "Kerst" is daar, in pas met die vernaamste tematiese aspekte van die verhaal, nl. *rassistiese vooroordele* en *seksuele houdings* (veral chauvinisme), twee vername ironieë aan te tref. Eerstens is dit ironies dat Leopold, wat dit "gek" vind dat die Turke en Marokkane ook kersbome verkoop, uiteindelik by 'n Turkse man 'n kersboom kry. Wat meer is, is dat die vooroordele wat Leopold het t.o.v. die Turke opgehef word wanneer die Turkse man bereid is om 'n boom in sy eie agterplaas af te kap. Hierdie opheffing word verbeeld met die abstrakte selfstandige naamwoord "vriend". Die tweede ironie wat aangetref word, is die invertering van dominante rolle t.o.v. die seksuele. Aanvanklik is die verhaal chauvinisties gelade, veral met Leopold se uitspraak - "Ik ben sterker...". Ironies is die slotgegewe wanneer die tot nog toe passiewe Kaatje die leiding oorneem en sy Leopold soos 'n "amazone" bestyg tydens hul kopulasie.

In "Gas" is daar feitlik dieselfde ironie as die lg. ironie wat in "Kerst" aangetref word, maar hier is dit 'n ironie in 'n ander *rigting*: die aanvanklike aktiewe, versettende Yvonne lê die rooi hamertjie neer en neem die kombuisgereedskap op. Sy, anders as Kaatje, gee toe tot die chauvinistiese en gestereotipeerde konsep van die kokende en onderdanige vrou.

In "Sprookje" is die vernaamste ironie geïmpliseer. Die ironie in hierdie tekstuele wêreld is dat die konsep *sprokie* in al die gestereotipeerde fasette daarvan ondergrawe en geïnverteer word - hier is die ironiese gesetel in veral die opstel van 'n bepaalde verwagtingshorison en die uiteindelijke ondergraving van die denotatiewe betekenis daarvan deur die groter teks. Albei verloor, man én vrou. Dit bewerkstellig 'n soort balans in die bundel. Die teksinisiële topiek van eenwording tussen man en vrou word in die teksmediale en teksfinale topieke ondergrawe, dus 'n konkrete vergestaltung van die ondergrawende aard van die bundel as geheel wanneer dit op leksikologies-semantiese vlak benader word.

(ii) Metafoor

Daar bestaan verskeie en uiteenlopende beskouings oor die metafoor - sien veral Gräbe (1984) en Du Plessis (1983). Wanneer 'n entiteit in die beskrywing daarvan een of meer kenmerk(e) deel met dit wat dit genoem word, is daar sprake van 'n metafoor en is die kwaliteitsbeginsel oortree. Aangesien die leksikologiese betekenislading¹⁰ van 'n kortverhaal laer is as bv. 'n gedig, is dit normaalweg so dat die metaforiese aard van die kortverhaal *geïmpliseer* is.

Die vernaamste metafoor in "Kerst" het te make met die sentrale tematiek van die verhaal. Dit gaan in hierdie verhaal oor 'n liefdesverhouding wat gelykgestel word (soos in Hoofstuk Twee leksikologies uitgewys) aan kersfees - [kersfees is *soos* Leopold en Kaatje se verhouding]. Soos wat die gee van geskenke tydens die kerstydperk 'n aanduiding is van affeksie teenoor vriende en familieleden, so word die gee van geskenke in "Kerst" vir Leopold 'n ruilhandeling: vir sy geskenk (die kersboom) kry hy lyflike kontak met Kaatje.

Die metaforiese aard van "Gas" is meer eksplisiet. Die rooi hamertjie wat Yvonne uit die trein steel, word vir haar 'n metafoor van verset: dit is vir haar soos 'n poging om haarself te verset. Ook die "gas" van die titel word 'n metafoor vir bevryding.

Die vernaamste metafoor in "Sprookje" is 'n ironiese omkering van dit wat verwag word. Wat geïmpliseer word, is dat die huwelik (met daarby inbegrepe die baar van kinders), dus die liefdesverhouding tussen gesinslede, soos 'n sprokie is. Ten slotte hou hierdie eenheid nie water nie en om hierdie rede is die metafoor wat met "sprookje" geïmpliseer word, ironies aangesien dit in hierdie teks pertinent die teenoorgestelde stel: die lewe is nie soos 'n sprokie nie. Laasgenoemde is een van die vernaamste oorkoepelende metafore van die bundel.

¹⁰ Hierdie studie gaan van die standpunt uit dat hoe langer die talige teks is, hoe laer die betekenisdigtheid daarvan. Hierdie is ook die rede waarom die keuse van primêre teks die kortverhaal is, aangesien dit tussen die twee uiterstes, nl. poësie en romankuns, lê. Die kortverhaal se betekenisdigtheid is dus nie te dig of te uitgebreid nie.

3.3.1.4 Wyse

Anders as die vorige drie kategorieë van die beginsel van samewerking, gaan dit hier nie oor wat geënkodeer word nie, maar *hoe* dit geënkodeer word. Die sg. supervoorwaarde is dat die enkodeerder duidelik moet wees oor wat gekommunikeer word. Subvoorwaardes is dat uitdrukkings wat duister en meerduiding is, vermy moet word en dat die boodskap bondig en ordelik van aard moet wees. In die verstandhouding waar die enkodeerder aanvaar dat die ontvanger gaan saamwerk, kan hierdie voorwaardes oortree word, maar wel op so 'n wyse dat die ontvanger ná dekodering die implisiete boodskap sal kan snap.

Wyse het, t.o.v. die literêre teks, te make met die aanbieding van so 'n teks/diskoers. In Hoofstuk Twee is melding gemaak van die aanwending van verskillende registers in die mikrokontekste wat daar in die kortverhaal "Kerst" bestaan. Die wyse waarop hierdie registers aangewend word, is 'n samewerkingsbeginsel wat oortree kan word en waarvan die oortreding dan bepaalde betekenis-implikasies het.

In "Kerst" bestaan daar verskeie mikrokontekste waarin register op bepaalde wyses aangewend word, soms in pas met die samewerkingsbeginsel, en soms daarteen. In die tweede mikrokonteks (pp.10-14) gebruik Leopold 'n vorm van 'kindertaal' wanneer hy met Kaatje praat, dus 'n oortreding van die samewerkingsbeginsel van wyse aangesien die normale gebruik sal wees dat hy dieselfde register as wat hy in die voorafgaande mikrokonteks gebruik het, ook teenoor Kaatje sal gebruik. Implisiet beskou, is dit egter nie 'n oortreding van enige samewerkingsbeginsel nie aangesien Leopold en Kaatje juis 'saamwerk'. Die oomblik wanneer Kaatje haar eie soort kindertaal gebruik, nl. "Kaatje is bang van de kachel. De kachel doet Kaatje pijn," skakel Leopold oor na dieselfde soort taal waar die eienaam die meer gebruiklike persoonlike voornaamwoord vervang: "De kachel doet niets, *Kaatje*, de centrale verwarming wel. Die werkt met stookolie en stookolie komt van heel ver. *Leopold* moet veel centjes betalen voor de stookolie bij hem en *Kaatje* is" (my kursivering). Daar is ook implikasies met die aanwending van taal op hierdie wyse, o.a. dat Leopold nie vir Kaatje as 'n volwasse vrou beskou nie, maar wel as 'n kind

- (v) verskillende gespreksimplikasies kan deur dieselfde uiting in verskillende kontekste realiseer.

3.4 Spraakhandelinge/Taalhandelinge¹¹

Dit wat vandag bekend staan as spraakhandelinge, is die resultaat van die Britse linguïstiek: die hoofontwikkelaar van hierdie rigting kom van die Britse filosoof John L. Austin (*How to do things with words* - 1962) en ook die Amerikaner J.R. Searle. Die hoofkarakteristiek van hierdie beweging was die fokus op die beperktheid van semantiek wat eksklusief gefokus het op waardevoorwaardes. Hierdie teorieë gebruik hoofsaaklik verklarings waarvan die waarheid getoets moet word, bv. *Dit is koud buite* is iets wat getoets kan word vir die waarheid daarvan al dan nie. Wense, aan die ander kant, bv. *Gelukkige verjaarsdag*, is woorde wat iets doen (hier spreek dit 'n wens uit), dus spraakhandelinge. Die basisuitgangspunt van die spraakhandelinge-teorie/taalhandelinge-teorie, is dat taal nie staties is nie. Searle som dit as volg op:

The unit of linguistic communication is not, as has generally been supposed, the symbol, word or sentence, or even the token of the symbol, word or sentence, but rather the production or issuance of the symbol or word or sentence in the performance of the speech act. To take the token as a message is to take it as a produced or issued token. Speech acts... are the basic or minimal units of linguistic communication. When I take a noise or a mark on a piece of paper to be an instance of linguistic communication, as a message, one of the things I must assume is that the noise or mark was produced by a being or beings more or less like myself and produced with certain kinds of *intentions*" (1969:16).

Alvorens die toepasbaarheid van hierdie pragmatiese teorie t.o.v. die literatuur bekyk word, is dit nodig om 'n bondige uiteensetting van wat die taalhandelinge impliseer, vooraf te verskaf.

Austin (1975:47) onderskei tussen die konstatief en die performatief (wat dan die eintlike

¹¹ Omdat hierdie handeling op alle taal (in hierdie studie geskrewe taal) van toepassing gemaak kan word, en dus nie net op gesproke taal soos met *spraakhandelinge* geïmpliseer word nie, word die benaming taalhandelinge bo spraakhandelinge verkies.

taalhandeling is). Van die performatief sê Austin: "...it indicates that the issuing of the utterance is the performing of action - it is not normally thought of as just saying something." Die performatief geskied binne 'n bepaalde konteks (die geval van 'n bepaalde leksikon-item wat in verskillende kontekste verskillende betekenisse kan hê). Onder die performatiewe is daar 'n *drieledige* indeling: lokutiewe, illokutiewe en perlokutiewe taalhandelinge:

3.4.1 Lokutiewe taalhandelinge

Hieronder ressorteer drie verdere soorte taalhandelinge: (i) 'n fonetiese aksie, (ii) fatiese funksie - d.w.s. met bepaalde intonasie en (iii) retiese aksie - die gebruik van die fonetiese en fatiese met 'n bepaalde verwysing en funksie.

3.4.2 Illokutiewe taalhandelinge

"The performance of an 'illocutionary' act is the performance of an act in saying something as opposed to performance of an act of sayingsomething" (Austin, 1975:99-100). Dit kan verklaar word as die taalhandelinge wat die spreker se intensie bevat.

3.4.3 Perlokutiewe taalhandeling

"Saying something will often, or even normally, produce certain, consequential effects upon feelings, thoughts, or actions of the audience, or of the speaker, or of the other persons: and it may be done with the design, intention or purpose of producing them" (Austin, 1975:101). Die perlokutief is die handeling van die aangesprokene n.a.v. 'n taalhandeling - dit is die effek of konsekwensie by die ontvanger van die talige boodskap. Die perlokutief kan nie-verbaal wees - dit is belangrik t.o.v. die literatuur deurdat die nuwere Literatuurwetenskap dit in 'n groot mate besig hou met die *littérature perlokutief*, ook die Resepsie-estetika, die sosiale en Marxistiese literatuurbeskouing, en die dekonstruksie.

"Thus we distinguished the locutionary act (and within it the phonetic,

the phatic and the rhetic acts) which has a meaning: the illocutionary act which has a certain force in saying something; the perlocutionary act which is the achieving of certain effects by saying something (Austin, 1975:12).

3.4.2 'n Toepassing op die literatuur: tekspragmatiek

Die drieledigheid van die taalhandelingssteorie is dienbaar vir die literatuurstudie - d.i. die onderskeid tussen lokutiewe, illokutiewe en perlokutiewe taalhandelinge, met binne die lokutief drie onderskeidings van die foniese, fatiese en die retiese.

Die literêre werk het nie illokusionêre krag nie. Die illokusionêre taalhandeling van die literêre werk is "kwasi-taalhandelinge". Die skrywer/sender gee voor om diskoers oor te dra, en die ontvanger daarvan aanvaar hierdie *voorgee*. 'n Literêre diskoers is dus 'n diskoers waarvan die sinne die illokusionêre krag kortkom wat gewoonlik met die verbale gebruik daarvan in werklike situasies daaraan verbind is. Die illokusionêre krag daarvan is dus *mimeties*. Langs die weg van die taalhandelingssteorie word teruggekom op die bekende mimetiese teorie¹², op Kant se opvatting van die kwasi-bewering in die literêre werk en op die Russiese Formaliste en veral Praagse strukturaliste se siening dat die literêre werk die aandag op die taalbeweging self in die teks vestig.

'n Tekortkoming van bg. bewegings, was dat daar nagelaat is om die *literêre werk* as *taalhandeling* te beskou. Alle konstatiewe het nie met die problematiek van waar of onwaar te make nie, beslis nie in literêre tekste nie. Literêre werke is dikwels bloot representatief. Nog 'n term wat gebruik word ten aansien van die literêre teks is *expressives* - so word daar in 'n bepaalde literêre werk 'n "state of affairs" uitgedruk. Die lokutiewe beskouing van die literêre teks is ooreenstemmend met die strukturalistiese fokus op die literêre werk.

Eerstens kan literatuur gesien en waardeur word as blote *lokutiewe taalhandelinge*. Binne die

¹² Sien Hoofstuk Een vir 'n kernagtige bespreking van die mimetiese teorie.

lokutief is daar Austin se handige onderskeidings van die foniese, fatiese en retiese taalhandelinge. Baie literêre werke is *foniese* taalhandelinge, bv. *dada*, *poésie pure*, die werk van Gezelle, Leopold, Gorter, Van Ostaïjen, Engelman, Boerneef, ens. Hier gaan dit nie om die effek of betekenis van die literêre werke nie, maar wel oor die uitvoer daarvan, die verbale klank en tipologie daarvan. Die literêre werk kan ook *faties* wees, bv. die spel met klank in 'n gedig. Laastens kan 'n literêre werk ook *reties* wees, d.w.s. soos in die werk van Breytenbach waar daar proefnemings gemaak word met taal, d.w.s. dit kan bloot waardeur word as struktuurhandeling. Die implikasie is dat daar nie werklik iets met die literatuur gedoen word nie.

Tweedens kan die literêre werk ook illokutief wees. Dit kan 'n bepaalde intensie hê, of uitspreek. 'n Mens weet uit die literêre werk self (of andersins) dat dit illokutief van aard wil wees. Die fokus kan egter ook op die taalproduk wees. Dit stem ooreen met die teorie van die Praagse strukturaliste, selfs met die ouer teorie van Kant, dat die literêre werk tevrede is om die aandag op ditself te vestig, die literêre werk se intensie is dan terminaal: dit lê in ditself, die literatuur wil dan nie instrumenteel tot iets anders wees nie.

Derdens kan die literatuur gesien word as perlokutief; dat daar 'n bepaalde pragmatiese doel daarmee bereik wil word. "To make an utterance (om 'n kortverhaal te skryf in hierdie geval), is to perform an act" (om die literêre struktuur daar te stel)(Searle, 1969:12). Die doel van hierdie hoofstuk is om die perlokutiewe waarde van *Kerst en andere liefdesverhalen* te ekstrapoleer op pragmatiese wyse, dus 'n ekstrapolasie d.m.v. die sg. *literêre pragmatiek*.

Tekspragmatiek wentel om sleutelbegrippe soos *konteks*, *grammaties geënkodeer*, *uitingsbetekenis* en *toepaslikheid* ("*appropriateness*"). *Tekspragmatiek* kan dus omskryf word as 'n teorie van *teksbegrip* wat die bydrae van die konteks tot die uiteindelijke teksbetekenis in ag neem (Levinson, 1983). Hierby inbegrepe is die studie van taalgebruik aangesien die pragmatiek plaasvind vanuit die perspektief van die tradisionele Saussuriaanse *parole*¹³. Pragmatiek, soos elders in hierdie

¹³ Sien die afdeling oor die Strukturalisme in Hoofstuk Een.

studie ook aangestip, ontken die onderskeid tussen taal en konteks aangesien verskynsels soos bv. *deixis* nie los van die konteks interpreteer kan word nie. Dit is deur die pragmatiek dat die dogma van die outonomistiese teks uitgeskakel is.

'n Inbegrepe konsep in die tekspragmatiek, is hoe 'n teks *boei*. In die bundel *Kerst en andere liefdesverhalen* is die titelverhaal "Kerst", veral wat tematiek en narratief betref, die boeiendste van die bundel. Dié eienskap spruit voort uit die feit dat die slot onvoorspelbaar is, en daar op storie-grammatikale vlak, van 'n avontuur (Leopold se reis na "het Zuid") vertel word. Van den Bergh (1975:41) noem dat daar drie wyses is waarop die boeiendheid van 'n teks bewerkstellig word: (i) strukturele middele (die gebruik van jukstaponerende mikrokontekste¹⁴), (ii) kwessies van informasiedeling (vrae oor die verhouding van Kaatjie en Leopold wat onbeantwoord bly) en (iii) identifikasie. (Ook "Gas" kan gebruik word om die idee oor hoe 'n teks boei, te verbeeld. In hierdie teks, soos in die ander verhale van die bundel, is die boeiendheidselement egter in 'n mindere mate aanwesig.)

Hierdie karakteristiek (die boeiendheidselement) laai die geïmpliseerde sprokieselement met meer ironie deurdat sprokies noodwendig met 'n boeiendheidselement geassosieer word¹⁵. Boeiendheid op strukturele grondslag, word bewerkstellig met *prospektiwiteit* en *kontras en konflik*. Prospektiwiteit is die wyse waarop die skrywer verwagtings oor die verdere verloop van die teks by die leser wek. Prospektiwiteit kan op twee wyses gesistematiseer word, nl. *Jauss* se verwagtingshorison en *Iser* se oop plekke.

Jauss (1978:3) omskryf die verwagtingshorison¹⁶ as "het objectiveerbare referentiekader van de verwachtingen" wat elke literêre/nie-literêre werk by die dekodeerder daarvan tot stand bring sodra dit verskyn. Daar bestaan die volgende fasette:

¹⁴ Sien Hoofstuk Twee vir 'n uiteensetting van die mikrokontekste.

¹⁵ Sien die karakterisering van sprokies as generiese tipe in Hoofstuk Twee.

¹⁶ Sien ook Hoofstuk Een se bespreking van die Resepsie-estetika.

(i) "de bij de lezer reeds aanwezige kennis van een genre"

Hieronder ressorteer die genre-kenmerke wat in die denke van die dekodeerder aanwesig is. Van Gorp (1984: 369-370) karakteriseer 'n kortverhaal as volg: (a) weens die beperkte ruimte is ekonomiese en gekonsentreerde aanwending van taal essensieel, (b) die aantal aktante, milieu-beskrywing en karakterontwikkeling word tot die minimum beperk, (c) die aandag is gerig op een aktant, (d) die verhaal begin sonder enige inleiding en het 'n abrupte slot, (e) aspekte soos dialoog, droom, terugflitse en die vermenging van tydruimtelike ervarings is verdere kenmerke van hierdie genre.

(ii) "de vorm en tematiek van al bekende werke" (intertekstualiteit)

Die enkodeerder, Kristien Hemmereichs, se oeuvre vertoon bepaalde tematiese en vormlike kenmerke. 'n Kenmerk van haar oeuvre is dat sy oor die 'liefde' skryf, maar selde konvensionele liefdesverhale. Dit is 'n heersende tendens dat daar deur die maatskappy 'n harmonie bewerkstellig wil word tussen die *geilheid* (dus die primitief dierlike instinkte) van die mens (Vandenbroucke, 1992:120). Hemmereichs poog in haar verhale om die liefde en geilheid/passie op die een of ander manier in harmonie te bring.

'n Verdere dominante tema in die werk van Hemmereichs, is *menslike onvermoë*. Die magteloosheid van haar personasies blyk op verskillende vlakke, maar kom die beste tot uiting in die onvermoë van haar personasies om sinvol met mekaar te kommunikeer. Probleme word selde uitgeklaar tussen die karakters, hulle *ondergaan* liever 'n bepaalde lyding wat hulle nog meer eensaam en droewig maak. Om hierdie rede is die werk van Kristien Hemmereichs nie suiwer feministies in die konvensionele sin van die woord nie. Mans en vrouens word in haar skryfsels eerder gelykgestel aan mekaar; een word nie bo die ander verhef nie.

Iser se teorie oor die sg. 'oop plekke' in 'n literêre teks, is 'n kategorie waarmee die effek van 'n werk beskryf kan word. Deurdat die *literêre* werk sy eie *wêreld* konstitueer waarin ander

instellings aangebied en ander perspektiewe geopen word op sowel die *objektiewe wêreld* as die *ervaringswêreld* van die leser/dekodeerder (mimeties), ontstaan daar 'n wanverhouding tussen die drie genoemde wêreldes. Op hierdie wyse word die moontlikheid van onbepaaldheid geopen (*unbestimmtheit*). Oop plekke is punte waar die "good continuation" van die teksskemas en -verwagtings versteur word. Elke keer as die enkodeerder 'n nuwe tema opneem en voriges op die horison laat verdwyn, ontstaan daar 'n oop plek. Op hierdie wyse word die aandag van die leser gestuur (Iser, 1975:327). Oop plekke word ook teweeg gebring wanneer die samewerkingsbeginsels oortree word. Op hierdie wyse word breuke, en dus oop plekke bewerkstellig wat deur die leser gekonkretiseer moet word.

Die taalaanwending in die gekose kortverhale (en die grotere bundel) veroorsaak sg. 'oop plekke' in die teks. Die oortreding van die samewerkingsbeginsel van wyse wanneer Leopold met Kaatje kommunikeer (hy praat met haar asof met 'n kind), die geïmpliseerde oortreding van die kwantiteitsbeginsel wanneer die rede vir Yvonne en Frans se stroewe verhouding in "Gas" nie eksplisiet aangedui word nie, en die rede vir "Kristien" en haar "man" in "Sprookje" se egskeding, is voorbeelde van die vernaamste "oop plekke" wat met behulp van leksikologiese rigtingwysers, uit die teks agtergehaal moet word. Die leser moet dus van die *artefak* die *estetiese objek* maak, van die *sjuzet* die *fabula*. Die sg. invul van die oop plekke geskied egter nie lukraak nie; daar is rigtingwysers in die teks en konteks.

Iser en Van den Bergh se opvatting lewer 'n aantal bruikbare kategorieë waarmee fasette van die konteks van 'n literêre werk beskryf en gesistematiseer kan word. Taalhandelinge, die aspek wat in hierdie afdeling bespreek word, word soms gesien as sinoniem met pragmatiek - vgl. Pratt (1977), Van Dijk (1981), Van Jaarsveld (1982), Van Coller & Van Jaarsveld (1984). Pragmatiek is egter die omvattender term.

Die taalkundige pragmatiek is egter meer as bloot 'n bron van nuttige teorieë vir die literatuurstudie. Dit het implikasies vir die heersende literatuuropvatting: hierdie implikasie is dat literêre werke behoort tot dieselfde gespreksituasie as menslike taalgebruik in die alledaagse

omgang (Pratt, 1977:115-116)¹⁷. Die veronderstelling is dat die literêre werk nie los staan van die konvensies van alledaagse gesprekke nie. Hierin is nog 'n rede te vind waarom daar voorkeur vir *diskoerslinguistiek* bo *tekslinguistiek*¹⁸ is: diskoers impliseer 'n globale term - die insluiting van bellitristriese en natuurlike kommunikasie.

3.5 Intensionaliteit en aanvaarbaarheid¹⁹

Intensionaliteit het te make met die enkodeerder se intensie om 'n koherente en samehangende (vgl. kohesie) teks te produseer sodat die doel wat daarmee bereik wil word wel bereik word. Die onderliggende aanname is dat taalgebruikers beplan t.o.v. 'n doel (De Beaugrande & Dressler, 1981:123). *Aanvaarbaarheid* weer het te make met die dekodeerder se wens dat die teks samehangend, koherent en van belang ("relevance") vir hom/haar moet wees (De Beaugrande & Dressler, 1981:7). Aspekte wat hier 'n rol speel is (i) tekstipe, (ii) sosio-kulturele milieu, en (iii) die aantreklikheid van doelbereiking. Dit is nodig dat die dekodeerder verdraagsaam moet staan teenoor die teks, m.a.w. dat die dekodeerder soms 'n aktiewe poging moet aanwend om sin uit die talige gegewe en organisasie daarvan te maak, veral in die sfeer van die postmodernistiese skryfwyse waar die fragmentariese en hibridiese aard van die teks die dekodeeringsproses bemoeilik²⁰.

Carstens (1992c:79) sê dat intensionaliteit en aanvaarbaarheid ondersoek na die bydraes wat die

¹⁷ Sien ook Levinson (1986:202), Levin (1976), Austin (1962) en Labov (1972).

¹⁸ Sien Deel II van Hoofstuk Een.

¹⁹ Intensionaliteit gaan hoofsaaklik om die bedoeling van die kommunikeerder om sy/haar kommunikasie 'n sukses te maak; om dit op so 'n wyse aan te bied dat die aangesprokene dit as 'n koherente geheel sal ervaar. Aanvaarbaarheid, aan die ander kant, het te make met die dekodeerder van 'n teks se gewilligheid om die teks as koherent te aanvaar. Beide hoort veral in die kader van Grice se samewerkingsbeginsel tuis.

²⁰ Die aktiewe proses van betekeniskonstruering vs. die passiewe proses van betekenis ontsyfering is reeds deur die Poststrukturaliste gepropageer. Die grootse probleem met hierdie proses van betekeniskonstruering was dat hierdie denkwysie van mening was dat elke individu 'n ander waarheid uit 'n teks kan konstrueer. Hierdie studie gaan van die standpunt af uit dat die diskoerslinguistiek wel 'n vorm van betekeniskonstruering is, maar wel 'n konstruering met die teks en konteks as rigtingwysers.

deelnemers aan 'n teksgebeurtenis moet lewer om die teks as taalhandeling te laat slaag, impliseer.

Ohlhoff (1983(a):176) sê:

"...die probleem van die tydruimtelike oriëntering van die skrywer en leser en op die kwessie van hulle gedeelde kennis, dit kan help om gesprekke oor literêre werke sistematies te benader en dit kan 'n belangrike bydrae lewer om te bepaal wat 'n spreker in 'n werk presies in en deur taal wil sê."

3.5.1 Presupposisie

Sperber & Wilson (1986:202) merk op dat die proposisionele vorm van die uiting die belangrikste aspek is wat dit verklaar. 'n Bewering het 'n sekere inhoud wat die wêreld beskryf in 'n toestand soos die sender/enkodeerder dit ervaar. Bewerings/geënkodeerde boodskappe word ook gemaak binne konteks (tydkoördinate en plekkoördinate speel t.o.v. intensionaliteit en aanvaarbaarheid 'n vername rol). De Bruyn (1991:104) beweer dat, afhangende van die aard van die uitings, dit 'n invloed op die konteks en die kommunikasiedeelnemers sal hê. Verskeie aspekte word in so 'n uiting onderskei. Die vorm is reeds na verwys in die afdeling oor implikasie.

'n Uiting bevat 'n presupposisie, aldus Widdowson (1975:ix), wanneer daar gegewens ter sprake kom by die uiting van die sin of sinsfragment wat nie uit die linguistiese uiting self blyk nie. Soos wat daar in die afdeling oor implikasie daarop gewys is dat vir 'n uiting om gedekodeer te word, dit dikwels steun op die nie-linguistiese konteks, is presupposisie eweneens 'n wyse waardeur meer betekenis oorgedra word as wat letterlik blyk uit die suiwer grammatiese aanwending van taal.

In "Kerst" kan die volgende afleidings gemaak word: (i) Kaatjie en Leopold is man en vrou, (ii) Kaatjie is grootliks afhanklik van Leopold, (iii) hulle is gelukkig met hul verhouding. Die dieptestruktuur van hierdie verhaal, nl. dat daar 'n wedersydse toegewing is - Kaatjie as seksuele objek vir Leopold en Leopold as vaderlike figuur vir Kaatjie - word deur nie-linguistiese faktore, dus presupposisie oorgedra.

Dieselfde pragmatiese beginsel geld vir "Gas" en "Sprookje". In "Gas" word die volgende basiese gegewens d.m.v. die "grammatikale/semantiese struktuur oorgedra: (i) Yvonne en Frans is nie gelukkig getroud nie, (ii) Yvonne dink daaraan om selfmoord te pleeg, (iii) Yvonne voel vervreemd van almal, selfs haar seun. Die redes hiervoor word bekend via presupposisie: Yvonne wil uitbreek uit die groef van die alledaagse.

In "Sprookje" is die taalkundig oorgedraagde kern die volgende: (i) 'n man en vrou verloor twee seuns in snelle opeenvolging van mekaar, (ii) die vrou verlaat haar man. Die redes vir hierdie egskeding is 'n 'oop plek' wat pragmaties deur die dekodeerder agtergehaal moet word.

As geheel beskou, is daar in die bundel *Kerst en andere liefdesverhalen* die volgende aspekte wat deur die grammaties-semantiese lading van die bundel oorgedra word: (i) daar bestaan vele vorme van *liefdesverhale*, (ii) nie alle liefdesverhale eindig soos die generiese term "liefdesverhalen" en die geïmpliseerde "sprokie", met 'n gelukkige einde nie (bv. "Kerst" vs. "Sprookje"), (iii) liefde kan ook 'n skeefgegroeide verhouding impliseer ("Kerst", "Gas", "Appels en swam"). Wat die presupposisie hiervan is, moet egter vanuit 'n pragmatiese hoek benader word.

3.5.1.1 Semantiese presupposisie

De Bruyn (1991:107) is van mening dat die hele teorie rondom presupposisies te make het met waarheidsvoorwaardes. By die maak van 'n stelling, dus met die uiting daarvan, is die presupposisie *verwysingsvoorwaardes* wat nagekom moet word. De Bruyn (1991:107) meen dat die situasie waarin 'n sin/leksikon-item gebruik word, nie betrek word by die ekstrapolasie van hierdie soort presupposisie nie. Dit staan ook as sg. *logiese presupposisie* bekend.²¹

²¹ Die implikasie is dat die logiese presupposisie gelyk is aan daardie gemeenskaplikheid tussen 'n uiting en die negativering daarvan. Hierdie beginsel is deur Bach & Harnish (1982:156) gesistematiseer as die SMU (stelling met uiting) en die negativering daarvan, die nie-s. Omdat hierdie aspek te make het met die proposisionele inhoud wat reeds in Hoofstuk Twee bespreek is, word dit nie hier herhaal nie.

3.5.2. Pragmatiese presupposisie

Renkema (1987:18) sê dat die term *pragmatiese presupposisie* gebruik word om te verwys na informasie wat afleibaar is uit die situasie waarin die sin gebruik word. Die bedoeling en houding van die enkodeerder en dekodeerder speel hier 'n rol. Dit gaan oor die werklike uiting van 'n sin, gesitueer binne 'n fisiese agtergrond, hetsy kultureel, polities, of sosiaal van aard. De Bruyn (1991:109) stel dit voorts dat al hierdie gegewens waarin 'n sin geuit word, die presupposisies van die sin genoem word, waarsonder daardie uiting nie vestaan kan word nie.

Bach & Harnish (1982:158) is van mening dat die literatuur (in die wydste sin van die woord) oor die pragmatiese presupposisie verskillende kategorieë skep na aanleiding van wat verskillende outeurs oor die belangrikste eienskap daarvan identifiseer. 'n Verdeling van drie onderafdelings word gemaak en dit word vervolgens nader beskou aan die hand van *Kerst en andere liefdesverhalen*.

3.5.2.1 Pragmatiese presupposisie I

Daar word van die standpunt af uitgegaan dat presupposisies baie te make het met die enkodeerder se oortuigings aangaande die spraakkonteks in die moontlike wêreld waarin die uiting gemaak word. Sodra 'n enkodeerder kontekstueel deur middel van taal kommunikeer, word dit uit 'n sekere perspektief gedoen. Wat die enkodeerder as feite aanvaar, word in die taal waarin die boodskap oorgedra is, weerspieël.

In 'n prosa-tekst is daar nie net sprake van een enkodeerder nie. Omdat dit 'n mimetiese tekst is, is daar sprake van die sienings van die karakters wat op hul beurt afspieëlings van die werklikheid is. In die literatuur is die sender se oortuigings dus primêr *via* die personasies wat mimetiese afspieëlings van die werklikheid is. In die onderhawige bundel is daar in die tien kortverhale verskillende sienswyses, hetsy polities, sosio-kultureel, seksueel, feministies, chauvinisties,

histories, ens. Wat hierdie mimetiese personasies dus sê, stem ooreen met die heersende reële waardes in die konteks waarin die tekste gesitueer word en kan om hierdie rede nie net grammatikaal-semanties getakseer word nie, maar ook pragmaties.

In "Kerst" is een van die genoemde twee hooftemas²² die ondergrawing van Leopold (maar ook bv. die trembestuurder - "'Het Zuid?! Sorry, mijn zaken niet, iedereen doet maar, iedereen mag leven, dat is mijn parool'" kan net begryp word in 'n sosio-kulturele en politiese konteks) se vooroordele teenoor die Turke. Wanneer 'n teks in die derdepersoon vertel word, word die sienswyses van die verskillende aktante objektief weergegee. Die meeste van die tekste in *Kerst en andere liefdesverhalen* word in die derdepersoon geënkodeer ("Kerst", "Opgegeild", "Gas", "Appels en zwam", "Regen", "Vogels") terwyl die verhale waar dit gaan oor intens persoonlike belewenisse, normaalweg gesitueer binne die mikrokosmos van die gesin/familie, in die eerste persoon geënkodeer is ("Weekendzusjes", "Mijn broer, Sarah, de maan en ik", "Brokstukken" en "Sprookje") en dit hier, soos in die geval van die objektiewe derdepersoons-enkodeerders, gaan oor die idiosinkratiese lewensbeskouings van die karakters met raakpunte buite die mimetiese tekstuele wêreld.

3.5.2.2 Pragmatiese presupposisie II

Binne hierdie paradigma gaan dit oor die enkodeerder se bedoeling om met 'n sekere uiting 'n taalhandeling te maak. Volgens Keenan (1971:45) is die voorwaardes wat die gekose sin geskik maak vir die besondere doel, dan die pragmatiese presupposisie. Hierdie vorm van presupposisie word bewerkstellig deur die aanwending van werkwoorde wat beskuldigend en kritiserend van aard is. Menige uitings se bedoeling word slegs begryp wanneer sekere kulturele voorwaardes of kontekste voorkom, bv.: Yvonne sê aan Frans, "Je heb roos...". Hierdie sin is tiperend van die res van hierdie verhaal. Uiterlik beskou, lyk die sin soos 'n blote stelsin, maar die presupposisie is dat Yvonne Frans daarvan beskuldig dat hy nie na homself omsien nie en op

²² Die hooftemas in "Kerst" is veral die ondergrawing van bestaande vooroordele (teenoor die Turke) en die invertering van geslagsrolle.

hierdie wyse 'n wig tussen hulle indryf. Hierna sê Yvonne: "Ik had toch speciale shampoo voor je gekocht. Of kan je niet meer alleen je haar wassen?" Die presupposisie van hierdie sin, gesien in die lig van die vorige, is dat Yvonne implisiet Frans van 'n afhanklikheid van haar beskuldig, iets wat ten slotte bevestig word wanneer sy vir hom kos moet berei.

3.5.2.3 Pragmatiese presupposisie III

By hierdie soort pragmatiese presupposisie word die klem gelê op inligting wat aan die sender en die ontvanger bekend is. Dis is so dat met die uiting van enige sin, die enkodeerder van opinie is dat van die informasie wat in die proposisie vervat is, vir sy gehoor nuut moet wees. Die informasie wat hy aanvaar deur hom/haar en sy gehoor gedeel word, is dan die presupposisie van daardie besondere uiting (Jackendoff, 1972:230). Hieronder ressorteer bv. die gebruik van die byna retories-agtige taal van Leopold, wat steun op inligting wat vir die ontvanger/dekodeerder nuut is: vra of Kaatje na die 'wc' was. Die presupposisie is dat die dekodeerder weet dat Kaatje 'n swak blaas het. Die rassisme-element, wat een van die hoofemas van "Kerst" is, bestaan net in presupposisie. Dit is vir die dekodeerder nodig om vooraf te weet waarom die trambestuurder reageer soos hy reageer: "Het Zuid?!...".

3.6 Informatiwiteit en kontekstualiteit

Informatiwiteit is die ondersoek na die wyse waarop taalelemente gebruik word om inligting in 'n teks aan te bied. Dit kan 'n aanduiding gee van die groter kommunikatiewe belang wat aan sekere taalelemente geheg word (Carstens, 1992c:80). *Kontekstualiteit* aan die ander kant, is 'n ondersoek na die invloed wat die (sosiale) kontekste waarin die tekste voorkom op die interpretasie van die teks, het.

Die konteks wat ter sprake kom by die interpretasie van problematiese taalkundige gegewens is die somtotaal van alle moontlike kennis (verbale en pragmatiese kennis) waaroor die taalgebruiker beskik (Carstens, 1986b:4). Die pragmatiese konteks skep die fisiese raamwerk waarbinne die

verbale konteks funksioneer, d.w.s. dit skep die nodige agtergrond vir die lê van verbale linguistiese verbande. Die sg. *verbale konteks* is die primêre objek van studie vir die diskoerslinguistiek: daar word gefokus op meganismes waardeur kohesie teweeg gebring word, maar daar is 'n bewustheid dat kohesie afhanklik is van koherensie - d.w.s. daardie aspekte wat in die denke van die dekodeerder bestaan en waarmee hy/sy die teks as sinvol ervaar. Een van die hoofdoelstellings van die pragmatiek is om, soos elders in hierdie hoofstuk reeds breedvoerig behandel, taal as handeling te verklaar. Kennis van die *sosiolinguistiek* is hier 'n bate. Ohlhoff (1983(a):176) sê 'n kennis van die insigte van die sosiolinguistiek:

“stel die leser onder meer in staat om op soek te wees na bepaalde verskynsels in die taalgebruik van figure in literêre werke en om sistematiese beskrywings en verklarings vir bv. gemerkte gebruik te verskaf.

Die sosiolinguistiek is onlosmaaklik verbind aan *konteks*. Daar bestaan, aldus Appel e.a. (1975:44-45), sestien komponente waaruit *konteks* bestaan. Hierdie komponente is (met inagneming dat die literêre teks 'n mimese van werklike taalgebruiksituasies is):

- (i) Setting (tyd, plek, en fisieke omstandighede van die taalgebruiksituasie)
Setting is kompleks in die literatuur. Dit is 'n mimese van 'n tyd, plek en fisiese ruimte wat in 'n meerdere of mindere mate ooreenstem met die konsep wat in die denke van die dekodeerder van die teks, bestaan.
- (ii) Scene (op storiegrammatikale vlak)
- (iii) Spreker
 Kristien Hemmerechts is die reële outeur/enkodeerder wat egter 'lewe' gee aan 'n hele spektrum stemme.
- (iv) Aangesprokene - nie noodwendig bekend nie
- (v) Toehoorders - nie hier van toepassing nie, behalwe as die teks verbaal voorgelees word, maar dan is dit steeds 'n mimese van natuurlike taalgebruik.
- (vi) Bron (kulturele agtergrond) - die kulturele agtergrond is die milieu waarin die tekste gesitueer word. In hierdie bundel word weinig plekname verskaf, maar die bron is waarskynlik stede in België, die 'suides' waar daar, gestereotipeerd beskou, 'n Turkse

ghetto is, treinstasies, mikro-ruimtes binne makro-ruimtes.

- (vii) Funksie van die taalgebeure - op storievlak
- (viii) Doelstellings van die gespreksdeelnemers - op storievlak
- (ix) Vorm (wyse waarom gesprek ontwikkel)
- (x) Inhoud - het te make met informatiwiteit en kontekstualiteit
- (xi) Toonsoort - het te make met informatiwiteit en kontekstualiteit
- (xii) Taalvariëteit - het te make met informatiwiteit en kontekstualiteit
- (xiii) Kanaal - het te make met informatiwiteit en kontekstualiteit
- (xiv) Norme van interaksie- het te make met informatiwiteit en kontekstualiteit
- (xv) Norme van interpretasie - het te make met informatiwiteit en kontekstualiteit
- (xvi) Genres - sien bespreking oor die kortverhaal as genre hierbo.

Verskeie van bg. situasionele faktore (Appel e.a., 1975:103) het in die loop van die studie ter sprake gekom. Eerstens is daar die *deelnemers* aan die kommunikasiesituasie. Dit moet in gedagte gehou word dat daar, wanneer die literatuur bestudeer word, sprake is van 'n dualiteit in die gespreksdeelnemers. Dit gaan oor die leser van die teks enersyds en andersyds oor die mimetiese deelnemers aan die gesprek in die teks self. Dit is die uitgangspunt van hierdie studie dat persoonlike gegewens oor die enkodeerder Kristien Hemmerechts nie noodsaaklik is vir die dekodering van die talige gegewe nie.

Die volgende aspekte is ook reeds implisiet op ingegaan: die *onderwerp* van die diskoers (tematiek), die kanaal van taalgebruik (die genre), die plek en aktiwiteit van die taalgebeure en die verbale konteks (die talige gegewe wat in Hoofstuk Twee uitvoerig bespreek is).

3.6.1 Sociolinguistiek in *Kerst en andere liefdesverhalen*: hermafroditiese dominansie deur taal

Verskeie studies is die afgelope tyd onderneem om aan te dui hoe magsverhoudings via linguistiese strukture bewerkstellig kan word (vgl. De Klerk, 1992; Kress, 1989; Kramarae *et*

al, 1984; Thorne & Henley, 1975).

Kress (1989:52) meen dat taal op verskeie wyses magsverhoudings impliseer: (i) dit indekseer mag (m.b.v. die gebruik van bepaalde leksikon-items), (ii) deur middel van linguistiese strukture word 'n bepaalde sosiale orde in die teks tot stand gebring. Appel e.a. (1975:103-111) wys ook op die "sosiale afstand" tussen spreker en aangesprokene. Hierdie sosiale afstand is o.m. afhanklik van die relatiewe status van die deelnemers aan die interaksie (dit sluit o.a. geslag, beroep, ouderdom, ens. in) en die onderlinge verhouding tussen die gesprekdeelnemers.

3.6.2 Kenmerke van *mannetaal*

Soos wat in die loop van die studie aan die lig gekom het, is manlike dominansie 'n tema waardeur kohesie in die onderhawige teks tot stand gebring word. Dit is egter nie net manlike dominansie nie; soms is dit wel vroulike dominansie of 'n uitbalansering van die twee pole. Hierdie sg. 'dominansie' word linguisties geënkodeer en binne 'n bepaalde konteks gedekodeer.

Volgens Tannen (1992) toon *mannetaal* 'n hoë mate van onafhanklikheid, dominansie en die behoefte om beheer oor te neem/te handhaaf. Kommunikasie is 'n hiërargiese proses waarin daar kompeterende diskoers aanwesig is (Tannen, 1992:73). Hierteenoor word die vrou linguisties uitgebeeld as soekend na kontak en samewerking (Tannen, 1992:37). Vergelyk hier Yvonne ("Gas") se volgehoue pogings aan die einde van die verhaal om haar man te laat antwoord wanneer sy na hom roep. Hoewel hierdie aspek wel op die wyse in die tekste van *Kerst en andere liefdesverhalen* terug te vind is, is daar ook 'n invertering hiervan. Vir 'n wyle word daar egter op sg. *mannetaal* gefokus.

Manlike dominansie deur taal word reeds in die teksinisiële topiek ("Kerst") geïmpliseer wanneer die denke van Leopold weergegee word: "Ik ben sterker, dacht hij, ik ben sterk, ik ben sterker."

Deurdat die verhaal hoofsaaklik deur die oë van Leopold gefokaliseer word, kan ook beweer word dat wat Tannen (1992:19) beweer, nl. dat die manlike karakter dit onmoontlik vind om seksueel intieme aspekte teenoor die vrou te noem, in hierdie teks aangetref word.²³ Hierdie aspek word egter in die seksueel-eksplisiete verhaal "Opgegeild" ondergrawe wanneer beide man en vrou seksuele fantasieë verbaliseer.

Sattel (1983:122) beweer dat mans hul "inexpression" gebruik "to guard his own position...male inexpressiveness emerges as an intentional manipulation of a situation where threats to the male position occur." Dit is juis hierdie aspek wat in *Kerst en andere liefdesverhalen* omgekeer word. In hierdie bundel is daar nie 'n enkele manlike karakter wat met sy konkrete taalgebruik poog om dominant teenoor die vroulike karakter te wees nie. In "Kerst" poog Leopold aanvanklik om Kaatje te domineer, maar nie met sy dialoog nie, eerder motories. Hy forseer haar om na die badkamer te gaan, bepaal watter klere wat sy moet aantrek, wat sy mag en nie mag doen nie. Kaatje tree egter ook selfgeldend op, doen dikwels die teenoorgestelde as wat Leopold wil hê - vgl. die slotmoment van hierdie verhaal.

In "Gas" is die teenoorgestelde waar: waar Yvonne aanvanklik selfgeldend is in haar taalaanwending (vgl. haar beledigings teenoor Frans en haar pogings tot verset teen die owerheid) raak sy ten slotte vervalle in wat Tannen (1992) en Van Coller & Van Rensburg (1982:226) die *linguistiese strukture* noem waarin die vrou normaalweg gekarakteriseer word as soekend na kontak: sy roep na Frans aan die einde van hierdie verhaal.

In "Sprookje", die teksfinale topiek van die bundel, is daar weinig sprake van enige vorm van dialoog. Gesprekke word normaalweg in die indirekte rede aangegee; terugskouend. Nie een van die partye hier domineer nie, veral nie die man nie. In hierdie teks word die man se verbale krag gereduseer tot 'n enkele sin: "Kristien, get an ambulance, quick." In hierdie verhaal, soos elders bespreek, word die man se posisie geheel en al ondergrawe en is dit ten slotte, hoewel in die

²³ Hierdie aspek is reeds onder die afdeling *eufemisme* elders in hierdie hoofstuk bespreek.

indirekte rede weergegee, die vrou wat die aktiewe aktant in die teks word deurdat dit sy is wat besluit om hom te verlaat: "Ik zeg hem dat ik een flat in de stad heb gehuurd."

Die konsep *mannetaal* word, in pas met die tematiek van die bundel, ondergrawe. Hier is daar eerder sprake van 'n *androgeniese aanwending* van taal, waar die vrou en die man om die beurt deur taal domineer. Deur middel van linguistiese magsverhoudings van die man vs. die vrou (vrou vs. man) word die vernaamste kontekstuele ironie aan die lig gebring: hierdie verhale is ten slotte nie liefdesverhale soos deur die titel geïmpliseer word nie. Wanneer daar sprake is van dominansie van watter aard ook al, is *liefdesverhale* nie 'n adjektief wat vir hierdie verhale gebruik kan word nie. Wanneer die taalaanwending in *Kerst en andere liefdesverhalen* naderby beskou word, is dit duidelik dat hier nie met feministiese literatuur te make is nie. Die bundel bevat wel eienskappe van feministiese diskoers in die algemeen, maar kan, op leksikologiese vlak, nie as feministies beskou word nie.

3.7 Intertekstualiteit

'n Dinamiese, produksiegerigte teksbegrip lê ten grondslag van die opvatting van intertekstualiteit.

Julia Kristeva (1980:36) sien die teks as produktiwiteit wat impliseer,

"...that it is a permutation of texts, an intertextuality: in the space of a given text, several utterances, taken from other texts, intersect and neutralize one another."

Hoewel hierdie benadering tuishoort tot die Poststrukuralisme, is die aanwending van intertekstualiteit in die beoefening van die diskoerslinguistiek van groot belang. Die buitetekst, dus dié teks waarop daar in die primêre teks gesinspeel word, kan nie-literêr (histories, sosiaal, kultureel) van aard wees, maar daar kan ook verwys word na 'n konkrete literêre teks. In laasgenoemde geval is dit 'n kwessie van hoe kennis van die inhoud en strukture van 'n ander teks die insig in die onderhawige teks kan verbeter. Hierdie hoofstuk, wat in sy geheel gewy word aan koherensie in *Kerst en andere liefdesverhalen*, d.w.s primêr pragmatiese oorwegings, impliseer reeds 'n noodwendige bytrek van entiteite buite die konkrete talige teks.

Wanneer *Kerst en andere liefdesverhalen* intertekstueel betrag word, is dit duidelik dat dit hier nie primêr gaan oor 'n toespeling op ander literêre werke nie. Die intertekstualiteit van hierdie teks is nie-literêr van aard: die sosiale milieu waarin die teks gesitueer word, die tydruimtelike oriëntasie en die konvensies wat eie is aan die kortverhaal as genre. Die genoemde drie aspekte het reeds in die loop van hierdie studie aandag gekry, maar ek ag dit nodig om hierdie intertekstuele aard van die onderhawige tekste weer kortliks hier aan te stip.

Sonder dat die talige teks in 'n milieu van rass spanning/vooroordeel gesitueer word, sal die ongewone aard van Leopold se besoek aan die Suide nie na behore gesnap kan word nie. Ook die bepaalde semantiese waardes van sekere taalhandelinge sal nie met sukses gedekodeer word nie, bv. wat die implikasies is wanneer die Turkse man die leksikon-item "vriend" gebruik.

Die drie gekose tekste uit die bundel sal, sonder dat dit gesitueer word in die sosiale opvatting dat die samelewing deur mans oorheers word, nie die ironiese en ondergrawende aard daarvan kan verkry nie. Die (ironiese) invertering van rolle en die ondergrawing van stereotipes wat linguisties op 'n genuanseerde wyse in hierdie tekste tot stand gebring word, word intertekstueel (nie-literêr) gerealiseer.

Die oeuvre-kenmerke van die enkodeerder, Kristien Hemmrechts, speel eweneens ook 'n rol aangesien dit 'n verwagtingshorison opstel vir die dekodeerder. Hierdie kenmerke is elders reeds aangestip en funksioneer as aanvangspunt vir die dekodering van die tekste.

3.8 Slotperspektief

In hierdie hoofstuk oor koherensie is daar beredeneer dat koherensie primêr d.m.v. pragmatiese oorwegings tot stand gebring word. Met die bepaalde patrone van taalaanwending wat verkry is uit die strukturalistiese ontleding van die onderhawige tekste (kohesie) as vertrekpunt, is die talige (mimetiese) werklikheid gesitueer in 'n sosiale, kulturele en politiese konteks. Met die eienskappe van die pragmatiek as parameters, is probeer om aan te dui hoe hierdie buitetekstuele aspekte

bydra tot die ontsluiting van die tekste.

HOOFSTUK VIER

SLOT

DOEL:

Die doel van hierdie hoofstuk is om (i) 'n kernagtige oorsig te verskaf oor waarop daar in die onderskeie hoofstukke gefokus is en (ii) 'n sintese van onderskeie insigte aan te bied

Die kerngegewe van die *tekslinguistiek/diskoerslinguistiek* is om met behulp van linguistiese middele tot 'n meer gefundeerde analise van 'n literêre (en ook nie-literêre) werk te kom. Dit blyk uit die inleidende gedeeltes van hierdie studie dat een van die primêre oorwegings vir die skryf van dié verhandeling was om aan te toon dat insigte in literêre werke nie as 't ware uit die 'lug gegryp' hoef te word nie. Dit is ook die rede vir die uitgebreide teoretiese aard van die studie: teorie is uiteindelik die *soekligte* waarmee tekste blootgelê word.

Die eerste hoofstuk van die verhandeling bestaan uit twee dele. Deel I verskaf 'n *diachroniese beskouing* van tekstuele benaderings vanaf die begin van die 20e eeu tot vandag. Hier val die klem op veral dié benaderingswyses wat 'n invloed gehad het op die uiteindelijke ontwikkeling van kontemporêre tekstuele beskouings, veral die tekslinguistiek. Hoewel die fokus van die verhandeling die tekslinguistiek is, word daar in hierdie hoofstuk gefokus op 'n diverse spektrum van tekstuele beskouings. Prof. W.A.M. Carstens verskaf in sy 1997-publikasie *Afrikaanse Tekslinguistiek - 'n Inleiding*, 'n volledige oorsig oor die ontwikkeling van die tekslinguistiek self. Hierdie verhandeling poog nie om hierdie oorsig te herhaal nie, maar verbreed die fokus met 'n oorsig oor 'teks'-benaderinge. Daar word in hierdie gedeelte gefokus op:

- (i) die literatuurteoretiese aard van die tekslinguistiek,
- (ii) die Mimetiese teorie,
- (iii) die Pragmatiese teorie,
- (iv) die Ekspressiewe teorie en
- (v) die Objektiewe teorie.

Aangesien die tekslinguistiek streng gesproke beskou kan word as 'n *tekssentriese benadering* tot teksstudie, word daar breedvoerig aandag geskenk aan die sg. tekssentriese benaderingswyse, nl.

- (vi) die Russiese Formalisme,
- (vii) die New Criticism, en
- (viii) die Stilistiek op taalkundige grondslag.

Hierbenewens word daar in die inleidende hoofstuk gepoog om die linguistiese benaderings wat die tekslinguistiek voorafgegaan het, te karteer, nl.

- (ix) die Strukturalisme,
- (x) die Poststrukturalisme en
- (xi) die Semiotiek.

Aangesien die tekslinguistiek egter meer is as 'n blote tekssentriese of linguistiese benaderingswyse tot teksstudie, word die sg. lesersentriese benaderingswyses ook in hierdie hoofstuk beskou, nl.

- (xii) die Resepsie-estetika en
- (xiii) die Referensiële benaderingswyses.

Aan die einde van Deel I verskaf ek 'n beknopte oorsig oor die ontwikkeling van die tekslinguistiek self. Die uitsluitlike doel van hierdie uitvoerige situering van die tekslinguistiek, is om aan die leser en die gebruiker van die tekslinguistiek as *teksbenadering* te toon waaruit die tekslinguistiek ontwikkel het.

Deel II van *Hoofstuk Een* motiveer waarom die benaming *diskoerslinguistiek* bo *tekslinguistiek* verkies word. Daar word hier geredeneer dat die diskoerslinguistiek ander dimensies het as blote diskoersanalise en dat die benaming tekslinguistiek, wanneer ekstratekstuele gegewens bygereken word, paradoksaal van aard is. Dié gedeelte van *Hoofstuk Een* verskaf voorts 'n *sinchroniese oorsig* oor die tekslinguistiek met die wete dat diskoerslinguistiek dieselfde metodes van teksanalise aanwend.

‘n Belangrike aspek van hiërdie afdeling, is dat daar ‘n meer genuanseerde indeling van die tradisionele basiskonsep van die tekslinguistiek, nl. De Beaugrande en Dressler (1981) se *standaarde van tekstualiteit*, verskaf word. Hier word geredeneer waarom daar net twee standaarde van tekstualiteit bestaan en waarom die onderskeid van sewe standaarde meganisties en moeilik uitvoerbaar vir navorsers is. Daar word hier van die standpunt uitgegaan dat daar twee standarde bestaan, nl. *kohesie* en *koherensie*. Koherensie word teweeg gebring deur die oorblywende De Beaugrande en Dressler-standaarde, nl. intensionaliteit en aanvaarbaarheid, informatiwiteit, kontekstualiteit en intertekstualiteit.

Hoofstuk Twee is ‘n uitvoerige identifisering van linguistiese patrone in *Kerst en andere liefdesverhalen* met die doel om die redes vir bepaalde patrone in die konteks van die pragmatiek te situeer. In die inleidende gedeeltes van die hoofstuk word ‘n breedvoerige oorsig verskaf oor die aard van kohesie voordat aangedui word hoe kennis van globale storiestructure kan bydra tot die lees van tekste. Dit word deur verskeie teoretici erken dat *Kerst en andere liefdesverhalen* ‘n sprokieselement bevat (hoewel dit hier telkens ondergrawe word). Hierdie beskouing gebruik ek as motivering vir die uitgebreide behandeling van die generiese liefdesverhaal en sprokie.

In die gedeeltes wat volg, word daar ondersoek ingestel na spesifieke woordsoorte, t.w. adjektiewe, saakname, en voornaamwoorde (waarmee verwysing gekonkretiseer word). Hierbenewens word grammaties-semantiese aspekte ondersoek, nl. polisemie, sinonimie, teenoorgesteldheid, antonimie, komplementeerbaarheid, hiponimie en ruimtelike opposisie.

Die gedeelte wat gewy word aan sintaksis, identifiseer alleen daardie elemente wat relevant is vir die betekening van die teks, nl. ellips, semantiese rolle en die tematiese struktuur van die sintaksis en tekste as geheel. In die gedeelte oor tematiese struktuur word aangetoon waarom die keuse in hierdie studie op net drie tekste uit ‘n kortverhaalbundel val en word die gebruik van juis hierdie werkswyse gemotiveer.

Hoofstuk Drie is ‘n situering van die vasgestelde patrone (*Hoofstuk Twee*) in ‘n pragmatiese konteks. In hierdie hoofstuk word die aard en doelstellings van die pragmatiek duidelik aangestip en word aangedui watter betekenisimplikasies die byreken van ‘n (i) vorige

diskoerskoördinaat, (ii) tydkoördinaat, (iii) plekkoördinaat en (iv) gehoorkoördinaat het. Die kardinale pragmatiese konsep, implikasie, met die inbegrepe beginsel van samewerking, word teoreties beskou en daar word 'n toepassing verskaf.

'n Teoretiese beskouing van *taalhandelinge* word verskaf en daar word aangetoon watter implikasies die beskouing van 'n literêre werk as taalhandeling, inhoud. 'n Aspek wat verband hou hiermee, nl. *informatiwiteit* en *kontekstualiteit*, word hierna bespreek met 'n fokus op hoe meer inligting via taal oorgedra word deur die presupposisie van taalaanwending in ag te neem, nl. *mannetaal*. Die ironie wat aan die lig kom, is dat hierdie bundel in wese nie feministies van aard is nie, maar dat daar 'n uitbalansering in 'the battle of the sexes' is deurdat menslike pyn 'n gelykmakende entiteit word.

Hoewel dit nie die doel van hierdie verhandeling was om tot 'n volledige literêre analise van die onderhawige teks te kom nie (hoofsaaklik omdat die vereistes van 'n M.A.-verhandeling té beperkend is), het daar telkens, met die toepassing van die linguistiese teorie en die pragmatiek, bepaalde aspekte na vore gekom; die vernaamste hiervan is die struktureringsbeginsel van ondergrawing wat 'n leitmotief in die teks word. Verskeie entiteite word ondergrawe: die bestaan van sprokies, liefdesverhale, kersfees, die idee van geluk, die man se dominante posisie, die vrou se dominante posisie, rassevooroordeel, die onwrikbaarheid van familieverhoudings, die grense van moederlike liefde, die grense van menslike seksualiteit. Hierdie ondergrawende aard van die bundel in geheel gaan gepaard met die binêr-opposisionele aard van die tekste. Daar is geen grys gebiede in hierdie tekste nie, sake is òf swart, òf wit. Desnieteenstaande hierdie kenmerk van die tekste in die bundel, gaan dit hier nie oor die verskaf van antwoorde nie, maar wel oor die vra van vrae. Op hierdie wyse word verskeie oop plekke in die tekste gelaat, sg. *unbestimmtheitsstellen*, wat deur die dekodeerder ingevul moet word. Daar is aangetoon hoe die 'invul' van hierdie gapings gesistematiseer en gefundeerd gedoen word, sonder om die analise van die teks in 'n 'anything goes' oefening te laat verval. Hierdie aspek is ten slotte ook die vernaamste bydrae van hierdie studie: daar is gemotiveer hoe kennis van die taalkunde, en veral die sistematiek daarvan, kan bydra om die studie van letterkunde te sistematiseer. Op hierdie wyse word die uitspraak, "the interpretation of an utterance is ultimately a matter of guesswork", eweneens óók ondergrawe.

BIBLIOGRAFIE

- Abrams, M.H. 1953. *The mirror and the Lamp*. Oxford: Oxford University Press.
- Adams, H. (ed.) 1975. *Critical Theory Since Plato*. New York: Harcourt Brace Javanovich.
- Appel, R., Hubers, G., Meijer, G. 1975. *Sociolinguistiek*. Utrecht/Antwerpen: Het Spectrum.
- Austin, J.L. 1962/1975. *How to do things with words*. Oxford: Clarendon Press.
- Bach, E. & Harms, R. (eds.) 1968. *Universals in Linguistic Theory*. Holt, Rinehart & Winston: New York.
- Bach, K. & Harnish, R.M. 1982. *Linguistic communication and speech acts*. Cambridge: The MIT Press.
- Bal, M. 1980. *De theorie van vertellen en verhalen*. Muiderberg: Coutinho.
- Bal, M. (red.) 1981. *Literaire genres en hun gebruik. Over teksttypes en taalhoudinge*. Muiderberg: Dick Coutinho.
- Barthes, R. 1977. *Image - Music - Text*. Glasgow: Fontana/Collins.
- Barthes, R. 1981. Theory of the text. In: Young, R. (ed.) *Untying the text: A post-Structuralist Reader*. Boston: Routledge & Kegan Paul.
- Beisbart, O. e.a. (eds.) 1976. *Textlinguistik und ihre Didaktik*. Donauwörth: Ludwig Auer.
- Bell, R.T. 1991. *Translation and Translating: Theory and Practice*. London/New York: Longman.
- Bense, M. 1962. *Theorie der Texte*. Keulen: Kiepenheuer.
- Bertinetto, P.M. 1979. Can we give an unique definition of the concepts 'text'? Reflections on the status of textlinguistics. In: Petöfi, J.S. (ed.) *Text vs. Sentence: Basic Questions*

- of Text Linguistics*. Hamburg: Helmut Buske Verlag.
- Berruto, G. 1979. A sociolinguistic view on text linguistics . In: Petöfi, J.S. (ed.) *Text vs. Sentence: Basic questions of text linguistics*. Hamburg: Helmut Buske Verlag. p. 495-508.
- Bilmes, J. 1986. *Discourse and Behavior*. New York/London: Plenum.
- Bisschoff, A-M. 1992. New Criticism. In: Cloete, T.T. (red.) *Literêre terme en teorieë*. Pretoria: HAUM-Literêr.
- Bloom, H. 1973. *The Anxiety of Influence*. New York: Oxford University Press.
- Bosch, P. 1983. *Agreement and Anaphora. A study in the role of pronouns in syntax and discourse*. London: Academic Press.
- Bosch, A.B. 1995. Die Afrikaans van dagbladadvertensies: 'n komplekse linguistiese manipuleerder. *Communicatio* 13(1):1-13.
- Botha, R.P. 1983. Wat kan Taalwetenskap die student van literatuur bied? In: Sinclair, M. (red.) *Taalwetenskap en die studie van literatuur. Spil Plus 8*. Stellenbosch: Departement Algemene Taalwetenskap.
- Botha, R.P. 1985. *Afrikaanse Sintaksis vir Voorgraadse Studente*. Johannesburg: McGraw-Hill.
- Botha, R.P. & Sinclair, M. (reds.) 1985. *Norme vir Taalgebruik*. Stellenbosch: Departement Algemene Taalwetenskap, Universiteit van Stellenbosch.
- Botha, W.J. 1980. *Die Grammatika van die Eerste Persoon*. Ongepubliseerde doktorsale proefskrif, UNISA.
- Botha, W.J. 1982. Besitlike konstruksies en die eerste persoon. *LVSA-Kongresreferate* 1982:25-35.
- Botha, W.J. 1990. Deiktiese tydsverwysing. *Acta Academica* 22(3):102-115.
- Bradley, A.C. 1909. Poetry for poetry's sake. In: Adams, H. (ed.). *Critical Theory Since Plato*. New York: Harcourt Brace Jovanovich.
- Bremond, C. 1977. De logica van de narratiewe moëlikhede. In: Bronzwaer, W.J.M., Fokkema, D.W. & Kunne-Ibsch. E. (reds.) *Tekstboek algemene literatuurwetenskap*. Baarn: Amboboeken.

- Bronzwaer, W.J.M., Fokkema, D.W. & Kunne-Ibsch, E. (reds.). 1977. *Tekstboek algemene literatuurwetenskap*. Baarn: Amboboeken.
- Brooks, C. & Warren, R.P. 1938/1960. *Understanding Poetry*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Brooks, C. 1949. *The Well-wrought Urn*. London: Dennis Dobson.
- Brown, G. & Yule, G. 1983. *Discourse Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bühler, K. 1934. *Sprachtheorie. Die Darstellungsfunktion der Sprache*. Jena: Fischer.
- Burton-Roberts, N. 1987. Pragmatics and Wittgenstein: Ostensive and non-descriptive definition. In: Verschueren, J. & Bertucelli-Papi, M. (eds.) 1985. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Buursink, M. et al. 1967. *De wetenskap van het lezen*. Assen: Van Gorcum.
- Carrell, P.L. 1982. Cohesion is not coherence, *TESOL Quarterly*, 16(4):479-488.
- Carstens, A. 1984. Verwysing - betekenisteorie of taalfunksie? *LVSA-Kongresreferate* 1984:130-143.
- Carstens, W.A.M. 1976. *Aspekte van taalkundige verwysing - 'n verkenning*. Mini-skripsie vir die M.A.-graad, Universiteit van Stellenbosch.
- Carstens, W.A.M. 1981. Oor taalkundige verwysing. *LVSA-Kongresreferate* 1981:33-45.
- Carstens, W.A.M. 1984a. *'n Kontekstuele Analise van Afrikaanse Bepaalde voornaamwoorde*. Ongepubliseerde D. Litt.-proefskrif, Universiteit van Stellenbosch.
- Carstens, W.A.M. 1984b. Pragmaties beheerde anafore? *SA Tydskrif vir Taalkunde* 3(2):1-15.
- Carstens, W.A.M. 1985. Verwysing, bepaalde voornaamwoorde en die konteks. *LVSA-Kongresreferate* 1985:54-63.
- Carstens, W.A.M. 1986a. Moontlike benaderings tot 'n studie van die Afrikaanse bepaalde voornaamwoord. *Tydskrif vir Geesteswetenskappe* 26(2):107-124.

- Carstens, W.A.M. 1986b. Die kontekstuele benadering tot taalstudies. *SA Tydskrif vir Taalkunde* 4(2):1-18.
- Carstens, W.A.M. 1987. De Beaugrande en Dressler (1981) se 'standaarde van tekstualiteit'. *SA Tydskrif vir Taalkunde* 5(2):17-32.
- Carstens, W.A.M. 1991a. 'Teks' - 'n begrip op soek na 'n funksionele tekslinguistiese definisie. *S.A. Tydskrif vir Taalkunde* 9(4):85-90.
- Carstens, W.A.M. 1991b. *Norme vir Afrikaans*. Pretoria: Academica.
- Carstens, W.A.M. 1992a. Inleiding in die sosiolinguistiek II: Die konteks as bepalende faktor in die sosiolinguistiek. *Tydskrif vir Taalonderrig* 26(1):32-40. April 1992.
- Carstens, W.A.M. 1992b. Inleiding tot die sosiolinguistiek III: Die invloed van die pragmatiese konteks op sosiolinguistiese studies. *Tydskrif vir Taalonderrig* 26(2):63-74. Julie 1992.
- Carstens, W.A.M. 1992c. Het die tekslinguistiek enige implikasies vir die studie van literatuur? *Literator* 13(2):76-83.
- Carstens, W.A.M. 1993. Afrikaans en interdisiplinêre studie: moontlikhede en eise in 'n toekomstige Suid-Afrika. *Literator* 14(2):83-90.
- Carstens, W.A.M. 1994. Die stand van teks-/diskoersstudie in Suid-Afrika. *SA Tydskrif vir Taalkunde*. Supplement 22.
- Carstens, W.A.M. & Van Schalkwyk, P.L. 1994. Standaarde van tekstualiteit en Breyten Breytenbach se "die boenk". *SA Tydskrif vir Taalkunde*, Supplement 22.
- Carstens, W.A.M. 1997. *Afrikaanse Tekslinguistiek - 'n Inleiding*. Pretoria: J.L. van Schaik Akademies.
- Chapman, R. 1973/1991. *Linguistics and Literature*. London: Edward Arnold.
- Chapman, L.J. 1983. *Reading Development and Cohesion*. London: Heineman Educational Books.
- Chomsky, N. 1965. *Aspects of the Theory of Syntax*. Cambridge, Mass.: The MIT Press.
- Cloete, T.T. 1953. *Trekkerswee en Joernaal van Jorik*. Amsterdam: Swets & Zeitlinger.
- Cloete, T.T., Botha, E. & Malan, C. (reds.) 1985. *Gids by die literatuurstudie*. Pretoria:

- Cloete, T.T. (red.) 1992a. *Literêre terme en teorieë*. Pretoria: HAUM-Literêr.
- Cloete, T.T. 1992b. Pragmatiek (Literêre). In: Cloete, T.T. (red.) *Literêre Terme en Teorieë*. Pretoria: HAUM-Literêr.
- Coates, J. 1986. *Women, men and language. A sociolinguistic account of sex differences in language*. London: Longman.
- Coetzee, J.M. 1982. Linguistics and Literature. In: Ryan, R. & Van Zyl, S. (eds.) *An Introduction to Contemporary Literary Theory*. Johannesburg: Ad Donker. p. 41-52.
- Cole, P. & Morgan, J.L. (eds.) 1975. *Syntax and Semantics Vol. 3 - Speech Acts*. New York/London: Academic Press.
- Cole, P. (ed.) 1981. *Radical Pragmatics*. New York: Academic Press.
- Collinge, N.E. (ed.) 1990. *An Encyclopedia of Language*. London/New York: Routledge.
- Conte, M.-E., Petöfi, J.S. & Sözer, S. (eds.) 1989. *Text and Discourse Connectedness*. Amsterdam: Benjamins.
- Cook, G. 1989. *Discourse*. Oxford/New York: Oxford University Press.
- Cook, G. 1992. *The discourse of Advertising*. London: Routledge.
- Copeland, J.E. (ed.) 1984. *New Directions in Linguistics and Semiotics*. Houston: Rice University.
- Coseriu, E. 1955. Determinación entorno. *Romantisches Jahrbuch* 7:29-54.
- Crystal, D. & Davy, D. 1969. *Investigating English Style*. London: Longman.
- Crystal, D. 1985. *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*. London: Basil Blackwell.
- Crystal, D. 1987. *The Cambridge Encyclopedia of Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Crystal, D. 1988. *Rediscover Grammar*. London: Longman.
- Culler, J. 1975. *Structuralist Poetics*. Ithaca: Cornell University Press.

- Davidson, D. & Harman, G. (eds.) 1972. *Semantics of Natural language*. Dordrecht: Reidel Publishing Company.
- Davis, R.C. (ed.) 1986. *Contemporary Literary Criticism; Modernism through Poststructuralism*. New York & London: Longman.
- De Beaugrande, R.A. 1980. *Text, Discourse, and Process: Toward a Multi-disciplinary Science of Texts*. Norwood, N.J.: Ablex.
- De Beaugrande, R.A. 1982. The story of grammars and the grammar of stories. *Journal of Pragmatics* 6.
- De Beaugrande, R.A. 1984. *Text Production: Toward a Science of Composition*. Norwood, N.J.: Ablex.
- De Beaugrande, R.A. 1985. Text Linguistics in Discourse Studies. In: Van Dijk, T.A. (ed.) *Handbook of Discourse Analysis. Vol. I: Disciplines of Discourse*. London: Academic Press. p.41-70.
- De Beaugrande, R.A. & Dressler, W.U. 1981. *Introduction to Text Linguistics*. London: Longman.
- De Bruyn, P.S. 1991. *Pragmatiek*. Potchefstroom: Departement Sentrale Publikasies.
- De Bruyn, P.S. 1994. Die graptteks met verwysing na die interessantheidsbeginsel. *Literator* 15(2):1-17.
- De Deugd, C. 1996. *Het metafysish grondpatroon van het romantiesche literaire denke: de fenomenologie van een geestesgesteldheid*. Groningen: Wolters.
- Degenaar, J. 1988. Intertekstualiteit. Lesing gelewer tydens ALV-kongres, Potchefstroom, September 1988.
- De Jong, M. 1992. Verwagtingshorison. In: Cloete, T.T. (red.) *Literêre Terme en Teorieë*. Pretoria: HAUM-Literêr.
- De Klerk, V. 1992. *Power play and the changing face of English*. Inaugural Lecture. Grahamstown: Rhodes University.
- De Man, P. 1986. *Blindness and Insight*. London: Methuen.

- De Moor, P. 1988. Kristien Hemmerechts. *Knack*. 10 Oktober 1988.
- De Moor, P. 1989. Ontdek je grootmoeder: Een gesprek met Kristien Hemmerechts. *Knack*. 20 Desember 1989.
- Derrida, J. 1976. *Of Grammatology*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Derrida, J. 1978. *Writing and Difference*. London: Routledge & Kegan Paul.
- De Saussure, F. 1915/1966. *Course in General Linguistics*. London: Peter Owen.
- De Stadler, L.G. 1989. *Afrikaanse Semantiek*. Johannesburg: Southern Boek-uitgewers.
- De Villiers, M. 1975. *Die Semantiek van Afrikaans*. Kaapstad: HAUM-Literêr.
- De Villiers, M. 1983. *Afrikaanse Grammatika vir Volwassenes*. Kaapstad: Nasou.
- De Villiers, M. e.a. 1987. *Nasionale Woordeboek*. Kaapstad: Nasou.
- Dik, S.C. (red.) 1972. *Taalwetenschap in Nederland 1971*. Amsterdam: Algemene Vereniging voor Taalwetenschap, Universiteit van Amsterdam.
- Ducrot, O. & Todorov, T. 1979. *Encyclopaedic Dictionary of the Science of Language*. Oxford: Basil Blackwell.
- Dressler, W.U. 1972. *Einführung in die Textlinguistik*. Tübingen: Niemeyer.
- Dressler, W.U. (ed.) 1978. *Current trends in Text Linguistics*. Berlin/New York: Walter de Gruyter.
- Du Plessis, C. 1984. *Die mededinging tussen die manlike en vroulike voornaamwoorde in Afrikaans*. Ongepubliseerde M.A.-verhandeling, UOVS, Bloemfontein.
- Du Plessis, C. 1985. Is dit nou hy is of is dit nou sy? *SA Tydskrif vir Taalkunde* 3(3):1-20.
- Du Plessis, H.G.W. 1982. *Sintaksis vir Eerstejaars*. Pretoria/Kaapstad: Academica.
- Du Plessis, H.G.W. 1983. Die verband tussen taal- en letterkunde. In: Sinclair, A.J.L. (red.). *G.S. Nienaber - 'n Huldeblyk*. Bellville: UWK-Drukkers.
- Du Plooy, H. 1990. Die polifoniese gesprek - intertekstualiteit as leesmodus. *Stilet* 2(2):1-14.

- Du Plooy, H. 1992a. Diskoers. In: Cloete, T.T. (red.) *Literêre Terme en Teorieë*. Pretoria: HAUM-Literêr.
- Du Plooy, H. 1992b. Semiotiek. In: Cloete, T.T. (red.) *Literêre Terme en Teorieë*. Pretoria: HAUM-Literêr.
- Du Plooy, H. 1992c. Storiegrammatika. In: Cloete, T.T. (red.) *Literêre Terme en Teorieë*. Pretoria: HAUM-Literêr.
- Du Plooy, H. en Viljoen, H. 1992. Benaderingswyses in die literatuurwetenskap. In: Cloete, T.T. (red.) *Literêre terme en teorieë*. Pretoria: HAUM-Literêr.
- Eco, U. 1976. *A theory of Semiotics*. Bloomington: Indiana University Press.
- Eco, U. 1979. *The Role of the Reader*. Bloomington: Indiana University Press.
- Eco, U. 1984. *Semiotics and the Philosophy of Language*. Bloomington: Indiana University Press.
- Eco, U. 1991. *Wat spiegels betref: essays*. Amsterdam: Bakker. (Nederlandse vertaling deur Aafke van der Made, 1991.)
- Edmundson, W. 1981. *Spoken Discourse - A Model for Analysis*. London: Longman.
- Ehrlich, V. 1955. *Russian Formalism: History-doctrine*. 's-Gravenhage: Mouton.
- Eksteen, L.C. & Pretorius, R. (reds.) 1983. *Objek en metode*. Pretoria: Van Schaik.
- Enkvist, N.E. 1973. *Linguistic Stylistics*. The Hague: Mouton.
- Enkvist, N.E. 1978. Stylistics and Text Linguistics. In: Dressler, W.U. (ed.) 1978:174-190.
- Enkvist, N.E. 1985. Text and Discourse Linguistics, Rhetoric and Stylistics. In: Van Dijk, T.A. (ed.) 1985: 11-38.
- Enkvist, N.E. 1989. From text to interpretability: A contribution to the discussion of basic terms in text linguistics. In: Heydrich, W. e.a. (eds.) 1989: 369-382.
- Erwin-Tripp, S.M. 1973. *Language acquisition and communicative choice*. Stanford: Stanford

University Press.

- Feasley, F.G. 1985. Copywriting and the prose of Hemingway, *Journalism Quarterly*, 62(1):121-126.
- Feinauer, A.E. 1987. *Sinsvolgorde in Afrikaans*. Ongepubliseerde D.Litt.-proefskrif, Universiteit van Stellenbosch.
- Fillmore, C.J. 1968a. Lexical entries for verbs. *Foundations of Language* 4:373-393.
- Fillmore, C.J. 1968b. The case for case. In: Bach & Harms (eds.).
- Fillmore, C.J. 1969. Towards a modern theory of case. In: Steinberg & Jakobovits (eds.).
- Fillmore, C.J. 1972. Subjects, speakers and roles. In: Davidson & Harman (eds.).
- Fillmore, C.J. 1977a. Scenes-and-frames-semantics. In: Zampoli (ed.).
- Fillmore, C.J. 1977b. The case for case reopened. In Heger & Petöfi (eds.); Cole & Saddock (eds.).
- Fillmore, C.J. 1981. Pragmatics and the Description of Discourse. In: Cole, P. (ed.) 1981: 143-166.
- Fillmore, C.J. 1985. Linguistics as a tool for discourse analysis. In: Van Dijk, T.A. (ed.) *Handbook of Discourse Analysis, Volume I - Disciplines of Discourse*. London: Academic Press.
- Fitzgerald, J. & Spiegel, D.L. 1986. Textual cohesion and coherence in children's writing. *Research in the Teaching of English* 20(3):263-281.
- Fowler, R. 1986. *Linguistic Criticism*. London/New York: Oxford University Press.
- García-Berrio, A. 1979. Text and Sentence. In: Petöfi, J.S. (ed.) *Text vs. Sentence: Basic questions of Text Linguistics - Part 1*. Hamburg: Helmut Buske Verlag. p. 24-42.
- Geeraerts, D. 1985. Preponderantieverschillen bij bijna-sinoniemen. *De Nieuwe Taalgids*

- Geeraerts, D. 1986. *Woordbetekenis. Een overzicht van de lexicale semantiek*. Leuven/Amersfoort: Acco.
- Genette, G. 1972/1980. *Narrative Discourse*. Oxford: Basil Blackwell.
- Ghijs, I. 1994. Muren van woorden: Vrouwenportret zonder vernis (8): Kristien Hemmerechts. *De Standaard*. 7 Oktober 1994.
- Givón, T. (ed.) 1979. *Syntax and Semantics 12: Discourse and Syntax*. New York & London: Academic Press.
- Givón, T. (ed.) 1983. *Topic Continuity in Discourse: A quantitative cross-language study*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Givón, T. 1979. *On understanding grammar*. New York & London: Academic Press.
- Gouws, J.A. 1982. *Die wederkerende konstruksie*. Ongepubliseerde doktorsale proefskrif, UNISA.
- Gräbe, I. (red.) 1984. *Sintaksis in die poësie*. Port Elizabeth: Universiteit van Port Elizabeth. Navorsingspublikasie C21.
- Green, G.M. 1989. *Pragmatics and Natural Language Understanding*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Gregory, M. & Carrol, S. 1978. *Language and situation*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Greimas, A.J. 1971. *Strukturele Semantik*. Braunschweig: Vieweg..
- Grenz, F. 1992. Marxisme en die literatuur. In: Cloete, T.T. (red.) *Literêre terme en teorieë*. Pretoria: HAUM-Literêr.
- Grice, H.P. 1975. Logic and Conversation. In: Cole, P, & Morgan, J.L. (eds.) 1975:41-58.
- Grieshaber, N.J. 1977. Refleksivering, oorganklikheid en refleksiewerkwoorde. *Taalfasette* 22(2):52-64.
- Grimes, J.E. 1975/1980. *The thread of discourse*. Den Haag: Mouton.

- Groessens, E. en Lampo, J. 1990. Vrouwen schrijven anders: Kristien Hemmerechts en het verschil. *De Standaard*. 10 November 1990.
- Grové, A.P. (red.) 1975. *In en om die letterkunde*. Kaapstad: HAUM.
- Gülich, E. & Raible, W. 1977. *Linguistische Textmodelle: Grundlagen und Möglichkeiten*. München: Wilhelm Fink Verlag.
- Haerynek, J. 1993. Ze zijn nog niet van me af. *De Standaard*. 5 Februarie 1993.
- Halliday, M.A.K. 1973. *Explorations in the functions of language*. New York/Amsterdam: Elsevier North-Holland.
- Halliday, M.A.K. 1977. Text as semantic choice in social contexts. In: Van Dijk, T.A. & J.S. Petöfi (eds.) 1977:176-225.
- Halliday, M.A.K. 1978. *Language as Social Semiotic: The Social Interpretation of Language and Meaning*. London: Edward Arnold.
- Halliday, M.A.K. & Hasan, R. 1976. *Cohesion in English*. London: Longman.
- Halliday, M.A.K. & Hasan, R. 1985. *Language, Context and Text: Aspects of Language in a social-semiotic perspective*. Victoria: Deakin University.
- Hambidge, J. 1986. Intertekstualiteit versus inter-tekstualiteit. *Standpunte* 183:35-43. Junie 1986.
- Hambidge, J. 1992. Tekstualiteit. In: Cloete, T.T. (red.) *Literêre Terme en Teorieë*. Pretoria: HAUM-Literêr.
- Harnish, R.M. 1986. *The Pecs-Sceged Lectures*. Tucson: University of Arizona.
- Hartman, P. 1964. Text, Texte, Klassen von Texten. In: Koch, W.A. (ed.) 1972. *Strukturele Textanalyse - Discourse Analysis*. Hildesheim/New York: Georg Olms Verlag. p.1-22.
- Hartman, P. 1968. Textlinguistik als neue linguistische Tekstdiszipline. *Replik* 2:2-7.
- Hartman, P. 1980. *Criticism in the Wilderness*. New Haven & London: Yale University Press.

- Harris, Z.S. 1952. Discourse Analysis. *Language* 28:1-30.
- Harweg, R. 1968. *Pronomina und Textkonstitution*. München: Fink.
- Haynes, J. 1989. *Introducing Stylistics*. London: Unwin Hyman.
- Heger, K. & Petöfi, J. J. 1977. *Kasustheorie, Klassifikation, semantische Interpretation*. Hamburg: Helmut Buske Verlag.
- Hellman, N. 1989. Ik benijd de koeien: gesprek met Kristien Hemmerechts. *NRC Handelsblad*. 2 November 1990.
- Hemmerechts, K. 1992. *Kerst en andere liefdesverhalen*. Amsterdam: Atlas.
- Hellinga, W.G. & Scholtz, H. van der Merwe. 1955. *Kreatiewe analise van taalgebruik: principes van Stilistiek op linguistiese grondslag*. Amsterdam: Noord-Hollandse Uitgevers Maatschappij.
- Heydrich, W.; Neubauer, F.; Petöfi, J.S. & Sözer, E. (eds.) 1989. *Connexity and Coherence: Analysis of Text and Discourse*. Berlin/New York: W. de Gruyter.
- Hjelmslev, L. 1943. *Omkring sprogteoriens grundloeggebe* [About the foundations of language theory]. Copenhagen: Lunos.
- Holland, N.N. 1980. Recovering "The purloined letter": Reading as a personal transaction. In: Davis, R.C. (ed.). *Contemporary Literary Criticism; Modernism through Poststructuralism*. New York & London: Longman.
- Hoey, M. 1983. *On the surface of discourse*. London: George Allen & Unwin.
- Hoey, M. 1991. *Patterns of Lexis in Text*. Oxford: Oxford University Press.
- Horn, L.R. 1984. Toward a new taxonomy for pragmatic inference: Q-based and R-based implicature. In: Schriffrin, D. (ed.). 1984.
- Hubbard, E.H. 1981. The Role of Linguistics in the Study of Literary Texts. In: Maxwell-Mahon, W.D. (ed.) *Critical Theory and Literary Texts*. Pretoria: UNISA. p.110-125.
- Hubbard, E.H. 1989. *Reference Cohesion, Conjunctive Cohesion and Relational Coherence in Student Academic Writing*. Ongepubliseerde D.Litt. et Phil.-proefskrif, UNISA, Pretoria.

Hyman, S.E. 1948. *The Armed vision*. New York: Knopf.

Iser, W. 1970/1975. *Die Appellstruktur der Texte. Unbestimmtheit als Wirkungsbedingung literarischer Prosa*. Konstanz: G. Hess.

Iser, W. 1972. *Der implizite Leser*. München: Fink.

Jackendoff, R.S. 1972. *Semantic interpretation in generative grammar*. Cambridge: MIT.

Jakobson, R. 1960. Closing Statements: Linguistics and Poetics. In: Sebeok, T. (ed.) *Style in Language*. Cambridge, Mass.: The MIT Press. p.350-377.

Jauss, H.R. 1967/1978. Literatuurgeschiedenis als een provocatie voor de literatuurwetenschap. In: Buursink, M. et al. *De wetenschap van het lezen*. Assen: Van Gorcum. (Engelse vertaling in *New Literary History*, 2(1). et al.)

Jauss, H.R. 1967. *Literaturgeschichte als Provokation*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Jefferson, A. en Robey, D. (eds.) 1982. *Modern Literary Theory. A Comparative Introduction*. London: Batsford Academic.

Jenkinson, A.G. 1982. As ek jy is en jy is hy, wie's ons? In: Van Jaarsveld, G.J. (red.) 1982:99-126.

Johl, R. 1992. Teks en Konteks. In: Cloete, T.T. (red.) *Literêre Terme en Teorieë*. Pretoria: HAUM-Literêr.

Jonckheere, W.F. 1988. Periode van vernuwing en idealisme. In: Van der Elst, J.; Ohlhoff, C.H.F.; Schutte, H.J. (reds.) 1988. *Momente in die Nederlandse Letterkunde*. Pretoria/Kaapstad: Academica.

Kallmeyer, W. (red.) 1974. *Lektürekolleg zur Textlinguistik*, Band 1. Frankfurt am Main: Athenäum Verlag.

- Kayser, W. 1948/1971. *Das sprachliche Kunstwerk*. Bern: Francke 15. Auflage.
- Keenan, E.L. 1971. *Two kinds of presuppositions in natural language*. New York: Holt, Reinhart and Winston.
- Kloepfer, R. 1975. *Poetic und Linguistik: Semiotische Instrumente*. München: Wilhelm Fink Verlag.
- Koch, W.A. 1965. 'Preliminary sketch of a semiotic type of discourse analysis', *Linguistics* 12:5-30.
- Koch, W. A. (ed.) 1972. *Strukturele Textanalyse - Discourse Analysis*. Hildesheim/New York: Georg Olms Verlag.
- Kramarae, C. Schultz, M. & O'Bar, W. (eds.) 1984. *Language and power*. Newbury Park, CA: Sage.
- Kress, G. 1989. *Linguistic processes in sociocultural practice*. Oxford: Oxford University Press.
- Kristeva, J. 1968. Problèmes de la structuration du texte. *Linguistique et Littérature* 12:55-64.
- Kristeva, J. 1969. *Semiotique. Recherches pur une sém-analyse*. Paris: Seuil.
- Kristeva, J. 1977/1984. *Desire in Language*. Oxford: Basil Blackwell.
- Kristeva, J. 1980. *Desire in Language: A Semiotic Approach to Literature and Art* (transl. Thomas Gora). New York: Columbia University Press.
- Krüger, C.J.H. 1986a. Semantic relations. *SA Tydskrif vir Afrikatale* 6(1):29-33.
- Krüger, C.J.H. 1986b. Tussensinse semantiese relasies. *SA Tydskrif vir Afrikatale* 6(3):105-112.
- Krüger, C.J.H. 1986c. Non-structural (anaphoric) semantic relations with reference to Tswana. *SA Tydskrif vir Afrikatale* 8(4):131-138.
- Kruyskamp, C. (red.) 1976. *Van Dale - Groot Woordenboek der Nederlandse Taal, Deel I*. s' Gravenhage: Marthinus Nijhoff.
- Kummer, W. 1975. *Grundlagen der Texttheorie*. Hamburg: Rowohlt.

- Labov, W. 1972. *Sociolinguistic Patterns*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Lakoff, W. 1971. Presupposition and relative well-formedness. In: Steinberg, D. & Jakobivits L. (eds.)
- Lamb, S.M. 1966. *Outline of Stratificational Grammar*. Washington, D.C.: Georgetown University Press.
- Laubscher, A. 1978. *Aspekte van die refleksiewe werkwoorde in Afrikaans*. Ongepubliseerde M.A.-verhandeling, Universiteit van Stellenbosch.
- Leech, G.N. 1969. *A Linguistic Guide to English Poetry*. London: Longman.
- Leech, G.N. 1974. *Semantics*. Middlesex: Penguin.
- Leech, G.N. 1983. *Principles of Pragmatics*. London: Longman.
- Lemon, L.T. & Reis, M.J. (eds.) 1965. *Russian Formalist Criticism*. Lincoln: University of Nebraska Press.
- Levin, S.R. 1976. Concerning what kind of speech act a poem is. In: Van Dijk, T.A. (ed.) *Pragmatics of Language and Literature*. Amsterdam: North-Holland.
- Levinson, S.C. 1982. *Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Levinson, S.C. 1986. Pragmatics and the grammar of anaphora: a partial pragmatic reduction of Binding and Control Phenomena. *Journal of Linguistics* 23:379-434.
- Lévi-Strauss, C. 1958. *Anthropologie Structurale*. Paris: Plon.
- Lewis, D. 1972. *General semantics*. Dordrecht: D. Reidel Publishing Company.
- Longacre, R.E. 1964. *Grammar Discovery Procedures*. The Hague: Mouton.
- Longacre, R.E. 1976. *An Anatomy of Speech Notions*. Lisse: De Ridder.
- Longacre, R.E. 1979. Texts and Text Linguistics. In: Petöfi, J.S. (ed.) *Text vs. Sentence: Basic Questions of Text Linguistics*. Hamburg: Helmut Buske Verlag.
- Longacre, R.E. 1983. *The Grammar of Discourse*. New York/London: Plenum Press.
- Lotman, J. 1977. *The Structure of the Artistic Text*. Michigan: University of Michigan

Press.

- Louw, N.P. van Wyk. 1975. *Swaarte- en ligpunte*. Kaapstad: Tafelberg.
- Louwrens, L.J. 1981. The relevance of the notions "given" and "new" discourse information in the study of Northern-Sotho syntax. *SA Tydskrif vir Afrikatale* 1(1):21-49.
- Louwrens, L.J. 1983. Definiteness and indefiniteness in Northern-Sotho. *SA Tydskrif vir Afrikatale* 3(1):23-41.
- Luis, J. 1992. We zijn verliefd, maar op wie?: Liefdesverhalen van Kristien Hemmerechts. *NRC Handelsblad*. 24 April 1992.
- Lyons, J. 1977. *Semantics*. Volume II. Cambridge: Cambridge University Press.
- Maas, M. 1995. De personages zelf doorgronden hul ziel ook niet. *De Volkskrant*. 3 Maart 1995.
- Malan, R. 1986. *Komas uit 'n Bamboesstok van D.J. Opperman en die struktuuranalitiese konsep van intertekstualiteit*. Ongepubliseerde D.Litt. et Phil.-proefskrif, Randse Afrikaanse Universiteit.
- Malan, R. 1992. Intertekstualiteit. In: Cloete, T.T. (red.) *Literêre Terme en Teorieë*. Pretoria: HAUM-Literêr.
- Malinowski, B. 1923. The problem of meaning in primitive languages. In: Ogden, C & Richards I. (eds.).
- Malmkjaer, K. (ed.) 1991. *The Linguistics Encyclopedia*. London/New York: Routledge.
- Matejka, L. & Pomorska, K. (eds.) 1971. *Readings in Russian Poetics: Formalist and Structuralist Views*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Maxwell-Mahon, W.D. (ed.) 1981. *Critical Theory and Literary Texts*. Pretoria: UNISA. p. 110-125.
- McHale, B. 1987. *Postmodernist Fiction*. London: Routledge.
- Mey, J.L. 1993. *Pragmatics: An introduction*. Oxford: Blackwell.

- Montague, R. 1974. *Formal philosophy*. New Haven: Yale University Press.
- Morgan, R. 1975. Two types of convention in indirect speech acts. In: Cole, P. & Morgan, J.L. (eds.).
- Morris, C. 1971. *Writings on the General Theory of Signs*. The Hague: Mouton.
- Mouton, J. 1992. Positivism en logiese positivism. In: Cloete, T.T. (red.) *Literêre terme en teorieë*. Pretoria: HAUM-Literêr.
- Mukařovský, J. 1977. De kunst als semiotisch feit. In: Bronzwaer, W.J.M., Fokkema, D.W. & Kunne-Ibsch, E. (reds.). *Tekstboek algemene literatuurwetenschap*. Baarn: Amboboeken.
- Newmeyer, F. (ed.) 1988. *Linguistics: The Cambridge Survey. Vol 2 - Linguistic Theory: Extensions and Implications*. Cambridge/New York: Cambridge University Press.
- Nida, E. A. 1975. *Componential Analysis of Meaning*. The Hague & Paris: Mouton.
- Nuyts, J. 1987. *IPRA survey of research in progress*. Wilrijk: Pragmatics Documentation Centre.
- Nye, I. 1912. *Sentence Connection, Illustrated Chiefly from Livy*. Dissertation. New Haven: Yale University.
- Odendal, F.F. 1950. *Aspekte van die pronominale aanduiding by mense, diere, in animate en abstrakte in Afrikaans*. Ongepubliseerde M.A.-verhandeling, Universiteit van Stellenbosch.
- Ohlhoff, C.H.F. 1983a. 'n Brug tussen Taalwetenskap en Letterkunde: die bydrae van die Taalwetenskap tot literatuuronderrig. In: Eksteen, L.C. & Pretorius, R. (reds.) *Objek en metode*. Pretoria: Van Schaik.
- Ohlhoff, C.H.F. 1983b. Teks, teks en ... teks. In: Sinclair, A.J.L. (red.) *G.S. Nienaber - 'n Huldeblyk*. Bellville: UWK-Drukkers. p. 389-396. D.Litt. proefskrif, Universiteit van Pretoria.

- Ogden, C. & Richards I. (eds.) 1923. *The meaning of meaning*. London: Oxford University Press.
- Oomen, U. 1979. Texts and sentences. In: Petöfi, J.S. (ed.) *Text vs. Sentence: Basic questions of Text Linguistics*. Hamburg: Helmut Buske Verlag.
- Petöfi, J.S. 1973. 'Toward an empiracally motivated grammatical theory of verbal texts', Petöfi, J.S. & Rieser (eds.) *Studies in Text Grammar*. Dordrecht/Boston: D. Reidel.
- Petöfi, J. S. (ed.) 1979. *Text vs Sentence: Basic Questions of Text Linguistics*. Part I & Part II. Hamburg: Helmut Buske Verlag.
- Petöfi, J.S. 1990. Language as a written medium: text. In: Collinge, N. E. (ed.) *An Encyclopedia of Language*. London/New York: Routledge.
- Petöfi, J. S. & Rieser, H. (eds.) 1973. *Studies in Text Grammar*. Dordrecht/Boston:D. Reidel.
- Pieterse, H.J. 1986. *Die betekenis en funksie van die verwysings in Die Ambassadeur van André P. Brink, met toespitsing op die Divina Commedia van Dante Alighieri*. Ongepubliseerde M.A.-verhandeling, Universiteit van Pretoria.
- Pike, K.L. 1954/1967. *Language in Relation to a Unified Theory of the Structure of Human Behavior*. The Hague: Mouton.
- Polanyi, L. 1986. A theory of discourse structure and discourse coherence. *Chicago Linguistic Society* 21:306-322.
- Polanyi, L. (ed.) 1989. *Formal Models of Discourse Structure*. Norwood, N.J.: Ablex.
- Ponelis, F.A. 1975. Gedagtes oor teksontleding. In: Grové, A.P. (red.) *In en om die letterkunde*. Kaapstad: HAUM. p.91-99.
- Ponelis, F.A. 1979. *Afrikaanse Sintaksis*. Pretoria: J.L. van Schaik.
- Pratt, M.L. 1977. *Towards a Speech Act Theory of Literary Discourse*. Bloomington: Indiana University Press.
- Prince, G. 1973. *A Grammar of Stories*. The Hague: Mouton.

- Prince, G. 1982. *Narratology: The Form and Function of Narrative*. Berlin: Mouton.
- Prince, G. 1987. *A Dictionary of Narratology*. Lincoln/London: University of Nebraska Press.
- Prince, G. 1988. Discourse analysis: a part of study of linguistic competence. In: Newmeyer, F. (ed.) 1988: 164-182.
- Propp, V. 1928/1971. *Morphology of the Folktale*. Austin: University of Texas Press.
- Propp, V. 1968. *Morphology of the Folktale*. Austin: University of Texas Press. (Second edition revised and edited with a preface by L.A. Wagner; new introduction by A. Dundes.)
- Rabinowitz, I. 1982. New Criticism: beloved infidel. In: Ryan, R. & Van Zyl, S. (eds.) *An introduction to Contemporary Literary Theory*. Johannesburg: Ad. Donker.
- Ransom, J.C. 1941. *The New Criticism*. Norfolk, Conn.: New Directions.
- Reddick, R.J. 1986. Textlinguistics, text theory and language users. *Word* 37(1-2):31-43.
- Reibel, D.A. & Shane, S.A. (eds.) 1969. *Modern studies in English*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall.
- Reichling, A. 1935. *Het woord*. Zwolle: Tjeenk Willink.
- Reinhart, T. 1983. *Anaphora and Semantic Interpretation*. London: Croom Helm.
- Renkema, J. 1987. *Tekst en uitleg - Een inleiding in de tekstwetenschap*. Dordrecht: Foris.
- Renkema, J. 1993. *Discourse studies. An introductory textbook*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Rieser, H. 1977. *Textgrammatik Schulbuchanalyse, Lexikon*. Hamburg: H. Buske Verlag.
- Rimmon-Kenan, S. 1983. *Narrative Fiction: Contemporary Poetics*. London: Methuen.
- Rinckhout, E. 1991. Kristien Hemmerechts. *De Morgen*. 26 Julie 1991.
- Roussouw, M. 1992. Resepsieteorie. In: Cloete, T.T. (red.) *Literêre Terme en Teorieë*.

- Pretoria: HAUM-Literêr.
- Ryan, R. & Van Zyl, S. (eds.) 1982. *An Introduction to Contemporary Literary Theory*. Johannesburg: Ad. Donker.
- Samet, J. & Schank, R. 1984. Coherence and connectivity. *Linguistics and Philosophy* 7:57-82.
- Sattel, J. W. 1983. Men's inexpressiveness and power. In: Thorne, B.; Kramarae, C. & Henley, N. (eds.).
- Sanford, A.J. & Garrod, S.C. 1981. *Understanding Written Language*. Chichester: John Wiley.
- Schenk, H.G. 1979. *The Mind of the European Romantics: An Essay in Cultural History*. Oxford: Oxford University Press.
- Schmidt, S.J. 1968. *Bedeutung und Begriff*. Brunswick: Vieweg.
- Schmidt, S.J. 1976. *Texttheorie*. München: Wilhelm Fink Verlag.
- Schmidt, S.J. 1980. Fictionality in literary and non-literary discourse. *Poetics*, 9:525-546.
- Scholtz, H. van der Merwe. 1950. *Sistematiese verslag van 'n stilistiese analise: Eugène Marais: Die townenares*. Pretoria: HAUM.
- Scholtz, H. van der Merwe. 1966. Grammatikareël of stylmiddel. In: Van Heerden, E. (red.) 1966: 118-137.
- Schoonees, P.C. (hoofred.) 1974. *Woordeboek van die Afrikaanse Taal, Deel II* (DF) Pretoria: Staatsdrukker.
- Schrauwen, G. 1989. Houden van, wat wil dat zeggen? *Knack*. 21 Junie 1989.
- Schriffirin, D. (ed.) 1984. *Georgetown Round Table on Languages and Linguistics 1984*. Washington, D.C.: Georgetown University Press.
- Searle, J.R. 1969/1974. *Speech Acts: An essay in the philosophy of language*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Sebeok, T. (ed.) 1964. *Style in Language*. Cambridge, Mass.: The MIT Press.
- Segers, R.T. 1974. Literatuurwetenschap en Receptie-esthetika. *De nieuwe taalgids*, 67.
- Sengani, T.M. 1988. *Aspects of discourse reference in Venda*. Ongepubliseerde M.A.-verhandeling, UNISA, Pretoria.
- Sgall, P. (ed.) 1984a. *Contributions to Functional Syntax, Semantics and Language Comprehension*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Sgall, P. 1984b. Remarks on text, language and communication. In: Sgall, P. (ed.) *Contributions to Functional Syntax, Semantics and Language Comprehension*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Sinclair, A.J.L. (red.) 1983. *G. S. Nienaber - 'n Huldeblyk*. Belville. UWK-Drukkers.
- Sinclair, M. (red.) 1983. *Taalwetenskap en die studie van literatuur. Spil Plus 8*. Stellenbosch. Departement Algemene Taalwetenskap. Universiteit van Stellenbosch.
- Sowinski, B. 1983. *Textlinguistik - Eine Einführung*. Stuttgart/Berlin: W. Kohlhammer Verlag.
- Sperber, D. & Wilson, D. 1986. *Relevance. Communication and Cognition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Spitzer, L. 1948. *Linguistics and Literary History*. Princeton: Princeton University Press.
- Spoor, C. 1988. Kristien Hemmerechts: 'Ik schrijf geen billenkletsers'. *De Tijd*. 18 Maart 1988.
- Stanzel, F.K. 1979. *Theorie des Erzählens*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Steinberg, D. & Jakobovits, L. (eds.) 1971. *Semantics: An Interdisciplinary Reader in Philosophy, Linguistics and Psychology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Steiner, P. 1984. *Russian Formalism; A Metapoetics*. Ithaca/London: Cornell University Press.
- Steenberg, A.M.M. 1986. *Die funksie van leksikale herhaling in die kortprosa bundel EEN-EN-TWINTIG van J.S. Rabie*. Ongepubliseerde M.A.-verhandeling, PUCHO, Vaaldriehoekse kampus.
- Stubbs, M. 1983. *Discourse Analysis - The Sociolinguistic Analysis of Natural Language*. Oxford: Basil Blackwell.

- Swanepoel, C.F. 1991. Interdissiplinêre taal- en literatuurstudie in Suid-Afrika. *Literator*, 12(2):35-48, Augustus.
- Taine, H. 1871. *History of English Literature* (trans. H. van Laun). Edinburgh: Edinburgh Academy.
- Tannen, D. 1992. *Je begriipt me gewoon niet. Hoe vrouwen en mannen met elkaar praten*. Amsterdam: Prometheus.
- Tervoort, B.T. (red.) 1979. *Wetenschap en Taal*. Muiderberg: Dick Coutinho.
- Thorne, B. & Henley, N. (eds.) 1975. *Language and sex: differences and dominance*. Rowley, Mass.: Newbury House.
- Thorne, B., Kramarae, C. & Henley, N. (eds.) 1983. *Language, gender and society*. Cambridge Mass.: Newbury House.
- Todorov, T. 1977. *The Poetics of Prose*. Oxford: Basil Blackwell.
- Traugott, E.C. & Pratt, M.L. 1980. *Linguistics for Students of Literature*. New York: Harcourt, Brace Jovanovich.
- Trier, J. 1931. *Der deutsche Wortschatz im Sinnbezirk des Verstandes. Die geschichte eines sprachlichen feldes*. Heidelberg: Winter.
- Van Coller, H.P. & Van Jaarsveld, G.J. (reds.) 1984. *Woorde as Dade: Taalhandelinge en die Letterkunde*. Pretoria: Butterworth.
- Van Damme, J. 1993. Onverhulde sprokies. *HP/De Tijd*. 5 Februarie 1993.
- Van den Bergh, H. 1975. Niet echt, maar niet heus: een onderzoek naar spannende werking. *Spektator*, 4.
- Vandenbroucke, J. 1992. Mensen zijn weerloos. *Knack*. 18 Maart 1992.
- Van der Elst, J., Ohlhoff, C.H.F., Schutte, H. J. (reds.) 1988. *Momente in die Nederlandse Letterkunde*. Pretoria/Kaapstad: Academica.

- Van der Riet, L.M. 1984. *Reëls vir gesprekstategieë in Afrikaans*. Ongepubliseerde M.A.-verhandeling, UOVS.
- Van Dijk, T. A. 1971. *Taal. Tekst. Teken*. Amsterdam: Polak & Van Genneep.
- Van Dijk, T.A. 1972a. *Some Aspects of Text Grammar. A Study in Theoretical Linguistics and Poetics*. Den Haag: Mouton.
- Van Dijk, T. A. 1972b. *Aspecten van een tekstgrammatika*. In: Dik, S.C. (red.) 1972.
- Van Dijk, T. A. 1973. Text grammar and text logic. In: Petöfi, J.S. & Rieser, H. (eds.) 1973.
- Van Dijk, T.A. 1976a. Philosophy of action and theory of narrative. *Poetics*, 5.
- Van Dijk, T.A. 1976b. Narrative macrostructure. *PTL: A Journal of Descriptive Poetics and Theory of Literature*, 1.
- Van Dijk, T. A. (ed.) 1976c. *Pragmatics of Language and Literature*. Amsterdam: North-Holland.
- Van Dijk, T. A. 1977. *Text and Context: Explorations in the Semantics and Pragmatics of Discourse*. London/New York: Longman.
- Van Dijk, T. A. 1978. *Tekstwetenschap: een interdisciplinaire inleiding*. Utrecht/Amsterdam: Het Spectrum.
- Van Dijk, T.A. 1979a. Wat is tekstlinguïstiek? In: Tervoort, B.T. (red.) 1979:50-71.
- Van Dijk, T. A. 1979b. New developments and problems in Text Linguistics. In: Petöfi, J. S. (ed.) 1979.
- Van Dijk, T. A. 1980. *Macrostructures: An Interdisciplinary Study of global Structures in Discourse, Interaction and Cognition*. Hillsdale, N. J.: Erlbaum.
- Van Dijk, T. A. 1981. *Studies in the Pragmatics of Discourse*. The Hague/Paris: Mouton.
- Van Dijk, T.A. 1985a. *Discourse and Literature*. Amsterdam: Benjamins.
- Van Dijk, T. A. 1985b. *Handbook of Discourse Analysis, Vol IV: Discourse Analysis in Society*. London: Academic Press.
- Van Dijk, T.A. & Petöfi, J.S. (eds.) 1977. *Grammars and Descriptions: Studies in Text*

- Theory and Text Analysis*. Berlin/New York: W. de Gruyter.
- Van Heerden, E. (red.) 1966. *Smal Swaard en Blink*. Pretoria: Academica.
- Van Hulle, J. 1992. Variaties op dezelfde pijn. *De Standaard*. 18 April 1992.
- Van Gorp, H. et al. 1984/1991. *Lexicon der Literaire termen*. Leuven: J.B. Wolters.
- Van Jaarsveld, G.J. (red.) 1982. *Wat sê jy? Studies oor taalhandelinge in Afrikaans*. Johannesburg: McGraw-Hill.
- Van Luxemburg, J.; Bal, M. & Weststeijn, W.G. 1983. *Inleiding in de literatuurwetenschap*. Muiderberg: Coutinho.
- Van Luxemburg, J.; Bal, M. & Weststeijn, W.G. 1987. *Over Literatuur*. Muiderberg: Dick Coutinho.
- Van Niekerk, A. 1992. *Die omskrywing en klassifikasie van gespreksmerkers as kontekstuele leidrade in Afrikaanse gesprekke*. Ongepubliseerde M.A.-verhandeling, UOVS.
- Van Rensburg, F.I.J. 1976. Taalkundige raakpunte van die literatuurstudie. *Taalfasette* 3:34-52.
- Van Rensburg, F.I.J. 1992. Stilistiek op Taalkundige grondslag. In: Cloete, T.T. (red.) *Literêre Terme en Teorieë*. Pretoria: HAUM-Literêr.
- Van Sterkenburg, P.G.J. (red.) 1996. *Van Dale - Groot Woordenboek Hedendaagse Nederlands*. Utrecht/Antwerpen: Van Dale Lexicografie.
- Veltruský, J. 1980. Jan Mukařovský's structural poetics and esthetics. *Poetics Today*, 2(1).
- Venter, J.A. 1976. Die vervangende voornaamwoorde *dit* en *hy*: grammatikale getal in die smeltkroes. *Taalfasette* 20(3):16-24.
- Venter, L.S. 1992a. Russiese Formalisme. In: Cloete, T.T. 1992. *Literêre terme en teorieë*. Pretoria: HAUM-Literêr.
- Venter, L.S. 1992b. Strukturalisme. In: Cloete, T.T. 1992. *Literêre terme en teorie*. Pretoria: HAUM-Literêr.
- Verhoef, R. 1993. Waarom kan men niet gewoon zeggen wat er aan de hand is. *Trouw*. 24 Maart 1993.

- Verschueren, J. & Bertuccelli-Papi, M. (eds.) 1985. *The pragmatic perspective. Selected papers from the 1985 International pragmatic conference*. Amsterdam: John Benjamins.
- Viljoen, H. 1992. Outonomie in die literêre werk. In: Cloete, T.T. (red.) *Literêre terme en teorie*. Pretoria: HAUM-Literêr.
- Visser, S.F. & Weideman, A.J. 1986. A measure of texture: Cohesion in English radio drama dialogue and actual conversation. *SA Tydskrif vir Taalkunde* 4(2):87-105.
- Vitacolona, L. 1988. "Text"/"Discourse" definitions, In: Petöfi, J.S. (ed.) *Text and Discourse Constitution: Empirical aspects, theoretical approaches*. Berlin/New York: Walter de Gruyter.
- Webb, V.N. 1985. Taalnorme en Afrikaans; 'n Geval van twyfel en vertwyfeling? In: Botha, R.P. en Sinclair, M (reds.).
- Webster, R. 1990. *Studying Literary Theory: An introduction*. London/New York: Edward Arnold.
- Weideman, A.J. 1984. General and typical concepts of textual continuity. *SA Tydskrif vir Taalkunde* 2(1):69-84.
- Weinreich, H. 1967. Syntax als Dialektic. *Poetica* 1:109-126.
- Weinreich, H. 1976. *Sprache in Texten*. Stuttgart: Klett.
- Wellek, R. & Warren, A. 1949/1968. *Theory of Literature*. London: Penguin.
- Werlich, E. 1976. *A Text Grammar of English*. Heidelberg: Quelle & Meyer.
- Widdowson, D. 1975. *Pressuppositions and non-truth-conditional semantics*. London: Academic Press.
- Widdowson, D. 1979. *Explorations in Applied Linguistics (1)*. London: Oxford University Press.
- Widdowson, D. 1984. *Explorations in Applied Linguistics (2)*. London: Oxford University Press.

- Wijnants, M. 1994. Duo. *Knack*. 9 Februarie 1994.
- Wybenga, D.M. 1983. *Grammatiese tydsvergestalting in Afrikaans - 'n linguistiese ondersoek aan die hand van enkele Afrikaanse kortverhale*. Ongepubliseerde proefskrif. (D.Litt. - PU vir CHO.)
- Wybenga, D.M. 1988. *Diskoersanalise en Stilistiek: 'n Inleiding*. Pretoria: Serva.
- Wybenga, D.M. (red.) 1989. *Taalkompas: Elke student se gids*. Pretoria: Serva.
- Yang, W.W. 1989. Cohesive chains and writing quality. *Word* 40(1-2): 235-254.
- Young, R. (ed.) 1981. *Untying the Text: A Post-Structuralist Reader*. Boston: Routledge & Kegan Paul.
- Yule, G. 1985. *The study of language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Zampoli, A. (ed.) 1977. *Linguistic Structures Processing*. Amsterdam: North-Holland.